



วารสารศิลปวัฒนธรรม วารสารรายปี ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๙

เพชรบุระ

ตุลาคม ๒๕๖๔ - กันยายน ๒๕๖๕ ISSN ๒๒๒๙ - ๑๐๖๗





วารสารศิลปวัฒนธรรม

LECHUBSE

วารสารรายปี ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๙
ตุลาคม ๒๕๖๔ - กันยายน ๒๕๖๕

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์





วารสารศิลปวัฒนธรรม

LEXUS

วารสารรายปี ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๙
ตุลาคม ๒๕๖๔ - กันยายน ๒๕๖๕

จำนวนที่พิมพ์

๑,๐๐๐ เล่ม

เจ้าของ

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

วัตถุประสงค์

เพื่อเผยแพร่ข้อมูลศิลปวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์

ISSN

๒๒๒๙ - ๑๐๖๗

ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร.ธวัช พะยิม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พงศ์ศิริ คิตดี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สำราญ ท้าวเงิน

บรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์จันทร์พิมพ์ มีเปี่ยม

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ขุนแผน ตุ่มทองคำ

อาจารย์ไจสคราญ จาริกสมาน

อาจารย์ ดร.สดดี คำมี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปารีชาติ ลาจันนนท์

อาจารย์สมคิด ฤทธิ์เนติกุล

อาจารย์สมศักดิ์ ภู่พรายงาม

อาจารย์พีรวัฒน์ สุขเกษม

ผู้ประสานงาน

นายวิโรจน์ หุ่นทอง

ฝ่ายวารสารออนไลน์

นางสาวจิรภา เหมือนนพิมพ์ทอง

ฝ่ายดำเนินการ

นางนิภา พิลาเกิด

นางสาวปวีณา บัวบาง

นางสาวสุพิชญา พูนมี

นางสาวมัลลิกา อุฤทธิ์

นางสาวณัฐวดี แก้วบาง

นางอมรรัตน์ กาละบุตร

นางสาวกัญญาภักดิ์ ตีตาร

ฝ่ายกราฟิก/ภาพ

นางสาวมนชยา คลายโสภ นายพิทักษ์ จันทร์จิระ

จัดพิมพ์และเผยแพร่โดย

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

๘๓ หมู่ ๑๑ ถ.สระบุรี - หล่มสัก ต.สะเตียง อ.เมืองเพชรบูรณ์

จ.เพชรบูรณ์ ๖๗๐๐๐

โทรศัพท์. ๐๕๖ - ๗๑๗๑๔๐ โทรสาร. ๐๕๖ - ๗๑๗๑๔๐

<http://artculture.pcru.ac.th>

พิมพ์ที่ ร้านแก้วสีบ

๘๘ หมู่ ๖ ต.ชอนไพร อ.เมืองเพชรบูรณ์ จ.เพชรบูรณ์ ๖๗๐๐๐

โทร. ๐๘๙ - ๖๔๑๓๕๓๓

บทบรรณาธิการ

วารสาร “ศิลปวัฒนธรรมเพชบุรี” เป็นวารสารที่ได้รวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดเพชรบูรณ์เป็นหลัก ทั้งด้านประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปหัตถกรรม ประเพณี วิถีชีวิตภูมิปัญญาชาวบ้าน ตำนาน ความเชื่อ เครื่องมือ เครื่องใช้ อาหารการกินของชาวจังหวัดเพชรบูรณ์

วารสารฉบับนี้ได้ดำเนินมาถึงฉบับที่ ๙ กองบรรณาธิการมีความภาคภูมิใจอย่างยิ่งที่ได้หยิบยกเรื่องราวของศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นต่าง ๆ ในจังหวัดเพชรบูรณ์มานำเสนอในหลากหลายแง่มุมไม่ว่าจะเป็นบทความทางประวัติศาสตร์โบราณคดี เช่น ประวัติศาสตร์ โบราณสถานปราสาทฤๅษี เมืองศรีเทพ หรือจะเป็นเรื่องราว่องรอยโบราณสถานในเขตชุมชนโบราณบ้านนายม ประวัติศาสตร์วัดท่ากกแก เรื่องของการละเล่นพื้นบ้าน การละเล่นแม่ศรีบ้านนายม (เต้าแม่ศรี) รวมถึงเรื่องประเพณีพื้นถิ่นอย่างบุญข้าวจี บ้านท่ากกแก และยังมีเรื่องราวน่าสนใจอีกหลากหลายที่ได้รวบรวมมาไว้ในวารสารฉบับนี้

กองบรรณาธิการหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผู้อ่านทุกท่านจะได้รับ
ความรู้และเพลิดเพลินไปกับนานาสาระของบทความในวารสารฉบับนี้
และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าวารสารฉบับนี้จะเป็นแรงผลักดันให้เกิดการ
ศึกษาค้นคว้าทางวิชาการ และการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรม
ของชาวจังหวัดเพชรบูรณ์สืบไป

ในโอกาสนี้ กองบรรณาธิการ ขอขอบคุณผู้เขียนบทความ
ผู้แนะนำข้อมูล และผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่กรุณาแสดงความคิดเห็น
อันเป็นประโยชน์ต่อคณะทำงานจนทำให้วารสาร “ศิลปวัฒนธรรม
เพชรบุรี” ฉบับนี้ได้จัดพิมพ์เผยแพร่จนสำเร็จลุล่วงมาได้ด้วยดี



ผู้ช่วยศาสตราจารย์จันทร์พิมพ์ มีเปี่ยม
ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

สารบัญ

บทบรรณาธิการ	(๔)
๑ ประวัติศาสตร์โบราณสถานปราสาทฤๅษี เมืองศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์	๘
๒ ร่องรอยโบราณสถานในเขตชุมชนโบราณบ้านนายม	๓๒
๓ ประวัติศาสตร์วัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์	๕๖
๔ บุญข้าวจี ประเพณีเดือน ๓ บ้านท่ากกแก	๖๘
๕ ภาษากลุ่มสำเนียงบ้านสะเตียง ตำบลสะเตียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์	๗๘

- ๖ การละเล่นแม่ศรีบ้านนายม (เต้าแม่ศรี)
ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ๙๒
- ๗ ตำนานหลวงพ่อควร บ้านนาจั่ว ตำบลนาจั่ว
อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ๑๑๔
- ๘ หมอเป่าบ้านสะเดียง ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการรักษา
บ้านสะเดียง ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์
จังหวัดเพชรบูรณ์ ๑๒๖
- ๙ บายศรี: ภูมิปัญญาจากใบตองกล้วย ๑๓๘
- ๑๐ เมี่ยงใบชะพลู อาหารพื้นถิ่นจังหวัดเพชรบูรณ์ ๑๖๒
- ๑๑ โกงนమ్ไฟ: ความเชื่อโบราณคุณแม่มีอใหม่ ๑๗๒



ผู้เขียน
ผู้ช่วยศาสตราจารย์จันทร์พิมพ์ มีเปี่ยม
ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

นางสาวจิรภา เหมือนพิมพ์ทอง
นักวิชาการวัฒนธรรม
สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์



ประวัติศาสตร์โบราณสถานปรารงค์ฤษี เมืองศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

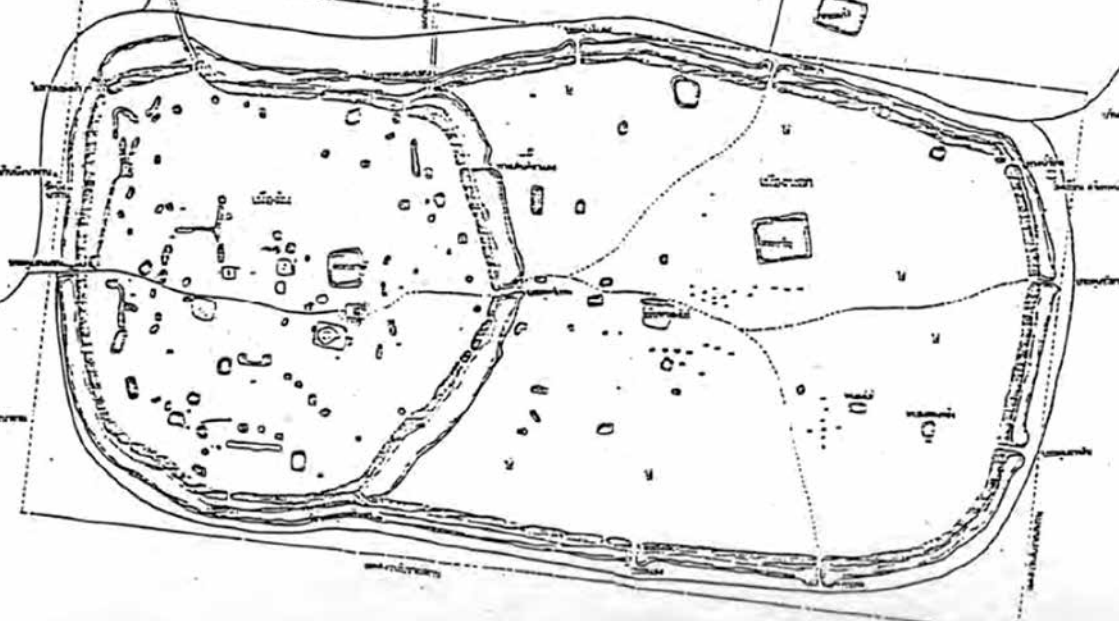
เมืองศรีเทพ ตั้งอยู่ในเขตอำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ปัจจุบันตัวเมืองตั้งอยู่ระหว่างบ้านบึงนาจานทางทิศตะวันตกกับบ้านศรีเทพน้อยทางทิศตะวันออกและบ้านสระปรือทางทิศเหนือ เดิมเป็นท้องที่ขึ้นอยู่กับอำเภอวิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ ต่อมาได้แยกจากอำเภอวิเชียรบุรีมาตั้งเป็นกิ่งอำเภอศรีเทพ เมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๑๓ และได้รับการยกฐานะเป็นอำเภอ เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๑๙ เป็นชุมชนโบราณในพื้นที่ลุ่มน้ำลพบุรี - ป่าสัก ที่มีอายุตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ไม่ปรากฏชื่อชุมชนแน่ชัด แต่เรียกกันในภายหลังว่า “เมืองศรีเทพ”

www.matichonacademy.com →





อยู่ห่างจากแม่น้ำป่าสักมาทางทิศตะวันออกประมาณ ๕ กิโลเมตร มีพื้นที่รวมทั้งหมด ๒,๘๘๙ ไร่ ผังเมืองมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมมุมมนและมีคูน้ำคันดินซ้อนรอบเป็นรูปวงกลมอยู่ภายในแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือคูน้ำคันดินที่รอบทางด้านตะวันตก ลักษณะเกือบวงกลม เรียกว่า “เมืองใน” มีพื้นที่ ๑,๓๐๐ ไร่ ส่วนคูน้ำคันดินที่ต่อขยายออกมาทางด้านตะวันออกเรียกว่า “เมืองนอก” มีพื้นที่ ๑,๕๘๙ ไร่ มีโบราณสถานที่ปรากฏหลักฐาน รวมทั้งมีสระน้ำขนาดใหญ่และเล็กอีกจำนวนมากกระจายอยู่ทั่วเมือง มีการพบโครงกระดูกมนุษย์และเครื่องมือหินขัด เครื่องมือโลหะและภาชนะดินเผาที่มีอายุประมาณ ๒,๐๐๐ ปี กระจายอยู่ใกล้เคียงและภายในเมือง ต่อมาก็คงมีพัฒนาการจากสังคมเกษตรกรรมเป็นชุมชนเมืองตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๕ - ๖ และพบหลักฐานที่พออนุมานได้ว่าชุมชนแห่งนี้มีการติดต่อกับชุมชนภายนอกตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๗ แล้ว และรับวัฒนธรรมอินเดียอย่างมาก ทั้งยอมรับศาสนาและความเชื่อทั้งพุทธและพราหมณ์ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ ได้มีการพัฒนารูปแบบวัฒนธรรมที่เรียกว่า “ทวารวดี” ซึ่งเป็นช่วงเวลาในเมืองศรีเทพมีความรุ่งเรืองเป็นอย่างมากและช่วงสุดท้ายราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘ เมืองศรีเทพได้รับเอาวัฒนธรรมเขมรโบราณเข้ามา ก่อนที่เมืองศรีเทพจะเข้าสู่ยุคเสื่อมและเป็นเมืองร้างราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ จนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ (อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, ๒๕๓๘ : ๓๔ - ๔๖ ; ณีภูฏภัทร จันทวิช, ๒๕๔๓ : ๖ - ๑๒)



ลักษณะผังเมืองสุรเทพ
ภาพ: กรมศิลปากร, อุทยานประวัติศาสตร์สุรเทพ
(กรุงเทพฯ : ศิลปากร, ๒๕๕๐)

เมืองศรีเทพกับวัฒนธรรมทวารวดีและวัฒนธรรมเขมรโบราณ

(ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - พุทธศตวรรษที่ ๑๘)

ในช่วงที่เมืองศรีเทพอยู่ในวัฒนธรรมทวารวดีนั้น ได้ก่อสร้างศาสนสถานหลัก ได้แก่ โบราณสถานเขาค้างในที่ตั้งอยู่เกือบกึ่งกลางใจเมือง ซึ่งเป็นอาคารทางพุทธศาสนาก่อด้วยศิลาแลง และประดับลวดลายปูนปั้นที่ฐาน ปรากฏหลักฐานว่ามีเจดีย์และอาคารประกอบตั้งอยู่ด้านบน ลักษณะศิลปกรรมแบบทวารวดี อายุประมาณ ๑,๒๐๐ ปี และโบราณสถานเขาค้างนอกอยู่ห่างออกไปทางทิศเหนือประมาณ ๒ กิโลเมตร ตั้งอยู่ที่บ้านสระปรือ ซึ่งมีลักษณะเป็นเจดีย์สมัยทวารวดีที่มีขนาดใหญ่และสมบูรณ์ที่สุดในประเทศไทย ฐานก่อด้วยศิลาแลง

ประดับซุ้มอาคารจำลองโดยรอบ ด้านบนมีองค์เจดีย์ฐานสี่เหลี่ยมก่อด้วยอิฐตั้งอยู่ ส่วนยอดพังทลายไปหมดแล้ว และมีอายุร่วมสมัยกับโบราณสถานเขาค้างใน คือประมาณ ๑,๒๐๐ ปี ภายหลังจากการเสื่อมสลายของวัฒนธรรมทวารวดีในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เมืองศรีเทพได้รับเอาวัฒนธรรมเขมรโบราณเข้ามาแทนที่ในช่วงเวลานั้นได้มีการก่อสร้างเทวสถานสำคัญ ๒ กลุ่มด้วยกันคือภายในเมืองศรีเทพ ได้แก่ โบราณสถานปราสาทศรีเทพ และโบราณสถานปราสาทสองพี่น้อง ซึ่งโบราณสถานทั้ง ๒ แห่งน่าจะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗ เป็นเทวาลัยก่อด้วยอิฐและศิลาแลง ที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศถวายให้เทพเจ้าของศาสนาฮินดู โดยมีรูปแบบอาคารเป็นปราสาทลักษณะศิลปกรรมแบบเขมร มีอายุประมาณ ๙๐๐ - ๑,๐๐๐ ปี โบราณสถานอีกแห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่นอกเมืองศรีเทพ โดยห่างออกไปประมาณ ๒ กิโลเมตร มีชื่อเรียกว่า “ปราสาทฤๅษี” เป็นเทวสถานตามหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า มีอายุเก่าแก่กว่าโบราณสถานปราสาทศรีเทพและปราสาทสองพี่น้อง โดยน่าจะมีอายุร่วมสมัยกับวัฒนธรรมทวารวดี

อย่างไรก็ตามเมืองโบราณศรีเทพ จากการเสด็จของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในปี พ.ศ. ๒๔๔๘ ตรวจราชการหัวเมืองเพชรบูรณ์ได้กล่าวถึงการเดินทางไปยังเมืองศรีเทพ โดยอ้างถึงทำเนียบเก่ารายชื่อหัวเมือง ว่า

ทำเนียบเก่าบอกรายชื่อหัวเมืองมีชื่อเมืองศรีเทพปรากฏอยู่เมื่อได้สอบถามข้าราชการกระทรวงมหาดไทยถึงตำแหน่งที่ตั้งของเมืองศรีเทพก็ไม่มีใครรู้จัก ต่อมาทรงพบสมุดตำเล็มหนึ่งซึ่งเป็นเอกสารฉบับร่างเพื่อบอกเส้นทางให้คนเชิญสารตราไปบอกข่าวการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๒ ตามหัวเมืองต่าง ๆ มีเส้นทางหนึ่งไปยังเมืองสระบุรี เมืองชัยบาดาล เมืองศรีเทพ และเมืองเพชรบูรณ์ พระองค์จึงทรงตั้งสมมุติฐานว่า เมืองศรีเทพคงอยู่ทางลำน้ำป่าสัก แต่อยู่ตรงไหนยังไม่รู้ ครั้นเมื่อเสด็จมาเมืองเพชรบูรณ์แล้วก็ทรงสืบค้นหาแต่ไม่ได้ความ ต่อมามีคนมาบอกว่ามีเมืองโบราณสถานเมืองหนึ่งใหญ่โตมาก ซึ่งมีชื่อว่า “เมืองอภัยสาลี” อยู่ในป่าแดงที่อยู่ใกล้เมืองวิเชียรบุรี พระองค์จึงเสด็จมาเมืองวิเชียรบุรี โดยล่องเรือลงมาทางแม่น้ำป่าสัก เมื่อถึงเมืองวิเชียรบุรีได้ทรงแวะเยี่ยมเยียนพระยาประเสริฐสงครามอดีตผู้ว่าราชการจังหวัดซึ่งแก่ชราและออกจากราชการนานมาแล้วทรงไต่ถามพระยาประเสริฐสงครามถึงเรื่อง “เมืองศรีเทพ” ได้ความว่าเมืองวิเชียรบุรียุ้นแต่เดิมมีชื่อเรียกเป็น ๒ อย่างคือ เมืองท่าโรงก็เรียกเมืองศรีเทพว่า “พระศรีถมอรัตน์” (ตามชื่อเขาแก้วซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในเมืองนี้) จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ ๓

แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เมื่อครั้งปราบกบฏเวียงจันทน์ พระศรีธรมอริตน์ มีความชอบมากจึงโปรดฯให้ยกศักดิ์เมืองศรีเทพขึ้นเป็นเขาแก้ว มาเป็นมงคลนาม และเปลี่ยนนามผู้ว่าราชการจังหวัด จากพระศรีธรมอริตน์เป็นพระยาประเสริฐสงครามตั้งแต่นั้นมา พระองค์ท่านได้ทรงถามถึงเรื่องเมืองอภัยสาสิทธิ์ก็ได้ความว่ามีเมืองโบราณใหญ่โตจริง แต่ชื่อที่เรียกว่าเมืองอภัยสาสิทธิ์นั้นเป็นแค่คำพระชูดงค์คงจะเอาเป็นชื่อที่แน่นอนไม่ได้ หลังจากนั้นท่านก็ได้ร่องเรื่องจากเมืองวิเชียรบุรีมา ขึ้นบกที่บ้านนาตะครูด ได้พักแรมอยู่หนึ่งคืน รุ่งเช้าจึงเดินทางไปสำรวจเมืองโบราณที่เรียกว่า เมืองอภัยสาสิทธิ์ ได้พบว่าเป็นเมืองใหญ่โตจริง มีคูเมือง กำแพงเมือง ปรากฏปราสาท สระน้ำ และโคกเนิน โบราณสถานต่าง ๆ หลายแห่ง ทั้งนอกเมืองและในเมือง รวมทั้ง ประติมากรรมหินต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก

เมื่อดูเมืองโบราณแห่งนี้แล้วพระองค์ท่านได้ทรงลงความเห็น เป็น ๒ อย่างคือ ประการที่ ๑ เมืองโบราณแห่งนี้พวกพราหมณ์จะ เรียกชื่ออย่างไรก็ตาม ชื่อนั้นก็คงจะเป็นต้นเค้าของชื่อเมืองศรีเทพ ซึ่งเป็นชื่อเก่าของเมืองวิเชียรบุรี ประการที่ ๒ สมัยเมื่อครั้งขอม ปกครองเมืองไทย เมืองศรีเทพคงเป็นเมืองมหานครหรือเมืองใหญ่ แห่งหนึ่งเช่นเดียวกับเมืองที่ตั้งศรีมหาโพธิ์ (จังหวัดปราจีนบุรี) และ เมืองสุโขทัย ในสมัยนั้นท้องที่คงจะทำไร่นา ได้ผลอุดมดี มีไพร่บ้าน พลเมืองมาก จึงสามารถสร้างเป็นเมืองใหญ่โตขนาดนี้ (เรื่องความใช้ เมืองเพชรบูรณ์ จากนิทานโบราณคดี พระนิพนธ์สมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพ)

จากพระวินิจฉัยของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาตำราจรรยาภาพที่ว่า ชื่อเดิมของเมืองโบราณแห่งนี้ น่าจะเป็นต้นคำที่มาของชื่อเมืองศรีเทพ ในระยะต่อมากรมศิลปากรได้ทำการขุดค้นทางโบราณคดีประกอบกับ ได้ประกาศขึ้นทะเบียนเมืองโบราณศรีเทพ หรือไพศาลี เป็นโบราณสถาน ของชาติ ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๒ ตอนที่ ๗๕ วันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘ และได้สำรวจและประกาศขึ้นทะเบียน เขาค้างนอก พร้อมกับ เมืองศรีเทพและปราสาทฤๅษี ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๘๐ ตอนที่ ๒๙ วันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๐๖ นับจากนั้นเป็นต้นมา

พัฒนาการทางวัฒนธรรมที่ต่อเนื่องยาวนานทำให้พบหลักฐาน ทางโบราณคดีทั้ง โบราณวัตถุและโบราณสถานจำนวนมาก โดยเฉพาะ โบราณสถานที่กระจายตัวอยู่ทั้งในและนอกเมืองเก่าศรีเทพ ที่มีขนาด และความสำคัญแตกต่างกันออกไป ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของ เมืองศรีเทพมาอย่างยาวนานโดยเริ่มตั้งแต่ยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ยุคทวารวดี และยุคเขมรโบราณ ผู้เขียนจึงจะขอแนะนำเสนอโบราณสถาน นอกเมืองเก่าศรีเทพที่มีความสำคัญมากเช่นกัน คือ โบราณสถาน ปราสาทฤๅษี

ปราสาทฤๅษี เมืองศรีเทพ

ภาพ : กรมศิลปากร, อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ
(กรุงเทพฯ : ศิลปากร, ๒๕๕๐)



ประวัติศาสตร์โบราณสถานปราสาทฤๅษี

โบราณสถานปราสาทฤๅษี ตั้งอยู่นอกเมืองเก่า ในเขตวัดป่าสระแก้ว ทางด้านทิศเหนือของกำแพงเมือง ห่างออกไปราว ๓ กิโลเมตร ลักษณะทางสถาปัตยกรรม เป็นปราสาทแบบเขมร อายุประมาณ ๙๐๐ - ๑,๐๐๐ ปี ก่ออิฐไม่สอปูน องค์ปราสาทฤๅษีในอดีตส่วนยอดหักพังไปตามธรรมชาติ ต่อมา มีสำนักสงฆ์มาตั้งหลักแหล่งจึงทำการ ก่อเติมส่วนยอดขององค์ปราสาทเพื่อใช้ประโยชน์จนส่วน ยอดขององค์ปราสาทนั้นผิทรูปร่างไป ในส่วนของเรือนธาตุ นั้น เมื่อพิจารณากับภาพถ่ายเก่าครั้งเมื่อสมเด็จพระยา ตั๋งราชานุภาพเสด็จมาสำรวจเมืองศรีเทพก็แสดงให้เห็น ว่าส่วนเรือนธาตุของปราสาทฤๅษียังคงรูปเดิมอยู่



ปัจจุบันปรากฏฤๅษีอาจะยังคงรูปร่างเดิมอยู่ข้างนั้น แต่ได้
รับการบูรณะใหม่ทั้งหลัง โดยสภาพก่อนการดำเนินงานทางโบราณคดี
นั้นพบว่าโบราณสถานปรากฏฤๅษี หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ก่อด้วย
อิฐไม่สอปูน มีดินปกคลุมอยู่บริเวณฐานโดยรอบ สภาพภายหลังการ
ดำเนินงานทางโบราณคดี พบว่าตัวปราสาทก่อด้วยอิฐศิลาแลง ขนาด
ไม่สูงนัก ขนาดกว้างด้านละ ๗.๕๐ เมตรและตั้งปราสาทขนาดกว้าง
ด้านละ ๔.๖๐ เมตร ส่วนยอดปราสาทน่าจะประกอบด้วยเรือนชั้น
ซ้อนลดหลั่นกันประมาณ ๔ - ๖ ชั้น มีทางเดินก่อด้วยอิฐเชื่อมมาจาก
โคปุระด้านหน้าซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก และปรากฏแนวอาคาร
ขนาดเล็กล้อมรอบด้วยแนวกำแพงก่อด้วยศิลาแลง ด้านทิศตะวันออก
ปรากฏแนวทางเดินเพื่อเป็นทางเข้าสู่ศาสนสถาน โดยก่อเป็นขอบด้วย
ศิลาแลงทอดตัวยาวไปจนกระทั่งสระน้ำด้านนอก และพบโบราณวัตถุ
เนื่องในศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย ได้แก่ ศิวลึงค์ ประติมากรรม
ชิ้นส่วนโคนนที และบริเวณที่ห่างจากปรากฏฤๅษีทางทิศตะวันออกเฉียงใต้
ประมาณ ๑๘.๕ เมตร พบซากปราสาทก่อด้วยอิฐศิลาแลงอีก ๑ หลัง
ที่ด้านทิศตะวันออกพบทับหลังมีลักษณะเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า
จำนวน ๑ ชิ้น ทับหลังชิ้นนี้มีสภาพสมบูรณ์สลักจากหินทราย ขนาด
กว้าง ๐.๖๐ เมตร ยาว ๑.๖๕ เมตร และความหนา ๐.๒๗ เมตร
บริเวณเกือบกึ่งกลางส่วนล่างของทับหลังมีรอยจารึกที่ปัจจุบัน มีสภาพ
ที่เปลี่ยนไปจากเดิมและค่อนข้างเลือน และจากการวิเคราะห์ อ่าน
และแปลจากผู้เชี่ยวชาญของกรมศิลปากรได้พบว่าจารึกด้วยอักษรขอม
ภาษาเขมร - สันสกฤต มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ จารึกมี ๑๙ บรรทัด

และมีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับขุนนางหรือผู้มีตำแหน่งในราชการหลายคนที่มีชั้นยศแตกต่างกัน อย่างน้อย ๓ ระดับ ดังปรากฏหน้าขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์ สเตรงอัณู มรเตง และกมรเตง ยังกำหนดอายุของโบราณสถานแห่งนี้ว่าน่าจะมียุคเก่ากว่า และอยู่ในยุคหรือร่วมสมัยเดียวกันกับโบราณสถานปราสาทศรีเทพ และปราสาทสองพี่น้อง ที่ตั้งอยู่ภายในเมืองโบราณศรีเทพ

↙ สภาพก่อนขุดแต่ง (ด้านทิศใต้)



↖ สภาพก่อนขุดแต่ง (ด้านทิศตะวันออก)

↪ ขณะปฏิบัติงานขุดแต่งโบราณสถานปรางค์ฤๅษี



↪ สภาพหลังขุดแต่งโบราณสถานปรางค์ฤๅษี (ด้านทิศตะวันออก)



๑.



๒.



๓.



๔.

- ๑. **ฐานอาคารก่ออิฐ**
บริเวณโบราณสถานปรังค์ฤๅษี
- ๒. **ฐานประติมากรรม**
ที่พบจากการขุดแต่งบริเวณ
โบราณสถานปรังค์ฤๅษี ด้านทิศเหนือ
- ๓. **ฐานโบราณสถานปรังค์ฤๅษี**
หลังขุดแต่ง
- ๔. **ศิ่วลึงค์** พบขณะขุดแต่งบริเวณ
โบราณสถานปรังค์ฤๅษี

ลูกปัดหินคาร์เนเลียน
พบจากหลุมขุดค้น



ลูกปัดทำจากแร่ควอทซ์
พบจากหลุมขุดค้น



โบราณสถานปรังค์ฤๅษี
ขณะทำการบูรณะ



โบราณสถานปรังค์ฤๅษี
ที่บูรณะเสร็จสมบูรณ์



ป้ายชื่อโบราณสถานปรางค์ฤๅษี ↗

โบราณสถานปรางค์ฤๅษีกับการกำหนดอายุ

จากการศึกษาของอนุวิทย์ เจริญศุภกุล ได้ให้ข้อสังเกตลักษณะสำคัญจากแบบสถาปัตยกรรมปรางค์ฤๅษี ปรากฏการทำลวดบัวเชิงอยู่ในระดับเดียวกันและปรากฏการทำซุ้มประตูเดี่ยวไม่มีการทำซุ้มซ้อน และรูปแบบการก่อหน้าบันที่เป็นลักษณะที่พบในกลุ่มปราสาทอิฐในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นมา และยังปรากฏการทำบัวหัวเสาโลยที่มุมขนาบมุมประธานและปรากฏรูปแบบการทำเรือนธาตุจำลองที่ชั้นซ้อนโดยการลอกแบบจากเรือนธาตุทุกประการ และมีการทำบัวหัวเสาโลยที่มุมขนาบมุมประธานของเรือนธาตุจำลองชั้นแรก ด้วยเหตุดังกล่าวยังคงเป็นลักษณะพิเศษที่ไม่สามารถเทียบเคียงได้กับกลุ่มปราสาทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือแม้กระทั่งปรางค์สองพี่น้องที่มีการทำบัวหัวเสาโลยเช่นเดียวกัน ทำให้ไม่สามารถกำหนดได้ว่าปรางค์ฤๅษีหรือปรางค์สองพี่น้อง ปรางค์ใดสร้างขึ้นก่อน ทั้งนี้ทำได้เพียงกำหนดอายุปรางค์ฤๅษีอย่างกว้าง ๆ ว่าคงเป็นปรางค์อิฐในสกุลช่างศรีเทพ มีอายุอยู่ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๗



รูปแบบบัวหัวเสา ปรากฏที่ฤๅษี
คงรูปแบบบัวคว่ำ - บัวหงาย แต่ผ่านการ
การบูรณะมาเป็นอย่างมาก อีกทั้ง
ลักษณะทำบัวหงายขนาดใหญ่ และ
บัวคว่ำขนาดเล็กคงปรากฏเป็นรูปแบบ
ทั่วไปในศิลปะเขมร และมีความคล้าย
กับบัวหัวเสาที่ปรากฏสองพี่น้อง

ภาพ: ศิวพงศ์ สี่เสียดงาม,
ศิลปกรรมในวัฒนธรรมเขมรที่เมือง
ศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
(กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร,
๒๕๕๖)



รูปแบบบัวหัวเสา ปรากฏสองพี่น้อง

ภาพ: ศิวพงศ์ สี่เสียดงาม,
ศิลปกรรมในวัฒนธรรมเขมรที่เมือง
ศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
(กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร,
๒๕๕๖)

→
ซุ้มหน้าบัน ปรากฏอยู่
มีความใกล้เคียงกับกลุ่มปราสาทอิฐ
ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ร่วม
สมัยศิลปะแบบบาปวน เช่น ปรากฏ
ที่ปราสาทหยาบเหงา และปราสาท
บ้านไพล

ภาพ: ศิวพงศ์ สีเสียดงาม,
ศิลปกรรมในวัฒนธรรมเขมรที่เมือง
ศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
(กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร,
๒๕๕๖)



→
ซุ้มหน้าบันปราสาทบ้านไพล
จังหวัดสุรินทร์

ภาพ: ศิวพงศ์ สีเสียดงาม,
ศิลปกรรมในวัฒนธรรมเขมรที่เมือง
ศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
(กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร,
๒๕๕๖)



วัฒนธรรมเขมรในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ และการล่มสลายของเมืองโบราณศรีเทพ

หลังจากช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ไม่พบโบราณวัตถุในสมัยหลังจากนี้อีก ในเขตเมืองศรีเทพและอาณาบริเวณ ซึ่งสันนิษฐานว่าเมืองแห่งนี้คงร้างไปก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙ สำหรับสาเหตุของการทิ้งร้างนั้นในปัจจุบันยังหาข้อสรุปไม่ได้ แต่ข้อสันนิษฐานที่เชื่อกันมากที่สุด คือการเกิดโรคระบาดภายในบริเวณเมืองศรีเทพ จนชาวเมืองต้องอพยพย้ายออกจากเมืองและไม่กลับมาตั้งถิ่นฐานในสมัยหลังอีก ข้อสันนิษฐานนี้สอดคล้องกับตำนานเล่าขานเรื่องของฤๅษิตาวัและฤๅษิตาไฟ ตำนานพื้นบ้าน และคำกล่าวอ้างของพระครูสุนทรธรรมปคุณ เกี่ยวกับการล่มสลายของเมืองศรีเทพ

พระครูสุนทรธรรมปคุณ เจ้าอาวาสวัดป่าสระแก้วนั้นได้กล่าวถึงปรากฏการณ์ว่า

โบราณสถานปรากฏฤๅษี เดิมเรียกว่า “ปรากฏหลวงพ่อดาว” เนื่องจากหลวงพ่อดาวอดีตเจ้าอาวาสวัดป่าสระแก้วได้เป็นผู้บุกเบิกพื้นที่บริเวณนี้พัฒนาให้เป็นสำนักสงฆ์ ซึ่งชาวบ้านเรียกปรากฏในชื่อนี้ติดต่อกันมา แต่ชาวบ้านบางกลุ่มก็เรียกว่า “ปรากฏนอก” เพราะเป็นปรากฏที่อยู่นอกกำแพงเมือง ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๓๑ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จะเสด็จมายังอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพื่อทอดพระเนตรชมโบราณสถานต่าง ๆ ของเมืองศรีเทพเป็นครั้งแรก คณะสำรวจจากทางสำนักราชวังเห็นว่าโบราณสถานแห่งนี้ยังไม่มีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการและเป็นโบราณสถาน

สำคัญที่อยู่นอกเมืองที่ยังคงสภาพทางสถาปัตยกรรมค่อนข้างสมบูรณ์ จึงได้มีการหาชื่อเรียกโบราณสถานแห่งนี้เสียใหม่ว่า “ปรารงค์ฤๅษี” ด้วยเหตุผล ๒ ประการคือ

๑. เป็นปรารงค์ปราสาทที่อยู่ภายนอกเมืองล้อมรอบด้วยป่าเปรียบเสมือนสถานที่บำเพ็ญตบะของฤๅษีชีไพร นักพรตนักบวชในป่า

๒. มีตำนานพื้นบ้านเมืองศรีเทพ เกี่ยวกับการล่มสลายของเมืองศรีเทพ เรื่องที่เกี่ยวข้องกับฤๅษีดาวัว ฤๅษีตาไฟ ที่มีอาศรมหรือที่ประทับอยู่ในป่านอกเมืองได้มีการตั้งชื่อเรียกให้สอดคล้องกับเรื่องเล่าตำนานดังกล่าวตามความเชื่อของชาวบ้านว่าเป็นที่อยู่ของฤๅษีที่เกี่ยวข้องกับเมืองศรีเทพที่เกิดเรื่องราวบริเวณปรารงค์ฤๅษี เป็นตำนานที่ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าสืบทอดกันมา

ตำนานเล่าขานเมืองศรีเทพเชื่อมโยงโบราณสถานปรารงค์ฤๅษี

“ พระฤๅษีตาไฟ ตำนานเมืองศรีเทพ ” ตามตำนานเล่าว่า กษัตริย์ผู้ปกครองเมืองศรีเทพนั้น แต่ก่อนเคยเป็นศิษย์ของพระฤๅษีตาไฟ รั้งเรียนวิชาความรู้จากพระฤๅษีตาไฟทุกอย่างจนมีความเชี่ยวชาญและเป็นที่ไว้วางใจของผู้เป็นพระอาจารย์ จนในที่สุดก็ได้พาลูกศิษย์อันเป็นที่รักของตนไปดูของวิเศษภายในถ้ำที่ไม่เคยมีใครรู้ใครเห็นมาก่อน บริเวณถ้ำแห่งนี้พระฤๅษีตาไฟจะใช้เป็นที่สำหรับบำเพ็ญสมาธิภายในถ้ำแห่งนี้ได้ถูกซ่อนบ่อวิเศษ ซึ่งเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์สองบ่อ บ่อหนึ่งหากใครลงไปจะตายเหลือเพียงแต่ซากของกระดูก อีกบ่อหนึ่งจะเป็นบ่อวิเศษหากใครลงไปชุบตัวจะเป็นทอง หรือหากเอาซากศพหรือโครงกระดูกลงไปชุบก็จะกลับมีชีวิตอีกครั้ง

พระฤๅษิตาไฟผู้เป็นพระอาจารย์ไคร่จะทดลองให้ลูกศิษย์
คว้าบ่อน้ำทั้งสองบ่อจะเป็นจริงแท้ดังที่พูด จึงได้กำชับกับลูกศิษย์ไว้
อย่างเป็นหมั่นเป็นเหมาะว่า ถ้าตกลงไปในบ่อน้ำบ่อแรกก็จะตาย
กลายเป็นซากศพเหลือแต่โครงกระดูก ก็ให้เอาโครงกระดูกของตน
นั้นไปซุกในบ่อน้ำอีกบ่อหนึ่ง อาจารย์ก็จะฟื้นคืนชีพขึ้นมาอีกครั้ง
หลังจากที่ได้กำชับเป็นที่เรียบร้อยแล้ว พระฤๅษิตาไฟก็ได้เดินลงไป
ในบ่อน้ำบ่อแรกฉับพลันทันใดนั้น น้ำที่อยู่ในบ่อก็กลับกลายเป็นเหมือน
น้ำกรดที่สามารถทำให้ร่างกายของมนุษย์หรือสัตว์ที่ตกลงไปย่อยสลาย
ได้ในพริบตา ทันใดนั้นร่างของพระฤๅษิตาไฟก็มอดไหม้เหลือเพียงแต่
โครงกระดูกดังที่ได้กล่าวไว้ก่อนหน้านั้น แต่แล้วลูกศิษย์ที่รักของ
พระฤๅษิตาไฟหลังจากที่เห็นพระอาจารย์กลายเป็นซากศพไปแล้ว
ก็ไม่ทำตามคำของพระอาจารย์ที่ได้กำชับสั่งเสียไว้ แต่กลับรีบไปเก็บ
ข้าวของที่สำคัญของตนหนีกลับบ้านเมืองเสีย เพราะด้วยจิตใจที่ไม่เชื่อ
และหวังเป็นใหญ่แต่เพียงผู้เดียวของตน คิดว่าเมื่อสิ้นพระอาจารย์
ไปแล้ว ตนย่อมเป็นหนึ่งในแผ่นดิน ไม่มีใครทัดเทียมตนได้อีก และ
ก็จะได้ไม่ต้องหวาดกลัวหรือเกรงใจผู้ใดอีกต่อไป

เวลาผ่านไปอย่างเนิ่นนาน พระฤๅษิตาไฟอีกตนหนึ่ง คือ “พระฤๅษิตา
ดาวัว” ผู้เป็นสหายสนิทของพระฤๅษิตาไฟ ได้ฉุกคิดเหตุใดจึงไม่ได้
รับการติดต่อจากพระฤๅษิตาไฟเลย เพราะไม่เคยขาดการติดต่อกัน
นานแสนนานเช่นนี้มาก่อน หรือจะมีเรื่องอันใดเกิดขึ้นกับพระฤๅษิตาไฟ
ผู้เป็นสหายก็เป็นได้ ครั้งเมื่อพิจารณาจนแน่ใจแล้วนั้น พระฤๅษิตาไฟ
จึงเหาะไปด้วยกำลังฤทธิ์เข้าสู่ถ้ำเคหาของพระฤๅษิตาไฟ เพื่อไปดูให้

แน่ใจว่าเหตุใดเพื่อนจึงขาดการติดต่อไปนานเช่นนี้ เมื่อเดินสำรวจ ลึกลงไปภายในถ้ำจึงพบซากศพของพระฤๅษีตาไฟอยู่ข้างบ่อน้ำทิพย์ น้ำกรด ครั้งเห็นดั่งนี้ก็เข้าใจได้ทันทีเลยว่าเกิดอะไรขึ้นกับพระฤๅษีตาไฟ จึงได้นำซากศพโครงกระดูกของพระฤๅษีตาไฟไปชุบในบ่อน้ำทิพย์ เพื่อให้มีชีวิตกลับคืนมาอีกครั้ง เมื่อพระฤๅษีตาไฟฟื้นคืนกลับมา มีชีวิตจึงได้เล่าความจริงทั้งหมดให้สหายได้ฟังจนครบถ้วนกระบวนความ จึงแค้นใจที่ลูกศิษย์อันเป็นที่รักและไว้วางใจของตนคิดคดทรยศ ถึงกับทำลายชีวิตของตนได้

พระฤๅษีตาไฟ จึงได้วางอุบายเสกวัชชีนมาหนึ่งตัว ซึ่งภายใน ท้องของวัชชีได้บรรจุพิษร้ายกาจต่าง ๆ เอาไว้ พระฤๅษีจึงร้ายเวทมนตร์ ปลอ่ยวัชชีตัวอันพิสดารนี้ เข้าไปในเมืองลูกศิษย์ตน โดยที่ประชาชน ในเมืองนั้นไม่มีใครรู้เลยว่าภายในท้องของวัชชีตัวนี้มีอะไรซ่อนอยู่ ข้างในบ้าง หลังจากเวลาได้ผ่านไปจนค้ำมืด เมื่อปิดประตูเมืองแล้ว วัชชีตัวดังกล่าวก็ร้องเสียงดังที่สุด จนชาวเมืองต่างพากันตกใจว่าเกิด เหตุอันใดขึ้นภายในเมือง ทันใดนั้นท้องของวัชชีอากก็ได้รับเปิดออก พิษอันร้ายกาจที่ซ่อนอยู่ก็ได้กระจายออกจากท้องวัชชีไปทั่วทั้งเมือง เจ้าเมืองผู้เป็นศิษย์รู้ได้ทันทีว่าพระอาจารย์ของตนได้ฟื้นคืนชีพแล้ว และบัดนี้กรรมที่ตนเคยก่อไว้กับอาจารย์ก็ตามมาทัน แต่นั่นก็สาย เกินไปเสียแล้ว เพราะตนเองก็ได้สูดเอาพิษเข้าไป สุดท้ายประชาชน ทั้งเมืองก็ล้มตายจนหมด เมืองศรีเทพจึงกลายเป็นเมืองร้างตั้งแต่นั้นมา จนกลายมาเป็นตำนานการสร้างบ้านแปงเมือง และการล่มสลายของ เมืองที่ปรากฏชื่อ “พระฤๅษีตาไฟ”

ปัจจุบันโบราณสถาน “ปราสาทฤๅษี” ยังคงตั้งเด่นเป็นสง่า อยู่ภายนอกกำแพงเมืองเก่าศรีเทพ รอให้ผู้คนที่สนใจศึกษาแหล่ง โบราณสถาน เพราะถือได้ว่าเป็นหลักฐานสำคัญอย่างหนึ่ง que แสดงให้ เห็นว่า ณ สถานที่แห่งนี้ครั้งหนึ่งเคยมีมนุษย์อาศัยอยู่มีความรุ่งเรือง เป็นอย่างมาก มีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์อีกทั้ง โบราณสถานแห่งนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของวัฒนธรรม ทวารวดีและเขมรตามลำดับ ก่อนที่จะถูกปล่อยทิ้งให้รกร้างและถูก ลืมเลือนไปในที่สุด

บรรณานุกรม

เอกสารอ้างอิง

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. (๒๕๔๓).

“เรื่องความไข้เมืองเพชรบูรณ์”. ใน **นิทานโบราณคดี**. พิมพ์ ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพฯ: บรรณาคาร, ๑๒๓ - ๑๔๗.

ณัฐภักดิ์ จันทวิช. (๒๕๔๓). “โบราณสถานที่สำคัญในจังหวัด เพชรบูรณ์”. ใน **โลกประวัติศาสตร์**. ๖ (๓), ๕ - ๒๒.

ธีระวัฒน์ แสนคำ. (๒๕๕๔). “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองเพชรบูรณ์ : กรณีศึกษามุมประเทศกับการก่อรูปเมือง”. ใน **ศิลปวัฒนธรรม เพชรบูรณ์**. ๑ (๒), ๔ - ๑๖.

ธวัชชัย ชื่นไพศาลศิลป์. (๒๕๕๕). **แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์จังหวัดเพชรบูรณ์**. เพชรบูรณ์: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์.

ศิวพงศ์ สีเสียดงาม. (๒๕๕๖). **ศิลปกรรมในวัฒนธรรมเขมรที่เมืองศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ศิลปากร, กรม. (๒๕๕๐). **อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ**. กรุงเทพฯ: บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด.

สำนักศิลปากรที่ ๔ ลพบุรี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. (มปป.).

เอกสารนำชมอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ.

อนุวิทย์ เจริญศุกกุล. (๒๕๒๙). “การศึกษาสถาปัตยกรรมศรีเทพ”. ใน เอกสารการศึกษาสำรวจและวิจัยเล่ม ๑ จารึกที่พบที่ศรีเทพ ประวัติศาสตร์ศรีเทพ ศิลปะประติมากรรมศรีเทพ ผังเมืองศรีเทพ สถาปัตยกรรมศรีเทพ การสำรวจโบราณศรีเทพ. กรุงเทพฯ: โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ กองโบราณคดี กรมศิลปากร.

บุคคลอ้างอิง

พระครูสุนทรธรรมปคุณ (อาจารย์เจน ปิ่นทิโต). (๒๕๖๕). อายุ ๕๕ ปี บ้านเลขที่ ๑๕๐ หมู่ที่ ๔ ตำบลนาสนุ่น อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๒ มกราคม.



ผู้เขียน

อาจารย์ ดร.ธีระวัฒน์ แส่นคำ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

ร่องรอยโบราณสถาน ในเขตชุมชนโบราณบ้านนายม

บ้านนายม เป็นชุมชนเก่าแก่และมีขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำป่าสักในเขตตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ปรากฏหลักฐานประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงความมีอยู่ของชุมชนบ้านนายมมาตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เป็นอย่างน้อย และมีโบราณสถานที่สามารถกำหนดอายุตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ลงมากระจายอยู่หลายแห่งทั้งภายในที่ตั้งชุมชนและบริเวณใกล้เคียง ซึ่งมีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก ในด้านพัฒนาการประวัติศาสตร์ โบราณคดีและศิลปกรรมในท้องถิ่น







ในหลักฐานสมัยอยุธยาตอนปลาย ระบุว่ามีการค้าขายของเครื่องถ้วยชามที่กรุงศรีอยุธยา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชุมชนโบราณบ้านนายมเป็นชุมชนขนาดใหญ่และมีความสำคัญทางการค้าในท้องถิ่นเมืองเพชรบูรณ์ไม่น้อย ซึ่งสอดคล้องกับการพบโบราณสถานและงานศิลปกรรมศิลปะอยุธยาตอนปลายหลายแห่งกระจายอยู่ภายในชุมชน ทั้งโบสถ์ วิหาร พระพุทธรูป พระเจดีย์และศาสนาคารประเภทอื่น ๆ ตลอดจนการพบโบราณวัตถุที่เป็นภาชนะดินเผาและโลหะ ซึ่งเกี่ยวข้องกับข้าวของเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันของชาวบ้านกระจายอยู่ทั่วไปควรที่จะได้รับการศึกษาสืบค้นและเผยแพร่เป็นอย่างมาก

ที่ผ่านมาข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีและศิลปกรรมของชุมชนโบราณบ้านนายมยังไม่ได้มีการศึกษาค้นคว้าและเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักของชาวบ้านนายม ชาวเมืองเพชรบูรณ์ และประชาชนทั่วไปมากนัก ผู้เขียนจึงได้พยายามที่จะศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับร่องรอยโบราณสถานที่สำรวจพบในเขตชุมชนโบราณบ้านนายมมานำเสนอ เพื่อเป็นการเผยแพร่องค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดเพชรบูรณ์ ให้พี่น้องชาวเพชรบูรณ์และประชาชนทั่วไปได้ศึกษาเรียนรู้ อันจะนำไปสู่ความก้าวหน้าทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีและศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นจังหวัดเพชรบูรณ์ต่อไป

ชุมชนโบราณบ้านนายม

ชุมชนโบราณบ้านนายมตั้งอยู่ทางตอนใต้ของตัวเมืองเพชรบูรณ์ ห่างจากตัวเมืองเพชรบูรณ์ประมาณ ๑๖ กิโลเมตร ศูนย์กลางของชุมชน ตั้งอยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำป่าสักห่างจากลำน้ำในปัจจุบันประมาณ ๒ กิโลเมตร ซึ่งเป็นบริเวณที่คลองวังชมพูไหลผ่านและมาบรรจบกับ แม่น้ำป่าสักทางทิศตะวันออกของชุมชน ปัจจุบันบริเวณชุมชนโบราณ บ้านนายมก็คือ ชุมชนบ้านนายม ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

ในสมัยอยุธยาตอนปลายหรือช่วงเวลาประมาณพุทธศตวรรษ ที่ ๒๒ - ๒๓ การขยายตัวทางการค้าของป่ากับชาวต่างชาติ ไม่ว่าจะเป็น เป็นชาวจีน ญี่ปุ่นและชาติตะวันตกได้เริ่มรุ่งเรืองขึ้น และเนื่องจาก ว่าหัวเมืองฝ่ายเหนือของกรุงศรีอยุธยา (ซึ่งก็คือบริเวณภาคเหนือ ตอนล่างในปัจจุบัน) เป็นแหล่งของป่าซึ่งเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของ กรุงศรีอยุธยา (วารางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, ๒๕๕๐ : ๒๑ - ๕๐)

จากการศึกษาของสายชล สัตยานุรักษ์ พบว่าในช่วงสมัย กรุงศรีอยุธยาตอนปลายอย่างน้อยก็นับตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ มหาราชลงมา สังคมอยุธยาได้ปั่นป่วนอย่างมาก เนื่องจากการขยายตัว ทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้เจ้านาย ขุนนางและไพร่ต่างก็เข้ามาทำการค้า ในระบบเงินตรา ได้เกิดคนอีกกลุ่มหนึ่งคือ “ไพร่มั่งมี” ซึ่งสามารถเสีย เงินแทนการเข้าเวรรับราชการ ทำให้สังคมและเศรษฐกิจในขณะนั้น เกิดการเปลี่ยนแปลง กลุ่มไพร่ต้องการเป็นอิสระมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ ไพร่จึงหนีออกจากกระบดด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่นหนีเข้าป่าเพื่อเก็บ ของป่ามาขาย (สายชล สัตยานุรักษ์, ๒๕๔๖ : ๓๗ - ๓๘)

ช่วงเวลาดังกล่าวคงมีผู้คนขยับขยายพื้นที่การเกษตรและเลือกหาตั้งถิ่นฐานในบริเวณแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นสินค้าของป่าสามารถส่งส่วยแทนการถูกเกณฑ์แรงงานได้ ชาวเมืองเพชรบูรณ์คงขยับขยายการตั้งบ้านเรือนไปตามพื้นที่ลุ่มแม่น้ำป่าสักทางตอนใต้มากขึ้น ซึ่งมีที่ราบลุ่มกว้างขวาง แหล่งน้ำมีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมระหว่างชุมชนตอนในและแหล่งของป่าที่อยู่ทางทิศตะวันตกตามคลองวังชมพูได้ ตำแหน่งที่ตั้งชุมชนบ้านนายมจึงเหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นอย่างยิ่ง

ในเอกสารพรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์) ซึ่งสันนิษฐานว่า ต้นฉบับเดิมอาจได้บันทึกขึ้นตามพระกระแสน้ำรับสั่งของพระมหากษัตริย์หรือรับสั่งของเจ้านายพระองค์ใดพระองค์หนึ่งในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ที่กล่าวถึงสภาพบ้านเมืองของกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ได้มีความตอนหนึ่งกล่าวถึงเรือสินค้าจากหัวเมืองฝ่ายเหนือที่นำสินค้าลงไปขายที่กรุงศรีอยุธยา ว่า

“อนึ่ง เรือระแหงแขวงเมืองตาก แลเรือหางเหยี่ยวเมืองเพชรบูรณ์นายมบรรทุกครั้ง กายาน เหลกหางกึ่ง เหลกลมล่เลย เหลกน้ำกั้ ได้ หวาย ชัน น้ำมันยาง ยาสูบ เขา หนั ง หนองงา อนึ่ง เรือใหญ่ท้ายแกว่งชาวเมืองสวรรคโลกย์แลหัวเมืองฝ่ายเหนือบันทุกสินค้าต่าง ๆ ฝ่ายเหนือมาจอดเรือขายริมแม่น้ำแลในคลองใหญ่วัดมหาธาตุในเทศกาลน้ำ ๑” (วินัย พงศ์ศรีเพียร, ๒๕๔๗ : ๙๐)

จากบันทึกดังกล่าวจะเห็นได้ว่า พ่อค้าชาวเมืองเพชรบูรณ์ ได้นำสินค้าประเภทของป่าจำนวนมากลงไปขายที่กรุงศรีอยุธยาในช่วงฤดูน้ำหลาก ซึ่งมีบริเวณจุดขายหรือตลาดอยู่ริมแม่น้ำและคลอง แลววัดมหาธาตุ สินค้าสำคัญ คือ ฝรั่ง กายาน ขี้ได้ หวาย น้ำมันยาง ชัน ยาสูบ เขา หนัง และหนังงา รวมทั้งสินค้าประเภทแร่เหล็ก คือ เหล็กหางกุ้ง เหล็กน้ำพี้ และเหล็กที่มาจากแหล่งเมืองหล่มสักและเมืองเลย ซึ่งน่าจะเป็นสินค้าประเภทแร่เหล็กเหล่านี้ น่าจะเป็นสินค้าที่พ่อค้าชาวเมืองเพชรบูรณ์รับมาจากพ่อค้าชาวเมืองหล่มสักและเมืองเลยซึ่งอยู่ในบริเวณที่เป็นแหล่งแร่เหล็กเหล่านี้อีกทอดหนึ่ง

จากหลักฐานและข้อมูลดังได้แสดงให้ทราบแล้วว่า ชุมชนโบราณบ้านนายมเป็นชุมชนโบราณที่มีบทบาททางด้านการค้าภายในลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนบนอยู่ไม่น้อย จึงทำให้บุคคลภายนอกมีการเรียกชื่อชุมชนบ้านนายมคู่กับเมืองเพชรบูรณ์ สินค้าที่พ่อค้าจากเมืองเพชรบูรณ์และบ้านนายมนำลงไปขายนั้นจะเป็นกลุ่มสินค้า “ของป่า” และแร่ธาตุ ซึ่งได้แก่ ฝรั่ง กายาน ขี้ได้ หวาย ชัน น้ำมันยาง ยาสูบ เขาสัตว์หนังสัตว์ นอแรด งาช้าง เหล็กหางกุ้ง เหล็กจากเมืองหล่มสักและเมืองเลย และเหล็กน้ำพี้ ซึ่งสินค้าเหล่านี้ไม่น่าจะเป็นของที่ผลิตได้ในเขตบ้านนายมทั้งหมด หากแต่ น่าจะเกิดจากการรวบรวมสินค้าของพ่อค้าโดยอาศัยตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนที่เป็น “ชุมทาง” สามารถเชื่อมต่อกับชุมชนโบราณที่อยู่ตอนในได้ กลุ่มคนก็นำสินค้ามาแลกเปลี่ยนนั้น น่าจะเป็นกลุ่มไพร่ส่วยที่ต้องการอิสระออกมาหาของป่าส่งส่วยแทนการรับราชการ “เข้าเดือน - ออกเดือน”



ร่องรอยโบราณสถาน ที่พบในเขตชุมชนโบราณ บ้านนายม

ในบริเวณชุมชนโบราณ บ้านนายมมีการสร้างศาสนสถาน ขึ้นหลายแห่ง ส่วนใหญ่เป็นงาน ศิลปกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ จากการสำรวจของผู้เขียนพบว่าภายใน ช่วงเวลาดังกล่าวภายในชุมชน โบราณบ้านนายมมีร่องรอยวัด โบราณอย่างน้อย ๑๐ แห่ง ซึ่ง ปัจจุบันบางแห่งยังมีสถานะเป็นวัด บางแห่งก็กลายเป็นวัดร้างและ ถูกทำลาย ดังนี้

๑. **วัดเกาะแก้ว** ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของชุมชนบ้านนายม บริเวณที่ตั้งวัดมีลักษณะคล้ายเกาะคือ มีน้ำจากคลองวังชมภูล้อมรอบทุกด้าน ภายในวัดมีโบสถ์ยกฐานสูงซึ่งสร้างทับซากฐานโบสถ์เก่าแก่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ โดยการนำของพระครูวิชิตพัชราจารย์ (หลวงพ่อบรมมปัญญา) ซึ่งเป็นพระเกจิอาจารย์รูปสำคัญของชุมชนบ้านนายมในอดีต (พระอธิการวิรัช อุกกวนโณ, สัมภาษณ์) พระประธานภายในโบสถ์เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์หลายครั้งจนยากจะให้รูปแบบทางศิลปกรรมกำหนดอายุได้ ทางทิศตะวันออกด้านหน้าโบสถ์มีกลุ่มพระเจดีย์ย่อมุมขนาดเล็กศิลปะอยุธยาตอนปลายจำนวน ๗ องค์ (ส่วนหนึ่งหักพัง อยู่ในสภาพสมบูรณ์ ๓ องค์)

ที่น่าสนใจคือ มีกลุ่ม
ใบเสมาหินชนวนปักอยู่
โดยรอบโบสถ์ทั้ง ๘ ทิศ
ทิศละ ๑ คู่ ความสูง
ขนาด ๙๐ เซนติเมตร
ความกว้างที่ส่วนล่าง
ของใบเสมาขนาด ๕๐
เซนติเมตร



พระเจดีย์ศิลปะอยุธยาตอนปลายที่หน้าโบสถ์วัดเกาะแก้ว



ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่าใบเสมาทั้งหมดเป็นของเก่าแก่ที่ปักอยู่รอบโบสถ์ เพียงแต่มีการบูรณปฏิสังขรณ์ทำฐานเสมาให้สูงขึ้นและทาสีใหม่ ใบที่ชำรุดก็มีการทำขึ้นมาแทนใหม่ แต่ใบเสมาเก่านั้นก็ยังเก็บไว้ด้านหลังพระประธานภายในโบสถ์ (พระมาก เหล็กเพชร, สัมภาษณ์) ใบเสมารอบโบสถ์วัดเกาะแก้วมีลักษณะเป็นใบเสมาหินชนวน กลางแผ่นจะมีสัน ซึ่งยกสันขึ้นมาจากส่วนล่างคล้ายสันนอกเลาของบานประตู สันดังกล่าวนี้จะเชื่อมกับกรอบตอนบนไม่มีลวดลายประดับ ใบเสมาลักษณะเช่นนี้เป็นงานศิลปกรรมที่พบได้ในใบเสมาศิลปะอยุธยาตอนกลาง ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒

๒. วัดโบสถ์โพธิ์ทอง ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของชุมชนบ้านนายม เป็นโบราณสถานที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในเขตชุมชนโบราณบ้านนายม ภายในวัดพบอาคารก่อด้วยอิฐภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นหันหน้าไปทางทิศเหนือ ชาวบ้านเรียกว่า “โบสถ์ขวางตะวัน” แต่จากสำรวจและสอบถามชาวบ้านกลับพบว่ารอบ ๆ อาคารดังกล่าวไม่มีร่องรอยการพบชิ้นส่วนใบเสมาแต่อย่างใด อาคารหลังนี้จึงน่าจะเป็นวิหารมากกว่า ด้านหลังมีการพบร่องรอยของพระเจดีย์ก่ออิฐจำนวน ๒ องค์

จากสภาพที่พบในปัจจุบัน พบว่าอาคารนี้ผนังด้านข้างและด้านหน้าได้พังทลายและมีการใช้อิฐเก่าก่อผนังขึ้นมาใหม่ที่ช่องเสา ด้านในเนื่องจากว่าผังของฐานอาคารในปัจจุบันมีความกว้างประมาณ ๑๔.๕๐ เมตร ยาวประมาณ ๑๘ เมตร แต่ส่วนที่มีการก่อผนังนั้นอยู่ในผังขนาดความกว้างประมาณ ๕.๖๐ เมตร ยาวประมาณ ๙.๓๐ เมตร ลักษณะการก่อผนังปัจจุบันไม่สมดุกับช่องเสาและช่องหน้าต่างที่ทำขึ้นมาใหม่ บริเวณฐานอาคารด้านนอกมีร่องรอยของเสาที่ก่อด้วยอิฐเป็นแนวหลงเหลืออยู่ทั้ง ๒ ด้าน และมีการพบเศษกระเบื้องมุงหลังคาที่ทำด้วยดินเผากระจัดกระจายอยู่โดยรอบ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเดิมอาคารหลังนี้มีขนาดใหญ่กว่าปัจจุบัน แต่น่าจะพังทลายหรือถูกทิ้งร้างในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ จากภาวะสงครามระหว่างสยามกับเวียงจันทน์ก็เป็นได้ ภายหลังจึงมีการก่อผนังและมุงหลังคาครอบพระพุทธรูปไว้ ทำให้พระพุทธรูปส่วนใหญ่อยู่ในสภาพสมบูรณ์จนถึงปัจจุบัน

สภาพอาคารโบราณ
สถานที่ชาวบ้านเรียก
ว่า “โบสถ์ขวางตะวัน”
ภายในวัดโบสถ์โพธิ์ทอง
ในปัจจุบัน



ภายในอาคารมีพระพุทธรูปปูนปั้นประดิษฐาน
อยู่จำนวน ๘ องค์ พระประธานเป็นพระพุทธรูป
ปูนปั้นปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง ๑.๗๐ เมตร
ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ที่สุดภายในอาคาร
มีร่องรอยการลงรักปิดทอง พระพักตร์ค่อนข้างกลมมน
พระขนงโค้ง เปลือกพระเนตรใหญ่ พระนาสิกโด่งจุ่ม
ปลายเล็กน้อย พระโอษฐ์เล็กและบาง ขมวดพระเกศา
เล็กถี่ พระรัศมีเป็นเปลวสั้น พระวรกายค่อนข้างอวบ
นิ้วพระหัตถ์ทั้งสิ้นเรียงยาวเสมอกัน สังขมาฎิยาวลงมา
จรดพระนาภีปลายสังขมาฎิตัดตรง และมีพระพุทธรูป
บริวารที่ยังมีสภาพสมบูรณ์อยู่อีก ๗ องค์



กลุ่มพระพุทธรูปปูนปั้นภายในอาคารโบราณสถานวัดโบสถ์โพธิ์ทอง ↗

ลักษณะทางพุทธศิลป์โดยทั่วไปของพระพุทธรูปปูนปั้นภายในอาคาร ส่วนพระพักตร์ค่อนข้างเหลี่ยม พระขนงโก่ง เปลือกพระเนตรใหญ่ พระนาสิกโด่งจุ่มปลายเล็กน้อย พระโอษฐ์อิมค่อนข้างบาง ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมียาวแหลม พระวรกายสมส่วน นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่เรียงยาวเสมอกัน หน้าตักกว้าง สังขมาฎิยาวลงมาจรดพระนาภี ปลายสังขมาฎิตัดตรง ที่น่าสนใจคือ พระพุทธรูปบริวารจำนวน ๒ องค์ที่อยู่สองฝั่งของพระประธานในแนวระดับเดียวกัน เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย ทรงสวมมงกุฎซึ่งประกอบด้วยกระบังหน้าและรัตเกล้า กุณฑลและพาหุรัด



เมื่อพิจารณาลักษณะทางพุทธศิลป์
ของพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย ๒ องค์ ที่
อยู่ในอาคารซึ่งสามารถกำหนดช่วง
อายุการสร้างและศิลปะได้ค่อนข้างชัดเจน
เทียบเคียงกับพระพุทธรูปศิลปะต่าง ๆ ใน
ประเทศไทยและสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว
พบว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยเป็น
พระพุทธรูปที่นิยมสร้างขึ้นในสมัยอยุธยา
ตอนกลางหรือราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ จนถึง
พุทธศตวรรษที่ ๒๒ (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง,
๒๕๕๓: ๑๔๐ - ๑๔๑) จึงมีความเป็นไปได้
ว่าบริเวณรอบ ๆ วัดโบสถ์โพธิ์ทองอาจจะมี
การตั้งชุมชนขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงหรือ
หลังจากการตั้งชุมชนที่บริเวณรอบวัด
เกาะแก้วเล็กน้อย เนื่องจากงานศิลปกรรม
ที่พบนั้นมีอายุใกล้เคียงกัน



พระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย
ทรงเครื่องน้อย ๒ องค์
ภายในอาคารโบราณสถานวัดโบสถ์โพธิ์ทอง

๓. **วัดพระนอน** ตั้งอยู่ริมคลองวังฆมภูทางฝั่งซ้ายซึ่งเป็นบริเวณศูนย์กลางของชุมชนบ้านนายมในปัจจุบัน วัดพระนอนเป็นวัดสำคัญประจำชุมชนบ้านนายม เนื่องจากเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหลวงพ่อพระนอนซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางไสยาสน์ปูนปั้นที่ชาวบ้านนายมให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างมาก หลวงพ่อพระนอนมีลักษณะหันพระเศียรไปทางทิศตะวันออก หันพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ มีความยาวประมาณ ๙ เมตร ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์หลายครั้ง ข้อมูลจากภาพถ่ายเก่าก่อนการบูรณปฏิสังขรณ์ทำให้สันนิษฐานได้ว่าหลวงพ่อพระนอนเป็นพระพุทธรูปศิลปะอยุธยากำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๓ แต่เดิมประดิษฐานอยู่กลางแจ้ง ต่อมาพระสงฆ์และชาวบ้านได้ช่วยกัน

สร้างอาคารไม้ครอบไว้ (สว่างจานสี, สัมภาษณ์) ก่อนที่จะเป็นอาคารคอนกรีตในปัจจุบัน



พระพุทธรูปหลวงพ่อพระนอน วัดพระนอน

หลวงพ่อบุญรอด วัดพระนอน



ภายในโบสถ์วัดพระนอนเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหลวงพ่อบุญรอด พระประธานในโบสถ์วัดพระนอนซึ่งเป็นโบราณสถานสำคัญแห่งหนึ่งในชุมชนบ้านนายมหหลวงพ่อบุญรอดเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ลงรักปิดทอง หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ขนาดหน้าตักกว้าง ๑.๕๐ เมตร โบสถ์วัดพระนอนสร้างอยู่บนร่องรอยซากฐานโบสถ์เดิมในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ และได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๕๕ (พระอธิการรอง ปุณณนาโค, สัมภาษณ์) เนื่องจากว่าพระพุทธรูปหลวงพ่อบุญรอดได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์หลายครั้ง อาจมีการซ่อมแซมจนทำให้ลักษณะทางพุทธศิลป์ถูกปรับเปลี่ยนจนเป็นลักษณะดังที่ปรากฏในปัจจุบัน จึงทำให้กำหนดอายุการสร้างได้ชัดเจน



ซากฐานพระเจดีย์ก่อด้วยอิฐภายในวัดสระอาด

๔. วัดสระอาด ตั้งอยู่ริมคลองวังขมภูทางฝั่งซ้ายทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของวัดพระนอน เดิมทีนั้นวัดสระอาดเคยเป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ ต่อมาไม่มีพระสงฆ์เข้ามาจำพรรษาจึงถูกทิ้งร้าง (สุภาพร แผลงมา, สัมภาษณ์) ภายในวัดมีการพบซากฐานพระเจดีย์ก่อด้วยอิฐในผังสี่เหลี่ยม ขนาดประมาณ ๓ x ๓ เมตร และมีการพบบ่อน้ำโบราณในบริเวณวัดด้วย





๕. วัดเสารงทอง ตั้งอยู่ริมคลองวังขมภู
ทางฝั่งขวาทางทิศตะวันตกของชุมชนบ้านนายม
แต่เดิมชาวบ้านเรียกชื่อวัดว่า “วัดสะทุง” (รัชนี
มณีพันธ์, สัมภาษณ์) ปัจจุบันไม่พบร่องรอย
โบราณสถานแล้ว เนื่องจากว่ามีการสร้างอาคาร
ครอบทับไว้



↶ โปสท์เก่าวัดเสารงทอง ซึ่งชาวบ้านเล่าว่า
สร้างครอบทับซากอาคารโบราณ



เนินดินที่มีซากอาคาร
และซากพระเจดีย์
บริเวณวัดสะทั้น (ร้าง)

๖. วัดสะทั้น เป็นวัดร้างตั้งอยู่ริมคลองวังชมภูทางฝั่งขวาทางทิศตะวันตกของชุมชนบ้านนายม ตั้งอยู่ภายในบริเวณวัดเสารงทอง ในปัจจุบัน ชาวบ้านเข้าใจว่าเป็นวัดคู่แฝดกับวัดเสารงทอง ดังที่มีการเรียกชื่อ “วัดสะทั้น” และ “วัดสะทั้น” คู่กัน (สุภาพร แผลงมา, สัมภาษณ์) บริเวณวัดสะทั้นปรากฏเนินดินที่เป็นซากฐานอาคารก่อด้วยอิฐขนาดประมาณ ๖ x ๑๐ เมตร และยังมีซากฐานพระเจดีย์ก่อด้วยอิฐ

๗. วัดใหม่ เป็นวัดร้างตั้งอยู่ริมคลองวังชมภูทางฝั่งขวา ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของโรงเรียนบ้านนายม ไม่ปรากฏร่องรอยโบราณสถานแล้ว มีเพียงต้นโพธิ์ขนาดใหญ่เป็นจุดสังเกต (พิณิจ นพมาก, สัมภาษณ์)



ต้นโพธิ์บริเวณวัดใหม่ (ร้าง) ภายในโรงเรียนบ้านนายม



บริเวณวัดกล้วย (ร้าง)
ปัจจุบันเป็นที่ตั้งตลาดโพธิ์เย็น

บ่อน้ำโบราณซึ่งยังเหลือเป็นสัญลักษณ์
ของวัดสวนจินดา (ร้าง)



๘. **วัดหมอน** เป็นวัดร้างตั้งอยู่ริมคลองวังชมภูทางฝั่งขวา ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของโรงเรียนบ้านนายม ตรงข้ามกับวัดพระนอน ไม่ปรากฏร่องรอยโบราณสถาน (อบเชย ยินดี, สัมภาษณ์)

๙. **วัดกล้วย** เป็นวัดร้างตั้งอยู่ริมคลองวังชมภูทางฝั่งซ้าย เดิมมีซากพระเจดีย์ก่อด้วยอิฐ ต่อมาถูกปรับพื้นที่จนทำให้ไม่เหลือร่องรอยโบราณสถาน (อบเชย ยินดี, สัมภาษณ์) ปัจจุบันเป็นที่ตั้งตลาดโพธิ์เย็น ซึ่งเป็นตลาดจำหน่ายสินค้าและอาหารในช่วงเย็นของชุมชนบ้านนายม

๑๐. **วัดสวนจินดา** เป็นวัดร้างตั้งอยู่ริมคลองวังชมภูทางฝั่งขวาเป็นโบราณสถานที่อยู่ใกล้ปากคลองวังชมภูมากที่สุด เดิมมีซากอาคารก่อด้วยอิฐและต้นโพธิ์ขนาดใหญ่ ต่อมาถูกปรับพื้นที่จนทำให้ไม่เหลือร่องรอยโบราณสถาน (ปุน มามี, สัมภาษณ์) ปัจจุบันเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านแต่ยังมีบ่อน้ำโบราณเหลือเป็นสัญลักษณ์อยู่

นอกจากนี้ ทางทิศตะวันออกทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำป่าสัก ตรงข้ามกับชุมชนโบราณบ้านนายมยังมีภูเขาคินปูนลูกย่อม ๆ บนเขามีถ้ำหินปูนชาวบ้านเรียกว่า “ถ้ำน้ำบึง” ถ้ำน้ำบึงมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ถ้ำนายม” เป็นถ้ำศักดิ์สิทธิ์ แต่เดิมภายในถ้ำมีพระพุทธรูปบุเงินขนาดเล็กและพระพุทธรูปไม้อยู่จำนวนมาก ปัจจุบันสูญหายเกือบหมดแล้ว ถ้ำน้ำบึงคงเป็นถ้ำศักดิ์สิทธิ์ที่คนในชุมชนโบราณบ้านนายมให้ความนับถือมาก่อน ดังมีการพบพระพุทธรูปโบราณจำนวนมากภายในถ้ำมาก่อน พระอาจารย์ชอบ ฐานสโม วัดป่าสัมมานุสรณ์ จังหวัดเลย ซึ่งเป็นพระกรรมฐานศิษย์พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ก็เคยมาพักจำพรรษาที่ถ้ำแห่งนี้ ด้วยเป็นสถานที่เหมาะแก่การเจริญภาวนาและยังเป็นที่อยู่ของเหล่าเทวดา (สุรีพันธุ มณีวัต, คุณหญิง, ๒๕๕๙ : ๑๒๘ - ๑๓๒) ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเป็นถ้ำศักดิ์สิทธิ์ของท้องถิ่นอีกด้วย

ถ้ำน้ำบึง ถ้ำศักดิ์สิทธิ์ริมแม่น้ำป่าสักในเขตชุมชนโบราณบ้านนายม ↘



การพบร่องรอยโบราณสถานสมัยอยุธยาตอนปลายกระจายอยู่โดยรอบชุมชนโบราณบ้านนายมในปัจจุบัน ได้สะท้อนให้เห็นว่าอย่างน้อยในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ชุมชนโบราณบ้านนายมได้เกิดการขยายตัวเป็นอย่างมาก น่าจะมีผู้คนจำนวนมากเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนเพื่อทำการค้าขายและประกอบอาชีพอื่น ๆ การก่อสร้างโบสถ์วิหารและพระเจดีย์ซึ่งจะต้องใช้เงินเป็นจำนวนมากในการสร้างที่เกิดขึ้นจำนวนมากในช่วงเวลาดังกล่าว ยังสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนโบราณบ้านนายมในช่วงเวลานี้มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก น่าจะมีผู้คนเข้าทำการค้าและสัญจรไปมาอย่างคึกคัก

การขยายตัวของชุมชนโบราณบ้านนายมและการขยายตัวทางการค้าในบริเวณนี้ ยังส่งผลให้เกิดชุมชนโบราณระดับหมู่บ้านกระจายอยู่ตามเส้นทางคมนาคมโบราณที่เชื่อมจากชุมชนโบราณบ้านนายมไปยังเมืองเพชรบูรณ์ ดังมีการพบร่องรอยโบราณสถานศิลปะอยุธยาตอนปลายหลายแห่งอยู่ระหว่างเส้นทางจากบ้านนายมไปยังเมืองเพชรบูรณ์ เช่น โบราณสถานวัดทุ่งไร่ โบราณสถานวัดใน และโบราณสถานวัดศิลาดอกไม้ ในเขตตำบลซอนไพร อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ เป็นต้น

ในขณะเดียวกันก็มีการพบร่องรอยโบราณสถานศิลปะอยุธยาตอนปลายหลายแห่งอยู่ตามเส้นทางจากบ้านนายมไปยังช่องเขารังซึ่งเป็นทางเชื่อมไปยังเมืองพิจิตรและบ้านเมืองในกลุ่มแม่น้ำน่าน เช่น โบราณสถานวัดช้างเผือก และโบราณสถานวัดศิลาโมง ตำบลวังชมภู อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ เป็นต้น การพบร่องรอยโบราณ

สถานเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการมีอยู่ของชุมชนขนาดเล็กระดับหมู่บ้านตามเส้นทางคมนาคมจากชุมชนโบราณบ้านนาทมไปยังเมืองใหญ่หรือแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถนำมาแปรรูปให้เป็นสินค้าเพื่อส่งลงไปขายยังกรุงศรีอยุธยาได้

บรรณานุกรม

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (๒๕๕๓). **พระพุทธรูปวิมาดาภิเษก**. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส.

วราภรณ์ นิพัทธ์สุขกิจ. (๒๕๕๐). **หนังสือพิมพ์เมืองฟ้า** ของป้า: **การค้าอยุธยาสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. (๒๕๔๗). **พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์)**. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์.

สายชล สัตยานุรักษ์. (๒๕๕๖). **พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมือง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๕๒)**. กรุงเทพฯ: มติชน.

สุรีพันธุ์ มณีวัต, คุณหญิง. (๒๕๕๙). **ฐานสโมาบูชา ฉบับสมบูรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ: ศิลป์สยามบรรณภัณฑ์และการพิมพ์.

บุคคลอ้างอิง

ปูน มามี. (๒๕๖๐). อายุ ๗๘ ปี บ้านเลขที่ ๔๘/๒ หมู่ที่ ๑ ตำบลนาทม อำเภอมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๐ พฤษภาคม.

พระอริการรอง ปุณฺณนาโค. (๒๕๖๐). อายุ ๕๖ ปี เจ้าอาวาสวัดพระนอน
บ้านนายม ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์.
สัมภาษณ์, ๒๐ พฤษภาคม.

พระอริการวิรัช อุกกวดโนน. (๒๕๖๐). อายุ ๕๓ ปี เจ้าอาวาสวัด
เกาะแก้ว บ้านนายม ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์
จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๐ พฤษภาคม.

พระமாக เหล็กเพชร. (๒๕๖๐). อายุ ๗๙ ปี วัดเกาะแก้ว บ้านนายม
ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์,
๒๐ พฤษภาคม.

พินิจ นพมาก. (๒๕๖๐). อายุ ๕๓ ปี บ้านเลขที่ ๓ หมู่ที่ ๔ ตำบล
นายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์,
๒๐ พฤษภาคม.

รัชณี มณีพันธ์. (๒๕๖๐). อายุ ๖๒ ปี บ้านเลขที่ ๑๒๓ หมู่ที่ ๔ ตำบล
นายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์,
๒๐ พฤษภาคม.

สุภาพร แผลงมา. (๒๕๖๐). อายุ ๖๑ ปี บ้านเลขที่ ๒/๑ หมู่ที่ ๒ ตำบล
นายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์,
๒๐ พฤษภาคม.

สว่าง जानสี. (๒๕๕๖). อายุ ๗๔ ปี บ้านเลขที่ ๕๕/๑ หมู่ที่ ๓ ตำบล
นายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์,
๑๔ กุมภาพันธ์.

อบเชย ยินดี. (๒๕๖๐). อายุ ๗๗ ปี บ้านเลขที่ ๒๕ หมู่ที่ ๒ ตำบล
นายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์,
๒๐ พฤษภาคม.



ผู้เขียน

อาจารย์ ดร.สตุติ คามี

รองผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

ประวัติศาสตร์วัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

บ้านท่ากกแกเป็นชุมชนโบราณอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มีการดำเนินวิถีชีวิตที่ยึดถือปฏิบัติตามหลักฮีดลิสบสองคองสิบสี่ ซึ่งเป็นรูปแบบของวัฒนธรรมผั่งลาวที่ได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเมื่อครั้งอดีตช่วงที่ได้ปกครองคร้วอพยพมาจากเมืองหลวงพระบางและเมืองเวียงจันทน์ของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เข้ามาตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ในเขตตอนบนของจังหวัดเพชรบูรณ์ เนื่องจากมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มแบบท้องกระทะ ประกอบกับเนินเขาสลับกันไป รวมทั้งป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ และยังมีแม่น้ำป่าสักไหลผ่าน ทำให้ประชากรส่วนใหญ่เลือกก่อสร้างที่อยู่อาศัยบริเวณริมทั้งสองฝั่งของแม่น้ำ เพื่อใช้เป็นเส้นทางในการสัญจรติดต่อค้าขายกับเมืองต่าง ๆ รวมถึงเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการเกษตรลักษณะดังกล่าวส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านท่ากกแกที่แสดงออกให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่เรียบง่ายตามแบบฉบับของชาวไทหล่ม





วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
กรุงเทพมหานคร

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม หรือ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม เป็นวัดสำคัญในกรุงเทพมหานคร มีพระพุทธรูปและศิลปกรรมที่งดงามมาก

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม หรือ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม เป็นวัดสำคัญในกรุงเทพมหานคร มีพระพุทธรูปและศิลปกรรมที่งดงามมาก

วัดท่ากกแก ตั้งอยู่หมู่ที่ ๔ ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ สันนิษฐานว่าสร้างเป็นวัด เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๒๓ สมัยกรุงธนบุรี เดิมมีชื่อวัดตามชื่อหมู่บ้านว่า “วัดท่าข้าวแก” ตามประวัติเล่าสืบต่อกันมาว่า บริเวณที่เรียกว่าท่าข้าวแกนั้นอยู่เหนือวัดขึ้นไปในคิ่งแม่น้ำป่าสัก สมัยโบราณเมื่อประชาชนยังสัญจรทางน้ำ ก็มักจะหมายเอาต้นไม้ใหญ่ริมฝั่งแม่น้ำป่าสักเป็นสัญลักษณ์บอกทางและสถานที่ต่าง ๆ ที่สัญจรไปมาพร้อมทั้งแวะจอดเรือตามรายนทาง จึงปรากฏเป็นการขนานนามชื่อหมู่บ้านต่าง ๆ เช่น บ้านท่าโก บ้านท่ามะกาลัย บ้านท่าช้าง บ้านท่ากกโพธิ์ บ้านท่าขาว บ้านท่าแฮ่ บ้านท่าขาม และบ้านท่าเปลือยงาม เป็นต้น สำหรับบ้านท่ากกแกนั้นมีสัญลักษณ์คือต้นสะแกใหญ่ มีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่า ต้นสะแกต้นนั้นได้ล้มลงขวางลำแม่น้ำป่าสัก ประชาชนทั้งสองฝั่งได้อาศัยเดินไต่เป็นสะพานข้ามแม่น้ำป่าสักอยู่หลายปี คำว่าสะพานในภาษาลาวนั้นเรียกว่า “ข้าว” จึงทำให้สถานที่ดังกล่าวถูกขนานนามว่า “ท่าข้าวแก” ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ชื่อวัดท่าข้าวแกจึงปรากฏพร้อมกับการตั้งชุมชนบ้านท่ากกแก ซึ่งมีผู้คนที่ขยับขยายมาจากชุมชนโบราณบ้านท่ากกโพธิ์ เพื่อการแสวงหาที่ทำกินโดยเฉพาะการทำนาและการปลูกอ้อย จึงทำให้บ้านท่าข้าวแกส่วนหนึ่งถูกเรียกกันว่า บ้านน้ำอ้อย (บริเวณสำนักงานเทศบาลตำบลตาลเดี่ยว) มาจนถึงปัจจุบัน

← ภาพ: <https://thi.worldorgs.com>

เมื่อหมู่บ้านได้ทำการขึ้นทะเบียนเป็นครั้งแรก ทางภารกิจได้เปลี่ยนนามหมู่บ้านและวัดเสียใหม่ว่า “วัดท่ากกแก” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ผู้เฒ่าผู้แก่ได้เล่าให้ฟังว่าตั้งแต่แรกเริ่มมีหมู่บ้านมานั้นบริเวณโรงเรียนบ้านท่ากกแกเป็นป่าช้าเก่า มีมาตั้งแต่เมื่อไรไม่ทราบได้เพราะว่าป่าช้านั้นเป็นป่าช้าที่ฝังศพคนโบราณก่อนการสร้างหมู่บ้าน ไม่มีใครเคยเห็นการฝังศพในบริเวณป่าช้านี้แม้แต่คนแก่อายุนับร้อยปีก็ไม่เคยเห็นดังนั้นเมื่อผู้คนขยับขยายมาสร้างหมู่บ้านบริเวณนี้ก็ไม่เคยใช้ป่าช้านี้เลยสักครั้งเดียว ที่ทราบนั้นก็เพราะปรากฏพบกระดูกมนุษย์โบราณ ภาชนะดินเผาเครื่องรางและอื่น ๆ ในครั้งที่สร้างโรงเรียนและขุดสระน้ำในบริเวณใกล้เคียงนั้น คิดว่ากระดูกเหล่านั้นคงเป็นกระดูกมนุษย์สมัยโบราณยุคใดสมัยใดไม่ทราบแน่ชัด

ชาวบ้านท่ากกแกด้านหน้าสิมหลังเก่า

ภาพ: วัดท่ากกแก ตำบลतालเต็ว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์



วัดท่ากกแกนั้นเป็นวัดโบราณ สันนิษฐานว่าสร้างในระยะเวลาใกล้เคียงกับวัดโพธิ์ศรีสองคร บ้านท่ากกโพธิ์ โดยมีสิมโบราณในวัดทั้งสองแห่งก่อด้วยอิฐสอดิน และฉาบปูนแบบโบราณ ปัจจุบันสิมของวัดโพธิ์ศรีสองครยังปรากฏเหลืออยู่ ส่วนสิมโบราณของวัดท่ากกแกนั้น ตามคำบอกเล่าของชาวบ้านเล่าว่า ได้พังเสียหายจากพายุพัดต้นโพธิ์หักทับพังทิ้งหลัง ชาวบ้านจึงได้รื้อออกนำอิฐไปก่อเป็นพระธาตุบรรจุของโบราณเอาไว้ และได้ทำการก่อสร้างสิมขึ้นมาใหม่โดยว่าจ้างช่างชาวเมืองน่าน เป็นนายช่างและชาวบ้านช่วยกันปั้นอิฐเผาอิฐ โดยการนำดินจากคลองกาะเลาหรือฮ่องกุดกั้งยังปรากฏชื่อวังอิฐในบริเวณนั้น และฉาบปูนก่อขึ้นเป็นสิมขนาดกลางซึ่งได้ผูกเป็นพัทธสีมาหรือที่เรียกตามภาษาพื้นบ้านว่า “ขอดสิม” เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๘ เป็นแค่การนำก้อนหินขนาดลูกมะพร้าวมาฝังไว้แปดทิศ ทิศละสามก้อน นายช่างและชาวบ้านได้ร่วมกันก่อและปั้นพระพุทธรูปประธานในสิมองค์ใหญ่หนึ่งองค์ องค์ขนาดกลางสององค์ และองค์เล็กจำนวนหลายองค์ ชาวบ้านขนานนามพระประธานองค์ใหญ่ว่า “พระเจ้าใหญ่” บางคนก็เรียกกันว่า “หลวงพ่อขาว” เพราะองค์พระนั้นทาสีขาว มีพุทธลักษณะงดงามพระพักตร์ยิ้มแย้มแจ่มใส ปางมารวิชัยเป็นศิลปะล้านนาและพม่าผสมผสานความเป็นพื้นบ้านเมืองหล่มพระเกษ ทำด้วยไม้แกะสลักเป็นรูปเปลว ชาวบ้านได้ให้ความเคารพนับถือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์มาก ในภายหลังเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๓๐ มีการนำพระประธานปางสุโขทัยมาถวายเพื่อให้เป็นองค์จำลองแทนหลวงพ่อพระเจ้าใหญ่ พระเดชพระคุณพระวีรญาณมุนี อดีตเจ้าคณะ

จังหวัดเพชรบูรณ์สมัยนั้นท่านเห็นว่าหลวงพ่อบุญเจ้าใหญ่องค์
ประธานนั้นมีพุทธลักษณะสวยงามเป็นที่น่าเคารพกราบไหว้ ท่านจึง
เกิดปีติศรัทธาและได้คิดขนานนามถวายหลวงพ่อบุญเจ้าใหญ่และ
องค์พระพุทธรูปที่นำมาถวายใหม่นั้นให้พ้องกันว่า “หลวงพ่อบุญธรรม
นันทมุนี” ซึ่งคำว่า “บุญธรรม” นั้นคือพระองค์ใหม่ที่หล่อด้วยทองเหลือง
ลงรักปิดทอง แต่คำว่า “นันทมุนี” นั้นมาจากการที่หลวงพ่อบุญเจ้า
ใหญ่องค์ประธานนั้น เป็นศิลปะฝีมือของช่างเมืองน่านซึ่งคนโบราณ
เรียกชื่อเมืองน่านว่า “นันทบุรี” และเมื่อนำมาแปลรวมกันจึงได้
ความหมายรวม ๆ ว่า “พระพุทธรูปสีทองอันเป็นที่น่ารื่นเริงใจของผู้
ที่ได้บูชา” ซึ่งคำว่า นนท ในภาษาบาลีแปลว่า “รื่นเริง” ซึ่งนับว่าเป็น
มงคลนามอย่างยิ่ง ลักษณะของสิมโบราณหลังนี้มีลักษณะทรวดทรง
แบบล้านช้างและได้รับอิทธิพลจากศิลปะรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะ
การทำหลังคาทั้งสามด้านหน้าสิมคล้ายโบสถ์โบราณบริเวณ
ภาคกลางของไทยในสมัยธนบุรี ขนาดกว้าง ๕ เมตร ยาว ๑๒ เมตร
ความพิเศษของสิมหลังนี้คือ เป็นสิมที่ช่างชาวล้านนาพยายาม
สร้างสรรค์ให้มีความคล้ายสิมแบบล้านช้าง โดยเฉพาะทรวดทรง ลวด
ลายปูนปั้นบริเวณเหนือหน้าต่าง ๔ ช่อง เป็นลายเครือเถาวัลย์รูป
พระราหูหนึ่งช่อง รูปสิงสองช่อง และรูปครุฑอีกหนึ่งช่อง ลวดลาย
ปูนปั้นเหนือประตูเป็นลวดลายนาคเกี่ยวหอกตัวมีลักษณะคล้ายกับ
ลายนาคเกี่ยวที่วิหารหลวงวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน เหนือ
ประตูเป็นหน้าบันชั้นในวาดรูปผาผนังรูปเทวดายืนพนมมือนั่งรูปสิงและ
รูปเครือเถาวัลย์ ฐานพระประธานเป็นฐานแบบล้านนาคือก่อขีดผาผนัง

ด้านในซิดทั้งสามด้าน ประดับด้วยลวดลายปูนปั้นรูปเครือเถาวัลย์ และดอกพุดตาน เครื่องบนของสิมหลังคาซ้อนกันสองชั้นภาษาลาว เรียกว่า หลังคาสองเทิบ มุงด้วยกระเบื้องแบบโบราณ ช่อฟ้าใบระกา ทำด้วยไม้โดยเฉพาะใบระกานั้นเป็นรูปพญานาคคอบแก้ว คันทวย หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า แขนนาง ทำด้วยไม้แกะสลักเป็นรูปต่าง ๆ เช่น รูปไก่ รูปพญานาค รูปลายกนก ใต้หลังคามีฝ้าเพดานทำด้วย แผ่นไม้ขนาดใหญ่และมีการเก็บบรรจรรักษาพระคัมภีร์ที่ทำด้วยใบลาน อักษรธรรมล้านช้างและอักษรไทยน้อยมีอักษรขอมบ้างเป็นจำนวนมาก แต่ชำรุดเพราะถูกน้ำฝนรั่วทำให้หนังสือใบลานดังกล่าวชำรุด ผุพังไปมาก แต่ก็ยังสามารถเก็บรวบรวมรักษาไว้ได้พอสมควร ปัจจุบัน สิมหลังนี้ได้ทำการบูรณะใหม่มีทรงหลังคาที่เปลี่ยนไปไม่เหลือช่อฟ้า และใบระกาแบบเดิม แต่ตัวสิมยังคงรักษาของเดิมไว้ทั้งหมด มาจน ถึงปี พ.ศ. ๒๕๓๖ เจ้าอาวาสและชาวบ้านได้รื้อพระธาตุขนาดเล็ก สององค์ออก เพื่อทำการก่อสร้างอุโบสถหลังใหม่แทนหลังเก่าที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน



ลิมเก๋าและदानหน้าทางขึ้นของลิม ที่มีการผสมผสานรูปแบบเวียงจันทน์และ
รัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นการก่อสร้างด้วยศิลปะล้านนาโดยช่างฝีมือจากจังหวัดน่าน
สร้างลงบนฐานของลิมหลังเดิมที่เก๋าแกะบุฟ่งไปเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๓๐
ภาพ: วัดท่ากกแก ตำบลतालเต็ยว อำเภอนลุ่มล็ก จังหวัดเพชรบูรณ์



หลวงพ่อสวรรณนั้นหมื่น
ชาวบ้านเรียกว่า “พระเจ้าใหญ่”
พระประธานปูนปั้นศิลปะล้านนา
ได้รับอิทธิพลศิลปะพม่า
มีพุทธลักษณะงดงาม
เป็นที่เคารพสักการะของประชาชน
ภาพ: วัดท่ากกแก ตำบลतालเต็ยว
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์



ปัจจุบันบ้านท่ากกแกตั้งอยู่หมู่ที่ ๔ และหมู่ที่ ๘ ในเขต
รับผิดชอบของเทศบาลตำบลतालเต็ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
ชุมชนท่ากกแกเป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไป เนื่องจากมีวัดท่ากกแกเป็น
ศูนย์รวมจิตใจของผู้คนทั้งภายในชุมชน และผู้คนภายนอกที่เดินทาง
เข้ามาในชุมชน รวมถึงมีการตั้ง “ศูนย์เรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมไทหล่ม
กลุ่มมูลมังวัดท่ากกแก” ซึ่งภายในศูนย์ได้มีการจัดแสดงองค์ความรู้
เกี่ยวกับศิลปะและวัฒนธรรมไทหล่มหลากหลายเรื่องราว เช่น ภาษา
ไทหล่ม เครื่องแต่งกายไทหล่ม อาหารพื้นถิ่นไทหล่ม พระพุทธรูป
ศิลปะล้านช้าง เอกสารหนังสือโบราณประเภทต่าง ๆ ซึ่งทั้งหมดเป็น
ศิลปวัฒนธรรมแบบลาวล้านช้างดั้งเดิม

นอกจากนี้ทาง “ศูนย์เรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมไทหล่มกลุ่มมูลมัง วัดท่ากกแก” ยังได้ร่วมมือกับชุมชนอนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมีการจัดกิจกรรมประเพณีในแต่ละเดือนอย่างไม่ขาดสาย เช่น ประเพณีการทำบุญข้าวจีในเดือนสาม ประเพณีงานบุญพระเวส (เทศมหาชาติ) ในเดือนสี่ ประเพณีงานบุญมหาสงกรานต์แห่ดอกไม้ในเดือนห้า ประเพณีงานบุญเบิกบ้านหรือบุญช่าฮะ (ชำระสิ่งที่ไม่ดีให้หมดไปจากหมู่บ้าน)ในเดือนเจ็ด ประเพณีงานบุญเข้าพรรษาในเดือนแปด ประเพณีบุญข้าวประดับดินในเดือนเก้า ประเพณีบุญข้าวสากสลากภัตในเดือนสิบ ประเพณีงานบุญออกพรรษาในเดือนสิบเอ็ด และประเพณีที่วัดจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี คือ ประเพณีการแห่ปราสาทผึ้งลอยกระทงไฟ ไหลเรือไฟ ในวันลอยกระทงในเดือน ๑๒ พร้อมทั้งการทำบุญทอดกฐินและลอยกระทง ซึ่งประเพณีดังกล่าวทั้งหมดมานี้ชาวบ้านท่ากกแกให้ความสำคัญเป็นอย่างมากและยึดถือปฏิบัติมาอย่างสม่ำเสมอ นับเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ตามหลักฮีตสิบสองคองสิบสี่ จนเกิดความตระหนักถึงคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม และความภาคภูมิใจในความเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง

บรรณานุกรม

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการ
อำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ
๕ ธันวาคม ๒๕๕๒. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์
เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดเพชรบูรณ์**. กรุงเทพฯ: กรม
ศิลปากร.

นฤมล กางเกตุ. (๒๕๕๖). **ลิม อธิพลศิลปะล้านช้างผสมพื้นถิ่น
อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์**. เพชรบูรณ์: ไทยมีเดีย
เพชรบูรณ์

นิภา พิลาเกิด. (๒๕๕๙). **“แห่ปราสาทผึ้ง” บ้านท่ากกแก อำเภอ
หล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต. สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม มหา
วิทยาลัยศิลปากร.

พระสมุห์ไพโรศาล ภัทรมุนี. (๒๕๕๕). **“เว้าพื้นเมืองหล่ม”**. รายงาน
การค้นคว้าอิสระปริญญามหาบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์
คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.



ผู้เขียน

อาจารย์ใจศรญา จารีกสมาน

รองผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

นางสาวนชยา คลายไศก

นักวิชาการวัฒนธรรม

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์



บุญข้าวจี

ประเพณีเดือน ๓ บ้านท่ากกแก

ชาวไทหล่ม มีวัฒนธรรมที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นภาษา การแต่งกาย ขนบธรรมเนียมประเพณี รวมถึงอาหารถิ่นที่มีเอกลักษณ์ และขาดไม่ได้ คือ ข้าวเหนียว และเมื่อข้าวเหนียวเป็นพระเอกของ ทุกมื้ออาหาร จึงไม่แปลกที่จะมีการคิดค้นดัดแปลงเมนูจากข้าวเหนียว ไว้หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นไปทำข้าวหลาม ข้าวเหนียวมูนมะม่วง ข้าวต้มมัด ข้าวเหนียวสังขยา รวมไปถึง “ข้าวจี” ซึ่งอาจจะดูเหมือน เป็นเมนูธรรมดาที่เพียงแค่นำข้าวเหนียวหนึ่งมาปรุงรสแล้วนำไปปิ้งไฟ แต่ชาวบ้านท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ กลับทำให้ ข้าวจี อาหารพื้นถิ่นเรียบง่ายธรรมดา นี้ เป็นประเพณีสำคัญของท้องถิ่น เรียกว่า **ประเพณีบุญข้าวจี**



ก่อไฟผิงคลายหนาวพร้อมข้าวร้อน ๆ



สมัยก่อนเมื่อถึงฤดูหนาว ชาวบ้านมักจะก่อไฟผิง เพื่อคลายความหนาว และอาหารที่มักจะทำกินในช่วงอากาศหนาว คือ ข้าวจี่ นั่นเอง ข้าวจี่ คือการนำข้าวเหนียวที่นึ่งแล้วมาปั้นเสียบไม้แล้วนำไปจี่ไฟ บางครั้งอาจจะหาด้วยปลาร้า แจ่ว ไข่ไก่ น้ำอ้อย น้ำมัน

หรือปรุงรสตามความชอบของแต่ละคน และเมื่อได้ข้าวจี่แล้ว ชาวบ้านท่ากกแกก็จะพากันนำข้าวจี่ไปถวายพระ เนื่องจากคนสมัยก่อนนั้นมักจะนึกถึงพระพุทธศาสนา ก่อนเป็นอันดับแรก จึงเกิดการรวมตัวกันจัดเป็นประเพณีบุญข้าวจี่ ในเดือนสาม ซึ่งตรงกับฤดูหนาวพอดี แรกเริ่มนั้นไม่ได้กำหนด



หุบไข่ ปรุงรสตามชอบ

วันเวลาของการจัดประเพณีที่ตายตัว โดยจะถือเอาตั้งแต่วันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ เป็นต้นไป โดยจะจัดวันไหนก็ได้ แต่เนื่องจากเดือน ๓ มีวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ วันมาฆบูชา ซึ่งตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ชาวบ้านท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอห่มสั๊ก จังหวัดเพชรบูรณ์ จึงถือโอกาสนี้ทำบุญข้าวจี่พร้อมกันในวันมาฆบูชาไปด้วย และได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน



๑.



๒.

งานประเพณีบุญข้าวจีบ้านท่ากกแก จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี เข้าวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๓ ชาวบ้านจะพากันมาวัดแต่เช้าพร้อมด้วยข้าวจี อาหารหวานคาว ดอกไม้ธูปเทียน ที่จะนำมาทำบุญร่วมกันในวันสำคัญ เมื่อมาถึงวัดชาวบ้านจะนำข้าวจีส่วนหนึ่งมาวางรวมกันไว้ในพานซึ่งทางวัดได้เตรียมไว้ให้ พร้อมทั้งเขียนชื่อบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วของครอบครัวตนแนบไว้ด้วย ข้าวจีส่วนนี้สำหรับทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้คนที่ตายไปแล้ว



๓.

๑. ผศ.จันทร์พิมพ์ มีเปี่ยม ร่วมบุญข้าวจี ๓. นำข้าวจีใส่พานทำบุญให้ผู้ล่วงลับ
๒. ชาวบ้านนำข้าวจีมาร่วมงานบุญประเพณี



๑.

ต่อจากนั้นชาวบ้านจะ
ไหว้พระ รัชสีล ฟังเทศน์ฟังธรรม
ตักบาตร โดยนำข้าวจี๋ส่วนที่ ๒
และข้าวเหนียว อาหารหวานคาว
มาใส่บาตรร่วมกัน ส่วนนี้คือการ
ทำบุญให้ตนเอง เมื่อใส่บาตรแล้ว
ก็จะไหว้พระรัชสีล ช่วงเวลานี้จะ
มีการนำรายชื่อของผู้ที่ล่วงลับไป
แล้วซึ่งแต่ละครอบครัวได้เขียนไว้
มาจุดไฟเผา จากนั้นจะกรวดน้ำ
โดยมีการกรวดน้ำลงบนถาดที่
ใส่กระดาษรายชื่อที่ถูกเผาด้วย
เมื่อเสร็จพิธี ชาวบ้านจะนำข้าวจี๋
ส่วนที่ ๓ ส่วนสุดท้ายที่แบ่งไว้
พร้อมด้วยอาหารคาวหวานไป
วางเช่นไหว้บรรพบุรุษของตนที่
บริเวณหน้าธาตุกระดุก หรือวาง
บริเวณโคนต้นไม้ภายในวัดหรือ
สนามหญ้าพื้นที่โล่งแจ้งเพื่อ
เป็นการเช่นไหว้ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว
ก็ถือเป็นการเสร็จพิธีในประเพณี
บุญข้าวจี๋



๒.





๓.



๔.



๕.



๖.



๗.

๑. ใส่บาตร งานบุญข้าวจี๋
๒. เฝารายชื่อผู้ลวงลับ
๓. ทีมงานสำนักศิลปะและวัฒนธรรม ร่วมงานบุญ
๔. ข้าวจี๋และอาหารเช่นไหว้ผู้ลวงลับ
๕. ชาวบ้านเช่นไหว้ผู้ลวงลับ ณ บริเวณสนามกลางแจ้ง
๖. ชาวบ้านเช่นไหว้ผู้ลวงลับ ณ บริเวณหน้าธาตุกระดูก
๗. ชาวบ้านพร้อมเครื่องเช่นไหว้

ชาวบ้านมาร่วมบุญข้าวจี ประจำปี ๒๕๖๕ ↘



มีตำนานที่ถูกเล่าต่อกันมาเกี่ยวกับผู้เริ่มต้นการถวายข้าวจีคนแรก และเป็นที่มาของบุญข้าวจี มีชื่อว่า นางปุลณทาสี พระสมุห์ไพโรศาล ภทรมุณี เจ้าอาวาสวัดท่ากกแก ได้เทศน์สอนถึงตำนานเรื่องนี้ให้ชาวบ้านที่มาร่วมงานบุญข้าวจีฟังว่า

“นางปุลณทาสี เป็นคนรับใช้อยู่ในบ้านของเศรษฐี มีหน้าที่ตำข้าวให้ครอบครัวเศรษฐี วันหนึ่งนางตำข้าวตั้งแต่กลางคืนจนถึงรุ่งเช้าของอีกวัน และได้เก็บเศษข้าวที่แตกไปหนึ่ง เมื่อนึ่งแล้วนางได้นำมาปั้นแล้วนำไปจี่ไฟเก็บไว้กิน โดยจะซ่อนข้าวจีปั้นเล็ก ๆ ไว้ในพกขึ้นของนาง

ขณะเดียวกันนั่นเอง ที่พระพุทธเจ้ากำลังพิจารณาว่าจะโปรดสัตว์โลกคนไหนดี และเห็นว่านางปุลณทาสีจะหมดอายุขัยวันนี้ พระพุทธเจ้าจึงเสด็จมาโปรดด้วยการบิณฑบาต เมื่อพระพุทธเจ้าเดินบิณฑบาตผ่านหน้านางปุลณทาสี เมื่อนั้นนางเกิดความเลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างมาก แต่ไม่มีปัจจัยอะไรจะใส่บาตรนอกจากข้าวจีปั้นเดียวที่ซ่อนไว้ในพกขึ้น นางจึงได้อธิฐานในใจว่าจะสละข้าวจีปั้นนี้เพื่อเป็นทานแก่พระพุทธเจ้า แล้วนำข้าวจีใส่บาตรถวายพระพุทธเจ้า แต่ในใจนางปุลณทาสีนั่นก็ยังกังวลว่า ข้าวจีที่ถวายไปนั้นเป็นทานที่ไม่ประณีต เป็นอาหารเหลือ ไม่ใช่อาหารชั้นดี และคิดว่าพระพุทธเจ้าคงรับไว้เพียงไม่ให้เสียน้ำใจ คงจะไม่เสวย และอาจจะเอาไปให้ผู้อื่นแทน แต่ด้วยพระพุทธเจ้าก็รู้ถึงความคิดของนาง ขณะที่นางปุลณทาสีเดินทางกลับบ้าน ได้พบพระพุทธเจ้าประทับอยู่ระหว่างทางพร้อมทั้ง

นั่งฉันข้าวจีที่นางปุณณทาสีได้ใส่บาตรไว้ นางปุณณทาสีเห็นดังนั้นก็
ปลาบปลื้มเป็นอย่างมาก และในวันนั้นเองนางปุณณทาสีก็สิ้นอายุขัย
ด้วยอานิสงส์บุญของนางปุณณทาสี จึงได้ไปเกิดเป็นเทพบุตรอยู่บน
สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และยังได้เกิดเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในสมัย
พระพุทธเจ้าองค์ต่อไป”

ตำนานเรื่องนี้สร้างแรงจูงใจให้แก่ชาวบ้านเป็นอย่างมาก
จึงเกิดความร่วมมือร่วมใจกันสืบทอดประเพณีบุญข้าวจีมาถึงปัจจุบัน
เรียกได้ว่าเป็นกุศโลบายในการทำบุญได้เป็นอย่างดีว่า ถึงแม้จะเป็น
ของง่าย ๆ ไม่ประณีตหรูหรา แต่หากทำด้วยใจที่บริสุทธิ์แล้ว ถึงเป็น
เพียงสิ่งเล็กน้อยด้อยค่า ก็เกิดอานิสงส์ผลบุญมากเหมือนกัน

ประเพณีบุญข้าวจีนี้ เป็นหนึ่งในฮีตสิบสองครองสิบสี่ คือ
หนึ่งในประเพณีรอบปีของบ้านท่ากกแก นอกจากจะทำบุญใส่บาตร
ข้าวจี ฟังเทศน์ รับศีลรับพรแล้ว ยังถือเป็นการทำบุญวันมาฆบูชาด้วย
นอกจากจะได้สืบสานวัฒนธรรมของพุทธศาสนาแล้ว ยังได้ปลูกฝัง
เรื่องของความกตัญญู ระลึกถึงบรรพบุรุษ คนในชุมชนก็ยังได้พบปะ
มีกิจกรรมร่วมกัน ได้เชื่อมโยงความสามัคคี โดยใช้ขนบธรรมเนียม
ประเพณีเป็นจุดศูนย์รวมของคนในชุมชน พระสงฆ์ก็ได้มีโอกาที่จะ
เผยแผ่ธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพราะในสังคมที่ก้าวหน้า
ในปัจจุบัน เราอาจมองไม่เห็นไม่เข้าใจแก่นแท้ของประเพณี แต่หาก
พิจารณาให้ดีแล้ว จะพบว่าในทุกวัฒนธรรมประเพณีมักจะมีกุศโลบาย
ที่ถูกสอดแทรกซ่อนไว้ให้ขบคิดอยู่เสมอ

บรรณานุกรม

บุคคลอ้างอิง

กองแก้ว ท้าวเงิน. (๒๕๖๕). อายุ ๖๒ ปี บ้านเลขที่ ๕๒ หมู่ที่ ๔ ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๖ กุมภาพันธ์.

ถาวร เชื่องแสง. (๒๕๖๕). อายุ ๕๑ ปี บ้านเลขที่ ๑๗๖ หมู่ที่ ๔ ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๖ กุมภาพันธ์.

ฉันทยา คำมี. (๒๕๖๕). อายุ ๔๓ ปี บ้านเลขที่ ๗๖ หมู่ที่ ๘ ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๖ กุมภาพันธ์.

บาง ลู่ทอง. (๒๕๖๕). อายุ ๗๓ ปี บ้านเลขที่ ๔๐ หมู่ที่ ๔ ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๖ กุมภาพันธ์.

พระสมุห์ไพโรศาล ภทรมุณี. (๒๕๖๕). อายุ ๔๐ ปี ๑๕ พรรษา วันท่ากกแก หมู่ที่ ๘ ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๖ กุมภาพันธ์.

สีดา ท้าวเงิน. (๒๕๖๕). อายุ ๘๓ ปี บ้านเลขที่ ๑๘๘ หมู่ที่ ๔ ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๖ กุมภาพันธ์.

สมร จันทร์หอม. (๒๕๖๕). อายุ ๘๐ ปี บ้านเลขที่ ๖๓/๑ หมู่ที่ ๘ ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๖ กุมภาพันธ์.



ผู้เขียน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ขุนแผน ตุ่มทองคำ

รองผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

นายพิทักษ์ จันทรจิระ

นักวิชาการช่างศิลป์

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์



ภาษาพื้นถิ่นสำเนียงบ้านสะเตียง

ตำบลสะเตียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

บ้านสะเตียง เป็นชุมชนเกษตรกรรม เดิมเขียนว่า เสเตียง เป็นหมู่บ้านเก่าแก่ ประมาณ ๗๐๐ ปี มีมาพร้อม ๆ กับสมัยสุโขทัย ตำบลสะเตียงตั้งชื่อตามชื่อของสายเสเตียง ซึ่งหมายถึง หวายเส้นที่มีขนาดยาว ชาวบ้านนำมาจากป่าเพื่อถวายเป็นเครื่องใช้สำหรับใช้ป้อนราวตากผ้าพระสงฆ์ เป็นชุมชนพื้นเมืองโบราณดั้งเดิมของเพชรบูรณ์ มีภาษา วัฒนธรรม ประเพณี ที่โดดเด่นเป็นอัตลักษณ์ของตัวเอง ลักษณะภูมิประเทศ ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของตัวเมืองเพชรบูรณ์มีถนนบูรกรรมโกวิท ผ่านกลางชุมชน วิ่งเป็นแนวตะวันออก - ตะวันตก ภายในชุมชนมีบ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้โบราณหลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งในส่วนของร้านค้า และบ้านพักอาศัยทั่วไป ตลอดแนวถนนในชุมชน อาชีพหลัก คือ ทำนา ทำสวน ทำไร่ อาชีพเสริม คือรับจ้างทั่วไป

ชาวบ้านสะเตียงมีภาษาสำเนียงที่เป็นของตนเองและยังเป็นรากศัพท์ภาษาท้องถิ่นของเพชรบูรณ์ทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นสำเนียงบ้านนายม บ้านตะเบา บ้านโตก บ้านซอนไพร บ้านสักแห้ง บ้านโคก บ้านปากน้ำ บ้านดงมูลเหล็ก บ้านป่าเลา บ้านพล้า บ้านป่าแดง และบ้านคลองศาลา เป็นต้น รวมถึงสำเนียงในเขตตำบลในเมืองเพชรบูรณ์ล้วนแต่มาจากรากศัพท์ภาษาสะเตียงเช่นเดียวกันทั้งหมด เช่นคำว่า บ่ เต๋ เต๋อ เต็งสะ แน้ว บี้ย จัก เหยา ๆ เหยียะ ๆ ก้อเอ็ง แก่ เอง เณร ซ้อล่อ ฯลฯ คำเหล่านี้เป็นศัพท์ที่ใช้พูดในชีวิตประจำวันของชาวบ้านสะเตียงซึ่งมีเสน่ห์และโดดเด่นโดยเฉพาะไม่เหมือนใคร สำเนียงแปลก เสียงเหน่อ ๆ มีคำอุทาน หรือคำต่อท้าย เช่น

“เอ๋อ-เอ๋อว-ทำไม-สวย-ชะมัน-เหล่า-หะ”

(แปลว่า อู๊ยทำไมสวยจริง ๆ เลย)

“ให้-เอ็ง-ไป-ตาม-บัง-ซ่า”

(แปลว่า ให้อันไปด้วยคนซิ)

“เอ๋อ-เอ๋อว-มะพร้าวลูกนี้หนา-ชะมัน-เหล่า-เนีย”

(แปลว่า อู๊ยมะพร้าวลูกนี้มีเนื้อหนามาก)

(วิทยากร: นางทร วระเตชะ, นายทองสุข ขุนแก้ว, นางจิว ทองมา, นางทา คงแท้)

ตัวอย่างคำศัพท์ภาษาสะเตียง

หมวด ก

กงล้อ, กงรถ	ล้อรถ
กล่าวโทษ	โทษ
ก้อนซีแต่้	ก้อนดินในทุ่งนา
ก้อนเช่า	ก้อนดินวางเป็นเส้า ๓ ก้อนใช้หุงข้าว
ก้อไฟ	ก้อกองไฟ
กะจ้อน	กระแต
กะจอบ	จอบ
กะเจิง	กระจาย
กะตุ้ด	สะดุด
กะไต่	บันได
กะต่อนกะแต้น	ไม่เป็นขึ้นเป็นอัน
กะต่าย	กระต่าย
กะตุ้ด	ตะกรุด
กะเต็ก	เรียกไก่ตัวเมียตกใจร้อง
กะเท็บ	เลื่อน เคลื่อนที่
กะบัก	จอบขุดดิน
กะบัก	จอบ
กะบวก	หลุม
ก๊ะบวย	ที่ต้กน้ำ
กะบ๊ะ	ถาดใส่ข้าว

กะพ้อ	พัด
กะมั่ง	กะละมัง
กะโล่	ไม้สานสำหรับใส่ข้าว
กะเสียม	เสียม
กะโหลกกะลา	กะลามะพร้าว
กากหมู	หนังหมูทอดกรอบ
กำพอง	ต้นสาบเสือ
กิ้งก่า	กิ้งก่า
กินจู้	กินกับข้าวมาก
กินเตียบ	กินข้าวได้มาก
กุกๆ	คำเรียกไก่ให้มา
เกเรียน	เกวียน
เกียม	เตรียม
เกือก	รองเท้า
แกระ	กระดิ่งแขวนคอควาย
แกลั่ว	แล้ว
แกวดไฟ	จุดไฟสกัดกันไม่ให้ลาม
โกรกไม้	เสื่อแปรรูปไม้
ไก่	ไก่

ตัวอย่างคำศัพท์ภาษาสะเตียง

หมวด ข

ชนะเนื้บ	ห่อหมกปิ้ง
ชนะเปือ	ข้าวสารแช่น้ำตำรวมกับพริกแกง
ชนะยาสาด	กระยาสารท
ข้าวसान	ข้าวสาร
ซี้ตะเก็ด	ไม้เชื้อไฟ
ซี้มุกร้าซี้ตากัง	สกปรก
ซิ่นกะปุมกะปิม	ซิ่นไม่มาก
เขยี้บ	ขยับตัว
ไขว	ไขว่ห้าง
ไขจ้งรัง	ไขค้ำรัง, ไขเนาคารัง

หมวด ค

ครกมอง	ครกกระต๋องตำข้าว
ควายฮีด	ควายขวิด
คว่าข้าวเม่า	ลัมกลิ้งลงกับพื้น
คุ	ถึง
คู้งตี้เถา	คู้งตี้เถา
คูนซ่าย	ต้นกฤษช่าย
ควายฮีด, ฮีดเผือ	ควายแพงจอมปลวก

หมวด ง

งวม	ครอบ, คลุ่ม
งัว	วัว

แฉ๋มยง

หน้งสะตัก

แฉ่ะ

งัด

โงนงน

จะลั้มลง - ฐานไม่แน่ง

หมวด จ

จรงไม้

จรงหรือไม่จรง

จ้ง

ถูก เจอ ชน

จี้

จุด เช่น จี้ไฟ

จั้งเหล่น

จั้งเหล่น/ สัตว์เลื้อยคานสีขา

ยาวประมาณสองฟุตอยู่ตามก้านมะพร้าว

ก้านกล้วย

เจ็ด

เจ็ด

เจิ่น

หลง

แจ้ง

สว่าง, เข้า

หมวด ช

ไช่ป่าว

ไช่ไหม

ชกม๊ก

สกปรก

ชู่หัว

สระผม

หมวด ด

ดักตุ้ม

การจับปลาด้วยเครื่องจักสาน

ดั่งกางเกง

เป้ากางเกง

เด่น

ที่กว้าง

เดินกะโดกกะเดก

เดินไปเดินมาไม่คล่องแคล่ว

เดี่ยะ

ดูให้หยุดการกระทำ

หมวด ต

ตักกะเดียม

จ๊กกะจี

ตักใจ

ตักใจ

ต๊ะกิด

สะกิด

ต๊ะแก้ม แก้ม

จั้งจก

ตะไกร

กรรไกร

ต๊ะคุ่นต๊ะคีน

อาการครั่นเนื้อครั่นตัวเหมือนจะเป็นไข้

ต๊ะจ๊กหน้า

พัยกหน้า

ต๊ะปั้ง

เครื่องเงินสำหรับปิดอวัยวะเพศเด็กผู้หญิง

ต๊ะเล็ด

คำเรียกควายวิ่งหนี

หรือคนที่ไม่อยู่ในกรอบ

ตั้น

ซิ่น

ตะเกิง

ควายได้น้ำฝน

ตาแจ้ง

ตาสว่าง

หมวด ถ

ถ่าน

ถ่าน

ถุงยาง

ถุงพลาสติก

หมวด ท

แท็ค

ไท

หมวด น

นกกี่อด

นกปรอด

นั้้นเนา

ว่าแล้ว

น้ำหน้า

โน่นหน้า

โน้

นู้

น้ำบู้ย

น้ำเหมือง

น้อยหน้า

โน่น

น้ำแข็งละลาย

หนู

น้ำผุด ใช้เรียกท่อน้ำชลประทานที่ผุด

ขึ้นส่งน้ำในลำเหมืองชลประทาน

ลำเหมืองชลประทานเพื่อการเกษตร

ขนาดเล็ก

หมวด บ

บักดิน

บวก

บ้องหู

บ่อน

ปะเล่อปะล่า

บู้ง

โบ๊ะ

ขุดดิน

หลุม

ใบหู

ที่อยู่

ใหญ่โต

เครื่องมือใส่กบไม้ชนิดหนึ่ง

ผ่า

หมวด ป

ปลาเกลือ

ปลาตักคลัก

ปลาผู้ต

ปลาเห็ด

ปะจวบเข้ามา

ปลาเค็ม

ปลาที่อยู่ในหนองน้ำใกล้จะแห้ง

ปลาขึ้นมาหายใจบนผิวน้ำ

ทอดมัน

อาศัยคนอื่นมาด้วย

ปูกำมเคิ่ง
เบ็ด
ปักเบ็ด
ปัง

ปูตัวใหญ่
เบ็ด
ปักเบ็ด
แปลงผืนนา เช่น ปังนา

หมวด ผ

ผ้าไกร
ผ้าคะมำ
ผ้าด้อย
โผผะ, สะโหล, สะเหล

ผ้าไตร
ผ้าขาวม้า
ผ้าเช็ดหน้า
เหนื่อยลำแทบหมดแรง

หมวด ผ

ฝนตกล้อส้อ
ฝนมีด
ฝนกุ่ม

ฝนตกพริ้วๆ
ลับมีด
ฝนตกชุก

หมวด พ

พริ้วถาง
พัก
พักไผ
พู้หยิ่ง

มีดฟันหญ้า
ผลักให้ล้ม
มะระขึ้นก
ผู้หญิง

หมวด ม

มะเขือส้ม
มีด

มะเขือเทศลูกเล็กเป็นพวง
มีด

มุ่น, มอด
เมี่ยน, เอี่ยม
แม่แก้
แมง
แมงกะปิ
แมงจู้ชี่
แมงทับ
แมงนูน
แมงอีทอง
แมงอีหนีด
แมงอีเหนียง
ไม้เช่า

หมวด ย

ยอง
ยั้ง
ยางวง
ยุ่ย
ยู
รถเคื่อง

หมวด ล

ลื้อ
ลากแตกลากแตน

ลอด มุด
เก็บกวาด, สะอาด
หมอดำแย
คำเรียกรวมทั้งแมงและแมลง
ผีเสื้อ
แมลงกุดจี่
แมลงทอง
แมลงกินูน
แมลงทับ
จิ้งหรีด
แมลงเหนียง
ไม้สอย

ซ็อนท่าย
หยุด
หนังยาง
สลาย เปื่อย
เข็น ผลัก ดัน
รถมอเตอร์ไซค์

เกวียน
อาเจียน

ลูกหนึ่ง
ลูกอีฐ
ลูกแอ
เล่า

ลูกกระสุนดินเหนียว
ลูกหิน
ลูกกระป๋อง
เล่า (คำลงท้ายประโยค)

หมวด ว

วิตหนอง

เรียกการวิดน้ำในสระ หรือนา

หมวด ส

ส่งใส่

ส่งสัย

สเตทมวย

เวทิมวย

สปู่ชูหัว

ยาสระผม

ส่อง

มอง, ดู

สะนั้น

อย่างที่เห็น, เป็นอย่างนั้น

สะนั้นเล่า

อะไร

สั้น

ฉัน

เสื่อ

เสื่อปูนอน

หมวด ห

ห่องม

ใช้เรียกคนแก่มาก ๆ

(เรียกรวมปู่ย่าตายาย)

หน่อไม้

หน่อไม้ไผ่

หนังสือ

หนังสือ

หน้าหน้า

น้อยหน้า

หมา

หมา

หมากเก็บ
หมู่บ้าน
หยุด
หอบแฮก ๆ
เหยียบ
เหยียนไ้
ไหม

หมวด อ

อ้อม
อีกหน
อีชีว
อั้ง
อั้ง
อหนิด
อ้อม
อหรีด
เอง
เอ็น

หมวด ฮ

ฮัมฮัม, รุ่มรุ่ม

หมากเก็บ (การละเล่นของเด็ก)
หมู่บ้าน
อยู่
เหนื่อยหอบมาก ๆ
ขยับตัว
อาการคลื่นไส้
ใหม่

สายรัดหัว – ควายไว้ โถนา
อีกครั้ง
ปลาชีว
ตัวบุงของผีเสื้อ
เครื่องช้อนปลา หรือสวิง
จั้งหรีด
ปลาหมอ
จั้งหรีด
เธอ
เรียก

ฝนตกมาก

จากตัวอย่างคำศัพท์ภาษาถิ่นบ้านสะเดียงที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งเป็นภาษาถิ่นที่ใช้พูดคุยสื่อสารกันภายในชุมชน เกิดจากการใช้ภาษาเพื่อการสื่อความหมายความเข้าใจกันระหว่างผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้น ๆ การใช้คำภาษาถิ่น เป็นภาษาที่มีลักษณะเฉพาะ ทั้งถ้อยคำที่ทำให้เราทราบถึงความเป็นมาของภาษาถิ่นจนทำให้เห็นความสำคัญของภาษา และเกิดความรู้สึกรักหวงแหนภาษานั้นไว้ให้ลูกหลานได้สืบทอดต่อไปในอนาคต และสมควรที่จะอนุรักษ์ให้คงอยู่คู่ชุมชนสืบไป

บรรณานุกรม

เอกสารอ้างอิง

รักชนก สมศักดิ์. (๒๕๕๔). เพลงพื้นบ้านสะเดียง. ในวารสารศิลป - วัฒนธรรมเพชรบุรี. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ เมษายน - กันยายน, ๒๕๕๔: ๖๐ - ๖๕.

สมพร แห่งพิพัฒน์. (๒๕๔๖). เพลงอ้อยบ้านสะเดียง. ในสมบัติเมืองเพชรบุรี เล่ม ๓. หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจังหวัดเพชรบุรี และสำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเพชรบุรี : ส.พิจิตร.

บุคคลอ้างอิง

นงเล็ก เมืองเกิด. (๒๕๖๕). อายุ ๗๒ ปี บ้านเลขที่ ๘๐ หมู่ที่ ๘ ตำบล
สะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์,
๒๒ มกราคม.

วงเดือน รongแขวง. (๒๕๖๕). อายุ ๗๑ ปี บ้านเลขที่ ๑๒/๓ หมู่ที่ ๘
ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์.
สัมภาษณ์, ๒๒ มกราคม.

สวาท ภาสประหาร. (๒๕๖๕). อายุ ๗๙ ปี บ้านเลขที่ ๔/๑ ถนน
เด่นพัฒนา ตำบลในเมือง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัด
เพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๔ มกราคม.

สมจิตต์ ขุนแก้ว. (๒๕๖๕). อายุ ๖๙ ปี บ้านเลขที่ ๑๖/๑ ถนน
นารายณ์พัฒนา ตำบลในเมือง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัด
เพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๔ มกราคม.

สมศักดิ์ ขุนแก้ว. (๒๕๖๕). อายุ ๖๖ ปี บ้านเลขที่ ๖๑ ถนนสว่าง
พัฒนา ตำบลในเมือง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์.
สัมภาษณ์, ๑๔ มกราคม.



ผู้เขียน

นางนิภา พิลาเกิด

นักวิชาการวัฒนธรรม

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์



นางสาวมัลลิกา อุตฤทธิ์

นักวิชาการวัฒนธรรม

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

การละเล่นแม่ศรีบ้านนายม (เต้าแม่ศรี)

ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์

จังหวัดเพชรบูรณ์

วัฒนธรรม ประเพณี และการละเล่นพื้นบ้าน นับเป็นศิลปวัฒนธรรมไทยที่ได้รับการยอมรับร่วมกันในสังคม โดยมีรากฐานมาจากความเป็นจริงแห่งวิถีชีวิตของชุมชนที่มีการประพฤติปฏิบัติที่สืบทอดต่อกันมาจากอดีตสู่ปัจจุบัน (ฐิตยาพร สุรพล, ๒๕๕๙) คนไทยมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ การละเล่นพื้นบ้านของไทยแต่โบราณจึงหลอมรวมสิ่งแวดลอมต่าง ๆ รอบตัวมาดัดแปลงเป็นกิจกรรมการละเล่นที่อิงกับธรรมชาติเป็นหลักโดยมุ่งเน้นที่ความสนุกสนานและความเพลิดเพลิน นอกจากนี้สภาพสังคมยังเป็นอีกปัจจัยที่กำหนดลักษณะรูปแบบการละเล่นเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตประจำวันและความนิยมของท้องถิ่น (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, ๒๕๕๙)





การเล่นพื้นบ้านถือเป็นหนึ่งวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการดำเนินชีวิตและสภาพแวดล้อมเป็นสำคัญ ในอดีตการเล่นพื้นบ้านนั้นถือเป็นกิจกรรมผ่อนคลายในยามว่างหรือเป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ หลายการเล่นมีลักษณะเป็นกุศโลบายสร้างเสริมความสามัคคีและการเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน (การเล่นพื้นบ้านไทย, ๒๕๔๙, อ้างถึงใน รัฐยาพร สุรพล, ๒๕๕๙)

การเล่นแม่ศรีในเทศกาลสงกรานต์ รว. พ.ศ. ๒๕๑๕
ภาพ : หนังสือสมุดภาพเมืองอุทัยธานี จังหวัดอุทัยธานี พ.ศ. ๒๕๖๑



ความหมายของการละเล่นพื้นบ้าน

การละเล่นพื้นบ้าน คือ การละเล่นที่แสดงเอกลักษณ์ของท้องถิ่นที่มีอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย ความแตกต่างของการละเล่นจะปรากฏในลักษณะ ทำทางการร่ายรำ คำร้อง ดนตรี และการแต่งกาย การละเล่นเป็นกิจกรรมบันเทิงที่แฝงไว้ด้วยสัญลักษณ์ อันเนื่องด้วยวัฒนธรรมและประเพณี สะท้อนวิถีชีวิตและความเชื่อของสังคมที่สืบทอดมาแต่โบราณ การละเล่นบางอย่างของแต่ละภาคอาจได้รับอิทธิพลจากประเทศเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้เคียงที่มีพรมแดนติดต่อกันหรือใกล้เคียงกัน เช่น ประเทศลาว กัมพูชา พม่า จีน อินโดนีเซีย มาเลเซีย เป็นต้น

ประวัติศาสตร์ได้มีการบันทึกว่า คนไทยมีการละเล่นมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย จากความในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยหลักที่ ๑ กล่าวว่า “...ใครใคร่จ๊กมักเล่น เล่น ใคร่จ๊กมักหัว หัว ใคร่จ๊กมักเลื่อน เลื่อน...” และในสมัยอยุธยา ก็ได้กล่าวถึงการแสดงเรื่อง มโนห์รา ไว้ในบทละครครั้งกรุงเก่า ได้กล่าวถึงการละเล่นนั้นบทละครนั้น ได้แก่ ลิขิ่งหลัก และปลาลงอวน ประเพณีและวัฒนธรรมสมัยก่อน มักสอดแทรกความสนุกสนานบันเทิงควบคู่กันไปกับการทำงาน ทั้งในชีวิตประจำวันและเทศกาลงานบุญ ตามระยะเวลาแห่งฤดูกาล

ลักษณะของกิจกรรมบันเทิงที่จัดอยู่ในการละเล่น ได้แก่

- การแสดง หมายถึง การละเล่นที่รวมทั้งที่เป็นแบบแผนและการแสดงทั่วไปของชาวบ้านในรูปแบบการร้อง การบรรเลง การพ้อนรำ ซึ่งประกอบด้วยดนตรี เพลงและนาฏศิลป์

- มหรสพ หมายถึง การแสดงที่ฝ่ายบ้านเมืองจะเรียกเก็บค่าแสดงเป็นเงินภาษีแผ่นดินตามพระราชบัญญัติที่กำหนดไว้ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๐๔ เป็นต้นมา ประกาศมหรสพว่าด้วยการละเล่นหลายประเภท ดังนี้ ละคร จิ้ว หนุ่น หนั่งต่าง ๆ เพลง สักวา เสภา ลิเก กลองยาว ลาวแพน มอญรำ ทวายรำ พิณพาทย์ มโหรี กลองแขก คฤหัสถ์ สวดศพ และจำอวด เป็นต้น

- กีฬาและนันทนาการ คือ การละเล่นเพื่อความสนุกสนานตามเทศกาลและเล่นตามฤดูกาล และการละเล่นเพื่อการแข่งขัน หรือกิจกรรมที่ทำตามความสมัครใจในยามว่างเพื่อให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินและผ่อนคลายความตึงเครียด



การละเล่นรี้ข้าวสาร

ภาพ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)



การเล่นแม่ศรีในอดีต
ภาพ: พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดอุทัยธานี

การเล่นของแต่ละวัย

การเล่นของเด็ก

จะเริ่มตั้งแต่เป็นทารกแบบเบาะจนกระทั่งเจริญวัย มีการเล่นง่าย ๆ อยู่ภายในบ้าน การเล่นสนุกนอกบ้าน การเล่นที่นำอุปกรณ์การเล่นมาจากวัสดุธรรมชาติ เป็นการเล่นที่มุ่งเพื่อการพัฒนาร่างกาย สมอง และจิตใจ ตามวัย การเล่นไทยของเด็ก ดังตัวอย่างการเล่นเด็กไทย เช่น การเล่นรื้อข้าวสาร การเล่นโพงพาง การเล่นจ้ำจี้ การเล่นม้าก้านกล้วย เป็นต้น

การเล่นของผู้ใหญ่

มีความซับซ้อนในวิธีการเล่นตามประเภทการแสดง มีทั้งมุ่งแสดงเพื่อบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันเป็นพิธีกรรมการเฉลิมฉลองพระเกียรติพระมหากษัตริย์ การสมโภชน์งานทางศาสนา และการสังสรรค์สนุกสนานของชาวบ้าน เช่น การเล่นแม่ศรี (ยุพาวดี พิจิต, ๒๕๖๔)

แต่ปัจจุบันเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของสังคมไทยมากขึ้น ทำให้ความสนใจในการเล่นพื้นบ้านลดน้อยลง และไม่แพร่หลายเหมือนสมัยก่อน จึงเป็นเหตุสำคัญให้สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ ได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลการเล่นแม่ศรี หรือการเต้าแม่ศรี ที่บ้านนายม ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ เนื่องจากชุมชนดังกล่าวเป็นชุมชนโบราณมีความหลากหลายทางด้านประเพณี วัฒนธรรมการเล่น และยังนิยมเล่นกันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งส่วนใหญ่การเล่นแม่ศรีที่บ้านนายม นิยมเล่นกันที่วัดเสาชงทอง ในเทศกาลวันสงกรานต์ หรือวันตรุษ โดยจะมีการจัดกิจกรรมหลายอย่าง อาทิ การเล่นนางแขก การเล่นนางดั่ง และการเล่นแม่ศรี (เต้าแม่ศรี) เป็นต้น

บ้านนายมถือเป็นชุมชนโบราณตั้งอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำป่าสัก ตอนกลางทางตอนใต้ของเมืองเพชรบูรณ์ โดยมีประวัติความเป็นมา ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเกิดการสู้รบกันระหว่าง ไทย เขมร พม่า ลาว ทำให้ประชาชนเกิดความเดือดร้อน พากันหนีตายไปกันคนละทิศ คนละทาง ซึ่งมีผู้หญิงคนหนึ่งชื่อนางยม เป็นชาวลาวได้หนีผ่านมาทาง ตำบลนายม ในสมัยนั้นเป็นป่าเขียวขจีมีความอุดมสมบูรณ์ ดูแล้วน่าจะเป็นพื้นที่ปลอดภัยจากสงคราม มีแม่น้ำไหลผ่านเหมาะสมที่จะตั้งแหล่งที่อยู่อาศัย นางยมจึงตัดสินใจลงหลักปักฐานอยู่ในพื้นที่ตำบลนายม และหลังจากนั้นจึงเริ่มมีประชาชนทยอยเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มมากขึ้น จนกลายเป็นหมู่บ้านนายมในปัจจุบัน (องค์การบริหารส่วนตำบลนายม, ๒๕๖๔)

โดยความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์
ชาวนายมจึงมีกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน
ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการเล่นตามวันสำคัญทาง
ศาสนา วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ ฯลฯ จนกิจกรรม
นั้น ๆ กลายเป็นประเพณีการเล่นพื้นบ้านที่มีการ
สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

การเล่นพื้นบ้านนายม มีรากฐานมาจาก
ความเชื่อความศรัทธาในเรื่องผีสิง เทวดาของชุมชน
และปฏิบัติสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น เช่น การเล่น
แม่ศรี ซึ่งเป็นการเล่นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ และเป็น
ศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดีที่ทำให้
ชาวบ้านได้ใช้เวลาร่วมกัน พบปะพูดคุย ถกสารทุกข์
สุขดิบร่วมแรงร่วมใจกันจัดการเล่นตามความเชื่อ
เพื่อสร้างความสามัคคีกลมเกลียวกันในชุมชน นับว่า
เป็นการเล่นที่น่าสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าเก็บข้อมูล
จัดทำเป็นองค์ความรู้ไว้ให้ผู้สนใจศึกษาต่อไป

การละเล่นแม่ศรี

แม่ศรี เป็นการละเล่นพื้นบ้านอย่างหนึ่งซึ่งมีมาแต่โบราณ นิยมเล่นกันทั่วไปในภาคกลางและอีสาน มักจะเล่นในงานนักขัตฤกษ์ เช่น วันขึ้นปีใหม่และตรุษสงกรานต์ โดยมากเล่นกันในหมู่เด็ก ๆ เพราะการละเล่นแม่ศรีเป็นการเล่นทำนองเข้าทรง โดยผู้เล่นที่เป็นตัวแม่ศรีจะต้องทำกิริยาเหมือนแม่ศรีมาเข้าทรงสั้นและร่ายรำตามทำนองลูกคู่ร้อง การเล่นเช่นนี้เป็นไปในทางสนุกสนาน เพราะเป็นการที่ไม่น่าเชื่อถือในเรื่องผีเข้าทรงอย่างไร โดยเฉพาะการเล่นแม่ศรีนี้ไม่ถือว่าเป็นการทรงเจ้า ผู้เล่นเป็นหญิงล้วน ๆ จะเล่นชกก็คนก็ได้ โดยทุกคนนั่งเป็นวงกลมเลือกหญิงที่จัดว่าสวยที่สุดในหมู่คนหนึ่ง สมมุติให้เป็นแม่ศรี และต้องแต่งตัวให้สวยกว่าคนอื่น (ในโบราณใช้หม้อผ้าสีแดงสไบเฉียง) แล้วตัวแม่ศรีนั่งลงตรงกลางวงจะเป็นม้าหรือยกแคร่ขึ้นสำหรับให้แม่ศรีนั่ง ตัวแม่ศรีนั่งพนมมือหลับตาในท่าสมาธิ จุฑรูปเทียนสำหรับบูชาเพื่อเชิญให้แม่ศรีมาเข้าทรง ผู้เล่นสมมุติว่าเป็นแม่ศรี ผู้นั่งทั้งหมดร้องเพลงเชิญและร้องอยู่เรื่อย ๆ และในปัจจุบันมักนำการแสดงชุดนี้มาแสดงเป็นหมู่ เพื่อให้เกิดความสวยงามเข้าทำนองเพลงอันไพเราะ

การละเล่นแม่ศรี ของบ้านนายมคือการเชิญแม่ศรีเข้าประทับร่างของผู้เป็นร่างทรง จะเชิญโดยการร้องเพลงเชิญ มีวิธีการเล่นดังนี้

๑. อุปกรณ์ประกอบการเล่นแม่ศรี

- ชั้นบูชาแม่ศรี ภายในชั้นประกอบด้วย ข้าวสาร ไข่ไก่ เทียนน้ำมันต์ ด้ายสายสิญจน์ และกรวยใบตอง

- ผ้าคลุมตัวผู้เล่น - เสื้อปูรอนนั่ง
- ฟากไม้ไผ่รองเสื่อ - วงกลองยาว



๒. ผู้เล่นแม่ศรี

- ผู้เข้าทรงแม่ศรี จำนวน ๒ คน
- ผู้ขับร้องบทเชิญแม่ศรีหลัก ๑ คน
- ลูกคู่ผู้ขับร้องบทเชิญแม่ศรีที่คนอื่นๆก็ได้

๓. ขั้นตอนการละเล่นแม่ศรี

๑. เตรียมสถานที่สำหรับการละเล่นแม่ศรี โดยนำฟากไม้ไผ่มาวาง แล้วเอาเสื่อปูทับไม้กระดานกลางบริเวณลานที่จัดกิจกรรมเพื่อให้ ร่างทรงแม่ศรีนั่ง ด้านข้างให้ผู้ร่วมชมการละเล่นแม่ศรีนั่งเป็นวงกลม หรือครึ่งวงกลม และจะมีวงกลองยาวคอยให้จังหวะระหว่างการละเล่น แม่ศรี

↙ เตรียมสถานที่สำหรับการละเล่นแม่ศรี



๒. เชิญร่างทรงแม่ศรี ๒ คนมานั่งบนไม้กระดานที่จัดไว้ให้ เอาผ้าขาวคลุมศีรษะร่างทรงทั้ง ๒ คน (ผู้ที่เป็นร่างทรงแม่ศรีต้องเป็นผู้หญิงเท่านั้น)

↙ ร้างทรงแม่ศรี ๒ คนนั่งบนไม้กระดาน



↙ ร้างทรงแม่ศรีจับขันธูปูชาครุหว่านข้าวตอก



๓. ร้างทรงแม่ศรีจับขันธูปูชาครุหว่านข้าวตอก หรือข้าวสารเพื่อเป็นการเรียกขวัญอัญเชิญองค์แม่ศรีลงมาประทับร่างทรงร่วมพูดคุย และร่วมกิจกรรมต่าง ๆ โดยจะมีล่ามประจำร่างทรง ค่อยสื่อสารกับองค์แม่ศรี ซึ่งคนที่มาร่วมกิจกรรมจะช่วยกันร้องบทเชิญแม่ศรี ดังนี้

แม่ศรีเอ๋ย
ยกมือไหว้พระ
ชนคิ้วเจ้าก็ต่อ
ซึกผ้าปิดนม

แม่ศรีเอ๋ย
เจ้ามาลง
เล่นปีเล่นกลอง
ขอเชิญเจ้าเหล่า
ขอเชิญเจ้าโลง

แม่ศรีเอ๋ย
นมยานหน้าอ่อน
อีกสองสามปี
เย็ดแม่แก่นใจ
เล่นปีเล่นกลอง
ขอเชิญเจ้าเหล่า
ขอเชิญเจ้าโลง

แม่ศรีสาวสะ
ก็มีคนชม
ชนคอเจ้าก็กลม
ชมแม่ศรีเอ๋ยฯ

แม่ศรีสาวหงส์
แม่นางสร้อยทอง
แม่ทองศรีเอ๋ยฯ
เข้าแม่ศรีเอ๋ยฯ
ทรงแม่ศรีเอ๋ยฯ

แม่ศรีสาคร
แม่นเจ้าหล่อนเจ้าไหว้
จะมีผิวใหม่
กะไรดอกทอง
แม่ทองศรีเอ๋ยฯ
เข้าแม่ศรีเอ๋ยฯ
ทรงแม่ศรีเอ๋ยฯ

โดยระหว่างที่ขับร้องบทอัญเชิญแม่ศรีร่างทรงจะโยกชั้น
เชิญขึ้น - ลง ตามจังหวะดนตรีประกอบ เมื่อองค์แม่ศรีลงมาประทับ
ร่างทรง ล่ามจะนำผ้าขาวที่คลุมศีรษะออก จากนั้นร่างทรงแม่ศรีจะ
ลุกขึ้นเต้นรำตามเสียงดนตรีประกอบ ชาวบ้านก็จะช่วยกันร้องเพลง
รำวงให้องค์แม่ศรีรำอย่างสนุกสนาน

การเล่นแม่ศรี ↘





๔. เมื่อองค์แม่ศรีร้ายรำจนสมใจแล้ว ชาวบ้านจะร้องโห่เสียงเพื่อส่งองค์แม่ศรี และเพื่อให้ดวงจิตของร่างทรงได้ยินแล้วกับเข้าร่างได้ หากองค์แม่ศรีออกจากร่างทรง ร่างทรงจะหมดสติล้มตัวลงนอนกับพื้น สักพักร่างทรงจะรู้สึกตัวกลับมา มีสติเหมือนเดิม ถือเป็นอันเสร็จการเล่นแม่ศรี นอกจากการเล่นแม่ศรีที่กล่าวมาข้างต้น ยังมีการเล่นอื่น ๆ ในวันดังกล่าวด้วย ซึ่งมีบทร้อง ดังนี้

บทเข้าลิงลม

ลิงลมเอ๋ย	มาอมข้าวพอง
เติกน้อยทั้งสอง	มาทัดดอกจิก
ทำหูกาง ๆ	ทำหางตุ๊กตัก
เชิญพ่อเชิญแม่	มาเข้าลิงลม (ซ้ำ ๑ รอบ)
ผีลงแล้วเหวย	ผีลงแล้วว้า
ลงมาไม่ได้	ไต่ไม้ลงมา
ลงมาไม่เป็น	สักคะเมนลงมา

บทเข้านางอึ่ง

นางอึ่งเอ๋ย นางอึ่งไบบอน
ตัวเจ้าร้อน หรือตัวเจ้าเย็น
มีเด็กสองคน มาบอกหนทาง
ให้นางอึ่งเดิน นางอึ่งไม่เดิน
จะเดินทางเก่า เรียกลูกเรียกเต้า
มาเข้านางอึ่ง (ซ้ำ ๑ รอบ)

บทเข้านางซ่าง

นางซ่างเอ๋ย ซ่างกินใบไม้
วัวกินหญ้า หมากินตับไก่
ลูกสาวเป็นไข่ ทาซีมันเหลืองอ่อน
อ่อนละเว้ย อ่อนละวา
เสื่อออกจากป่า ลอยตีนโต ๆ

บทเข้านางตั้ง

นางตั้งเอ๋ย นางตั้งไม่มา
กระสากไม้แดง ตะแกรงล่อนข้าว
กระดิ่งฝัดข้าว อ่อนมาแยะ ๆ อ่อนมายาย ๆ
ชนหินทรายมาลายน้ำเต้า นั่งจับเจ้ามาเข้านางตั้ง

การละเล่นนางตั้ง



บทเข้านางแขก

เจ้าเซ็น เจ้าเซ็นเข้ามาเชิญ ผู้กำเนิดเกิดในโลก
เจ้าเซ็น เจ้าเซ็นเมียอา ใครปูผ้าให้เมียเจ้านอน



↖ การละเล่นนางแขก

บทเข้านางปลา

นางปลาเอ๋ย ขอเชิญลงมา
ลงมาเลี้ยงน้อย ความทุกซำไม่ให้อ้าต้อง
ให้เลี้ยงแต่น้อง นางไขปลาเอ๋ย

การเล่นเข้าทรงตามความเชื่อของชาวบ้านยังมีอีกหลายอย่างตามความเชื่อของท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น เชิญพ่อบุญคง เชิญพระองค์สี่ทิศ เชิญหลวงไกร ที่เชิญผีก็มี เช่น ผีตแดง ผีสุ่ม ผีกะลา ผีลิงลม ภาคใต้เรียกว่า “การลงเชื้อ” จะเป็นเชื้อสัตว์ เช่น เชื้อมดแดง เชื้อคางคก เชื้อช้าง เชื้อยาหงส์ (พญาหงส์) มีเพลงร้องเชิญแตกต่างกัน ผู้ถูกเชื่อจะมีอาการเหมือนสัตว์นั้น ๆ ภาคอีสานก็มี นางดั่ง บทร้องคล้ายภาคกลาง มีผีกินเทียน ผีเข้าขวด ฯลฯ การละเล่นแบบนี้ นิยมเล่นในเทศกาล ความสนุกอยู่ที่การร้องเชิญและท่าทางของผู้ถูกสะกดจิต แต่ในปัจจุบันเป็นการสมมติ เพื่อความสนุกสนาน

การละเล่นพื้นบ้านในเทศกาลต่าง ๆ มีจุดประสงค์หลักเพื่อสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชุมชน สืบสานวัฒนธรรมอันดีงามตามประเพณีที่จัดขึ้น รวมถึงเป็นการสร้างความเพลิดเพลินให้กิจกรรมในเทศกาลต่าง ๆ ด้วย นอกจากนี้ยังช่วยเสริมสร้างพละทานามัย ประเทืองปัญญา ช่วยให้มีอารมณ์ที่ร่าเริงแจ่มใส และมุ่งเน้นที่ความรักใคร่กลมเกลียวในขณะเดียวกันการละเล่นประเภทต่าง ๆ ก็สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาในเรื่องการดำรงชีวิตของคนไทยในสมัยก่อน ซึ่งมีความแตกต่างกันตามลักษณะของท้องถิ่นและประเพณีนั้น ๆ

บรรณานุกรม

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (๒๕๕๙). **วัฒนธรรม วิถีชีวิตและภูมิปัญญา.**

กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.

จิตยาพร สุระพล. (๒๕๕๙). **แนวทางการพัฒนาการเล่นพื้นบ้าน**

และกีฬาไทยของสถาบันการพลศึกษา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาการจัดการกีฬาและนันทนาการ, สถาบันการพลศึกษาวิทยาเขตชลบุรี.

ฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (๒๕๔๓).

วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดเพชรบูรณ์. กรุงเทพฯ: ศูนย์ลาดพร้าว.

ยุพาวดี พิจิต. (๒๕๖๔). **การเล่นพื้นบ้าน.** สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕, จาก <https://sites.google.com/site/yupawadeenwschool/kar-la-len-phun-ban>.

บุคคลอ้างอิง

นกน้อย คงสวัสดิ์. (๒๕๖๕). อายุ ๖๗ ปี บ้านเลขที่ ๖๔ หมู่ที่ ๑๑ ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๘ มกราคม.

ปูน มามี. (๒๕๖๕). อายุ ๘๓ ปี บ้านเลขที่ ๔๘/๒ หมู่ที่ ๑ ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๘ มกราคม.

พินิจ นพமாக. (๒๕๖๕). อายุ ๕๘ ปี บ้านเลขที่ ๓ หมู่ที่ ๔ ตำบล
นายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๘
มกราคม.

รัชณี มณีพันธ์. (๒๕๖๕). อายุ ๖๗ ปี บ้านเลขที่ ๑๒๓ หมู่ที่ ๔ ตำบล
นายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๘
มกราคม.

สว่าง จานสี. (๒๕๖๕). อายุ ๗๙ ปี บ้านเลขที่ ๕๕/๑ หมู่ที่ ๓ ตำบล
นายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๘
มกราคม.

สุภาพร แผลงมา. (๒๕๖๕). อายุ ๖๖ ปี บ้านเลขที่ ๒/๑ หมู่ที่ ๒
ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์,
๘ มกราคม.

สมนึก ม่วงดี. (๒๕๖๕). อายุ ๗๑ ปี บ้านเลขที่ ๓๕ หมู่ที่ ๑๑ ตำบล
นายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๘
มกราคม.

อบเชย ยินดี. (๒๕๖๕). อายุ ๘๒ ปี บ้านเลขที่ ๒๕ หมู่ที่ ๒ ตำบล
นายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๘
มกราคม.



ผู้เขียน

นางสาวกัญญาภัค ดีदार

เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

ตำนานหลวงพ่อควร

บ้านนาजू ตำบลนาजू

อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

วัด คือสถานสำคัญทางพุทธศาสนา เป็นที่อยู่ของพระภิกษุสามเณร และเป็นสถานที่ช่วยขัดเกลาคิดใจประชาชน วัดเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลและกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการให้ทาน รักษาศีล ฟังธรรม สวดมนต์ไหว้พระ และกิจกรรมทางศาสนา รวมถึงเป็นแหล่งแห่งการเรียนรู้ในทุกชุมชนตั้งแต่สมัยโบราณกาล คนไทยส่วนใหญ่มักเกิดมาในชุมชนที่มีการรวมวัดและโรงเรียนอยู่ในบริเวณเดียวกัน นั่นเพราะวัดคือที่หลอมรวมจิตใจของพุทธศาสนิกชน วัดเป็นการแสดงออกทางด้านขนบธรรมเนียมและประเพณีต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เป็นศูนย์รวมศิลปวัฒนธรรม เป็นสถานที่แห่งการประกอบศาสนพิธี วัดทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ผลิต ผู้อนุรักษ์ และผู้สอนศิลปะให้แก่ประชาชน เป็นที่ปรึกษาของการครองตน เป็นที่แก้ไขปัญหาชีวิตในยามทุกข์ เป็นที่สงเคราะห์ผู้ยากไร้ เป็นสถานพยาบาล เป็นที่พักพิงแก่คนไร้บ้าน และอีกมากมายที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย



အလှူအတန်း

အလှူအတန်း
အလှူအတန်း

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
กรุงเทพมหานคร

ตั้งนะโม ๓ จบ
สังฆะ อังติ ทินาโม

ตั้งนะโม ๓ จบ
สังฆะ อังติ ทินาโม
สังฆะ อังติ ทินาโม



เพชรบูรณ์มีวัดสำคัญมากมายหลายแห่งและอีกแห่งหนึ่ง
ที่เมื่อกล่าวถึงชื่อของ หลวงพ่อควร แล้วนั้น คนในชุมชนบ้านนางัว
ก็จักทราบดีว่าหมายถึง พระพุทธรูปหลวงพ่อควร พระคู่บ้านคู่เมือง
ของชานางัว ผู้มีอภิญญาและเป็นศูนย์รวมความเคารพศรัทธาของ
ชาวตำบลนางัวมาแต่ครั้งบรรพกาล หลวงพ่อควร ซึ่งเป็นพระพุทธรูป
ศักดิ์สิทธิ์ ปางมารวิชัย ศิลปะเชียงแสน ขัดสมาธิราบ เกศบัวตูม เนื้อ
สำริด ณ วัดโพธิ์กลาง บ้านนางัว ตำบลนางัว อำเภอเมืองเพชรบูรณ์
จังหวัดเพชรบูรณ์ หลวงพ่อควรเป็นพระที่มีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่รัก
และเคารพศรัทธาของชานางัวและพุทธศาสนิกชนทั่วไป โดยตำนาน
หรือเรื่องเล่าในการเรียกหลวงพ่อกวนั้น สืบเนื่องมาจากในสมัยของ
เจ้าอาวาสวัดโพธิ์กลางในรุ่นที่ ๒ ท่านมีนามว่า พระอธิการควร ท่านได้
นำพระพุทธรูปปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ เกศบัวตูม เนื้อทองสำริด
มาประดิษฐานอยู่ ณ วัดโพธิ์กลางแห่งนี้ ในสมัยนั้นเรื่องการถ่ายภาพ
เป็นเรื่องที่ค่อนข้างยากที่จะมีการถ่ายภาพเกิดขึ้น เมื่อหลวงพ่อกวน
ได้มรณภาพ ชาวบ้านนางัวจึงได้นำพระพุทธรูปปางมารวิชัยองค์นี้
เป็นเสมือนตัวแทนของหลวงพ่อกวนนับแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

◀ หลวงพ่อควร พระพุทธรูปปางมารวิชัย ณ วัดโพธิ์กลาง
บ้านนางัว ตำบลนางัว อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์
ภาพ: กัญญาภัค ตีตาร์ เมื่อ ๑๘ เมษายน ๒๕๖๕

ประวัติความเป็นมา

วัดโพธิ์กลาง ตั้งอยู่เลขที่ ๔๑ (เดิม) ปัจจุบันตั้งอยู่เลขที่ ๑๐๙ บ้านนางัว หมู่ที่ ๓ ตำบลนางัว อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ ๓๗ ไร่ ๑ งาน ๖๑ ตารางวา อาณาเขต ทิศเหนือยาว ๑๖ เส้น ติดต่อกับหมู่บ้าน ทิศใต้ยาว ๑๖ เส้น ติดต่อกับลำคลองห้วยทราย ทิศตะวันออกยาว ๑ เส้น ๑๐ วา ติดต่อกับหมู่บ้าน ตาม น.ส.๓ เลขที่ ๒๒๗

พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบลุ่มท่ามกลางหมู่บ้าน อาคารเสนาสนะต่าง ๆ มีอุโบสถกว้าง ๗ เมตร ยาว ๑๒ เมตร สร้างยุคแรกก่ออิฐโอบด้วยปูนขาว ได้บูรณะมาแล้วถึง ๓ ครั้ง ศาลาการเปรียญกว้าง ๒๐ เมตร ยาว ๓๒ เมตร สร้าง พ.ศ. ๒๕๒๔ เป็นอาคารไม้ยกพื้นสูง กุฏิสงฆ์ จำนวน ๔ หลัง เป็นอาคารไม้ยกพื้นสูง สำหรับปูชนียวัตถุมีพระประธานในอุโบสถและที่ศาลาการเปรียญปางมารวิชัยเหมือนกัน พระพุทธรูปที่งดงามด้วยพุทธลักษณะอื่นอีกจำนวน ๖ องค์ นอกจากนี้มีรอยพระพุทธรูปอยู่ที่มณฑปและเจดีย์เก่าแก่





วัดโพธิ์กลางสร้างขึ้นเป็นวัดนับตั้ง
แต่ประมาณ พ.ศ. ๒๓๗๐ ชาวบ้านเรียก
“วัดเหนือ” เป็นวัดที่ตั้งอยู่ท่ามกลางของ
หมู่บ้านประชาชน มีต้นโพธิ์ใหญ่เรียงราย
หลายต้นเป็นสัญลักษณ์เดิม ซึ่งน่าจะเป็น
วัดที่เจริญรุ่งเรืองมากวัดหนึ่ง สันเกตว่ามี
โบราณสถาน เช่น อุโบสถ เจดีย์ เป็นต้น
และเคยมีพระเครื่อง พระพิมพ์ ตลอดจน
พระพุทธรูปบูชาของเก่าจำนวนมาก ต่อมา
วัดก็ได้ทรุดโทรมลงและได้รับการบูรณะ
ปฏิสังขรณ์ขึ้นมาใหม่ วัดนี้ได้รับพระราชทาน
วิสุงคามสีมาแล้วประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐ เขต
วิสุงคามสีมากว้าง ๑๔ เมตร ยาว ๒๐ เมตร
มีพระภิกษุอยู่จำพรรษา ๑๐ รูป สามเณร
๘ รูป ทางวัดได้เปิดสอนพระปริยัติธรรม
ตลอดมา และมีโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์
โรงเรียนประถมศึกษาของทางราชการตั้งอยู่
ในที่วัดนี้ด้วย

◀ โบสถ์เก่า ณ วัดโพธิ์กลาง
บ้านนาบัว ตำบลนาบัว
อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์
ภาพ: กัญญาวัค ดีตาร์ เมื่อ ๑๙ เมษายน ๒๕๖๕

เจ้าอาวาสเรียงตามลำดับ ดังนี้

- | | |
|----------------------------------|-----------------------|
| ๑. พระอธิการรุ่งวัน | พ.ศ. ๒๓๗๑ – ๒๓๘๕ |
| ๒. พระอธิการคาร | พ.ศ. ๒๓๘๕ – ๒๔๐๓ |
| ๓. พระอธิการเกต | พ.ศ. ๒๔๐๓ – ๒๔๓๒ |
| ๔. พระอธิการจันทร์ | พ.ศ. ๒๔๓๒ – ๒๔๕๗ |
| ๕. พระอธิการสอน | พ.ศ. ๒๔๕๗ – ๒๔๖๘ |
| ๖. พระอธิการปี่ | พ.ศ. ๒๔๖๘ – ๒๔๘๘ |
| ๗. พระอธิการสะอื้น | พ.ศ. ๒๔๙๔ – ๒๕๐๓ |
| ๘. พระมหาทองคุณ ปญฺญานนโท | พ.ศ. ๒๕๐๓ – ๒๕๑๓ |
| ๙. พระวินัยธรรม ปมุตโต | พ.ศ. ๒๕๑๓ – ๒๕๒๒ |
| ๑๐. พระสุพัฒน์ เมตตคุ | รักษาการแทน |
| ๑๑. พระครูโพธิพัชรรัช (ธง สิงโต) | เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน |

▶ พระครูโพธิพัชรรัช (ธง สิงโต) เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน
ภาพ: ภัฏญวาทัด ตั้ถาร์ เมื่อ ๑๙ เมษายน ๒๕๖๕





วันอนุรักษ์วัวทองวันพฤหัสบดีที่ 19
 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2541 แรม 8 ค่ำ เดือน 3

ย่อประวัติคำสารีตำบลบ้านนาวัวทอง
 โยร้างมานานมาแล้วมีปลิงกะเขาย่าสังกะสีมีวัวหนึ่งตัวชื่อว่า
 จำปาทองดำ วันหนึ่งไปกับย่าได้ทะเลาะกันย่าโกรธปมมาก
 เลยจับก่อนห็นค่างหัวป็นไปคั่งตันเต็งรังสามงายเห็น
 ปุไปทงอบลยาก็จำจนเขียวย่าไหลออกผางนเป็นคอง
 บ่าเขี้ยวมาทงวันนี้ ส่วนปุกก็เลยไปติดสารีทอบลยส่วน
 ทางย่าก็คิดหุงขี้ผึ้งเส้นให้ปุกกับลาหายก็ไม่ได้ผลก็เลย
 สลากขี้ผึ้งลงไปทั้งเป็น น่องสามอ่าฟักผางกับทงสาม
 บารเรียกเพียนเป็น นาส้าบางน้ำไหลลงมาในบึงห้วย
 ขวาบึงห้วยขทมิฬก็ยังมีถูกขี้คนบ้านโกลกินผักขี้
 หัวขบว่าโตเมียหนึ่งวันแต่ขางโกลแต่บ้านท่าพล

▲ **หลักวัวทองคำ วัดโพธิ์กลาง**
 ภาพ: กัญญารัตน์ ตีตาร้ เมื่อ ๑๙ เมษายน ๒๕๖๕

“ปู่สิงกะสำกับย่าสิงกะลี” หรือ ปู่สำ ย่าลี
เป็นบรรพบุรุษแรกเริ่มของมวลมนุษยชาติ
ผู้สร้างโลก จึงมีอิทธิฤทธิ์และอำนาจ
เป็นอย่างมาก

“ตั้งบ้านเรือน” หลังจากสร้างโลกสมบูรณ์
ตามตำนานเล่าว่า ปู่กับย่าได้ตั้งบ้านเรือน
ในชั้นที่สามบนสวรรค์ และเลี้ยงวัวไว้ ๑ ตัว
ชื่อว่า ชำปะทองคำ

“ทลงเสนห์ช่าวบน” ต่อมาปู่ได้ทลงเสนห์
ช่าวบน ซึ่งเป็นชนเผ่าโบราณที่อาศัยอยู่ใน
ทบเขาลึก พศกษามอบโบราณ มีความ
เชี่ยวชาญในศาสตร์ไสยศาสตร์ โดยเฉพาะ
การทำเสนห์

“ทลงย่าเยี้ยว” ย่าพยายามพูดฮ้อนวอนให้ปู่อยู่
ที่บ้าน แต่ปู่ไม่ยอม แล้วเดินจากไปเพื่อไปอยู่กับ
สาวช่าวบน ย่าคำปู่ช้วนเยี้ยวราด ไทลสองกมา
เป็นทลงย่าเยี้ยว

“ทงค้ำคบไม้” ปู่ทลงเสนห์ทงค้ำคบไม้
จึงได้ทะเลาะกับย่า ย่าโมโหและมือปัดโดนหิน
ขนาดเท่าโถงข้างไปทับปู่ ก่อนหินจะโยนไปข้าง
อยู่บนค้ำคบจึงร้องทงค้ำคบเป็นสามง่าม

“เกลี้ยกล่อมปู่” ปู่เองก็ทลงเสนห์ช่าวบนมาก
จนไม่ยอมกลับบ้านนางัว บรรดาลูกหลาน
ก็ไปเกลี้ยกล่อมให้ปู่กลับมามาอาศัยบ้านนางัว
ปู่ก็รีบปากว่าจะกลับ

“ซึ้งสามอ่าง” ในที่สุดย่าจึงตัดสินใจให้
ไสยศาสตร์เข้าสู่กับสาวช่าวบน เพื่อนำปู่กลับ
มาให้ได้ จึงได้ขังเขาไปทำเสนห์ปลุกเสกอยู่
ในถ้ำหลายวัน จนได้ซึ้งเสนห์สามอ่าง

“ทวยตจตตปลาจิตปิ้ง” ย่าและลูกหลานต่างคิด
ได้เตรียมอาหารให้ปู่ไว้ คือแกงทวยตจตและปลาปิ้ง
ย่าได้ตัดทวยตจตออก ผีฮ้อนแกงและไต่เข้าปลาใส่
ไม้ปิ้งเตรียมปิ้ง สุดท้ายปู่ไม่กลับมา ย่าโกรธมาก
สาธยายและปลาไปจนที่สำน้ำเจ็ก บริเวณตำบล
หนองแม่่นา

▲ ตำนานที่เล่าต่อกันมาบนก้าแพงวัด วัดโพธิ์กลาง
ภาพ: กัญญาวัค ตีตาร์ เมื่อ ๑๙ เมษายน ๒๕๖๕

ตำนานและความเชื่อ “อภินิหารหลวงพ่อดวง”

อีกหนึ่งความเชื่อเรื่องของคำสาปเกี่ยวกับไม้สัก เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน ได้เล่าให้ฟังว่า เคยได้ยินมาเกี่ยวกับไม้สักนั้น เหตุเกิดจากที่ตอนจะไปนำไม้สักมาใช้นั้น ให้อ้วานให้ใครไปนำไม้สักให้ ก็ไม่มีใครดำเนินการได้สักครั้ง หลวงพ่อดวง ท่านจึงเดินทางไปหาไม้สักเพียงรูปเดียว เมื่อนำมาแล้วท่านก็เลยสาปไว้ว่า “หากใครนำไม้สักไปใช้ขอให้มันอันเป็นไป” ความเชื่อในสมัยนั้นอาจหมายถึงการเดินทางที่ยากลำบาก หรือการนำไม้สักมาสร้างบ้านเรือนในสมัยนั้น หากไม่เป็นผู้มีฐานะที่ดีอาจจะทำให้การนำไม้สักมานั้นเป็นไปไม่ได้ยาก ท่านเจ้าอาวาสเล่าถึงเรื่องราวในตอนนั้นแล้วจึงกล่าวขึ้นว่า ทั้งหมดที่ได้ยินมาคือมาจากเรื่องเล่า แต่จะเป็นจริงเท็จประการใดก็ไม่อาจทราบได้ ท่านเจ้าอาวาสกล่าว (พระครูโพธิ์พรธัช ธง สิงโต)

และอีกหนึ่งความเชื่อเรื่องคำสาปเกี่ยวกับไม้สักที่ได้ยินมาจากคนเฒ่าคนแก่ที่เล่าต่อกันมานั้น เหตุที่หลวงพ่อดวงได้สาปเรื่องเกี่ยวกับไม้สักนั้น เกิดจากการที่หลวงพ่อดวงได้ให้อ้วานให้คนไปนำไม้สักมาเพื่อใช้ในการสร้างสิ่งปลูกสร้างในวัดนั้น แต่ไม่มีใครไปนำไม้สักมาได้ ท่านจึงได้ตั้งอธิษฐานจิตก่อนเวลาฉันท์เพล และได้ถอดจิตเดินทางไปนำไม้สักมาได้เองก่อนเวลาฉันท์เพลนั้น เพียงชั่วพริบตาท่านก็กลับมาพร้อมไม้สักกองใหญ่ที่จะนำมาตั้งที่ตั้งจิตอธิษฐาน ชาวบ้านยังนับถือและศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ในอภินิหารของหลวงพ่อดวงยิ่งนัก หลังจากนั้นหลวงพ่อดวงจึงได้สาปไว้ว่าหากใครนำไม้สักไปใช้ขอให้มันอันเป็นไป ชาวนางัวจึงไม่มีการนำไม้สักมาใช้ทำบ้านเรือนนับแต่บัดนั้น เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

ความเชื่อและความศรัทธาของเรา ชาวพุทธศาสนิกชนชาวไทย
ยังเชื่อมโยงกับการดำรงตนให้อยู่ในศีลธรรมอันดีซึ่งพระพุทธศาสนา
ยังคงทำหน้าที่สอนสั่งให้เราประพฤติ ปฏิบัติดีตามหลักคำสอนของ
พระพุทธเจ้า เพื่อการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนของพระพุทธศาสนา เราในฐานะ
คนไทยพุทธสามารถช่วยกันทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ด้วยการ
ทำบุญ ใส่บาตร และรักษาศีลในฐานะพุทธศาสนิกชนต่อไป

▼ ชุมประตูดโง์กลาง

ภาพ: กัญญาภัค ตีตาร์ เมื่อ ๑๙ เมษายน ๒๕๖๕



บรรณานุกรม

เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม ๖. กระทรวงศึกษาธิการ. (มปป).

อ้างอิง จากเว็บไซต์

<https://www.youtube.com/watch?v=eb3CBHN9PaQ>.

บุคคลอ้างอิง

พระครูโพธิพัชรรัช (ธง สิงโต). (๒๕๖๕). อายุ ๖๒ ปี บ้านเลขที่ ๑๐๙ หมู่ที่ ๓ ตำบลนางิ้ว อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๙ เมษายน.

อ่อน ช่วยปุ่น. (๒๕๖๕). อายุ ๗๒ ปี บ้านเลขที่ ๑๕๔ หมู่ที่ ๙ ตำบลนางิ้ว อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๙ เมษายน.



ผู้เขียน

นางสาวปวีณา บัวบาง

เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์



นางสาวสุพิชญา พูนมี

เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

หมอเป่าบ้านสะเดียง

ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการรักษา

บ้านสะเดียง ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์

จังหวัดเพชรบูรณ์

หมอพื้นบ้าน หมายถึง บุคคลซึ่งมีความรู้ความสามารถ ในการส่งเสริมและดูแลสุขภาพของประชาชนในท้องถิ่นแบบดั้งเดิม จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเกี่ยวกับ ความเชื่อ พิธีกรรม วัฒนธรรม ประเพณี และทรัพยากรที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น การรักษา แบบหมอพื้นบ้านแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ เช่น หมอน้ำมัน หมอเป่า หมอจับเส้น หมอน้ำมันด์ หมอร่างทรง หมอกระดูก เป็นต้น

การรักษาแบบหมอพื้นบ้าน มีองค์ประกอบ ได้แก่

๑. ความเชื่อ เกี่ยวกับสาเหตุของการเกิดโรคมืออยู่ ๒ ประการ
ประการแรก เชื่อว่าโรค หรือความเจ็บป่วยเกิดจาก
สิ่งเหนือธรรมชาติ ได้แก่ การเจ็บป่วยที่เกิดจากการกระทำของผีที่เกิด
จากกรรมหรือกฎแห่งกรรม เกิดจากไสยศาสตร์ พลังอำนาจเวทมนตร์
คาถา ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการละเมิดขนบธรรมเนียมประเพณี

ประการที่สอง เชื่อว่าโรคหรือความเจ็บป่วยเกิดจาก
การเสียสมดุลของร่างกายตามอายุ และเงื่อนไขของแต่ละบุคคล
ตามสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

๒. วิธีการรักษาของหมอพื้นบ้าน จะมีความหลากหลาย
แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมวัฒนธรรม
ทางด้านสังคมของแต่ละชุมชน และขึ้นอยู่กับอาการของแต่ละโรค
ของแต่ละคน

บ้านสะเดียงเป็นชุมชนเก่าแก่ที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของตัวเมืองเพชรบูรณ์ มีถนนบูรกรรมโกวิทตัดผ่านกลางชุมชนเป็นแนวตะวันออกถึงตะวันตก มีการพบหลักฐานบันทึกพงศาวดารในสมัยรัชกาลที่ ๓ เรื่องการยกทัพมาปราบศึกเจ้าอนุวงศ์ เมืองลาว ว่ามีการตั้งค่ายทหารที่บ้านสะเดียงด้วย

ภูมิปัญญาการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านสะเดียงพบว่ามีหลงเหลือเพียงไม่กี่คน ส่วนใหญ่จะเป็นการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษที่ไว้สำหรับรักษากันภายในครอบครัวญาติพี่น้องเท่านั้น หมอเป่าที่ใช้วิธีการเป่าเพื่อรักษาโรค โดยส่วนประกอบที่ใช้และพบบ่อย ได้แก่ ปูนกินหมาก หมอเป่าบางรายใช้เคี้ยวหัวไพลสด หรือใบไม้บางชนิดแล้วเป่าลงไปที่ร่างกายของผู้ป่วย ส่วนมากใช้กับอาการปวดศีรษะ โรคผิวหนัง งูสวัด ถูกหมากัด ปวดท้อง รวมถึงเป่ากระดูกที่หักให้เชื่อมติดกันก็มี

จากการเก็บข้อมูลผู้สืบทอดได้เรียนรู้วิชาการเป่ารักษาโรคมาจากคุณทวดโดยเริ่มเรียนรู้มาตั้งแต่อายุ ๒๑ ปี และได้มีการจดบทความที่ใช้ในการเป่าจากคุณทวด ซึ่งจะได้นำบทความและวิธีการรักษามาให้ได้ศึกษากันพอสังเขป ดังที่ได้กล่าวต่อไปนี่

การรักษาด้วยวิธีการเป่า และใช้สมุนไพรในการรักษา สมุนไพรที่รักษา

๑. ฐสวัต ขยุ่มตีนหมา

วิธีการรักษา นำว่านงู ใบตำลึง ดินสอพอง เหล้าขาว ตำรวม
กันให้ละเอียด แล้วนำไปทาบริเวณที่เป็นจนกว่าจะหายขาด

๒. สูตรยารักษาแก้อาการผดผื่นคัน

วิธีการรักษา นำหัวข่าทุบต้มน้ำอาบทุกวันจนหายขาด

ค่าคายหอมเป่า ประกอบด้วย

๑. เหล้าขาว ๑ ขวด

๒. ดอกไม้ข้าว ๕ ช่อ

๓. เงินเหรียญ ๑๒ บาท

๔. ฐป ๙ ดอก เทียนขาว ๒ เล่ม

๕. การยกไหว้ครูจะประกอบพิธีแค่วันพฤหัสบดีเท่านั้น และจะ
ต้องไม่ตรงกับวันพระ บทคาถาต่าง ๆ ที่นายวิโรจน์ หุ่นทอง ได้รับ
มรดกตกทอดมาจากคุณทวดสำหรับใช้ในการรักษาคนป่วยมีจำนวน
๑๖ บท โดยจะได้อธิบายของการใช้คาถาแต่ละบทที่ใช้ในการรักษา

ขั้นตอนและบทคาถาที่ใช้ในการรักษา

๑. คาถาเป่าปวง ใช้หัวไพล ๑ หัว

นำหัวไพล ๑ หัว พนมมือขึ้นน้อมระลึกถึงครูบาอาจารย์ จากนั้น
กล่าว

นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธ ัธัสสะ (๓ ครั้ง)

“พุทธธังปัจจะขามิ ธัมมังปัจจะขามิ สังคังปัจจะขามิ”

หลังจากกล่าวบทจบลงนำหัวไพลเคี้ยวให้ละเอียดแล้วเป่าลงไปตรง
บริเวณที่จะรักษา ๓ รอบ

เป่ารอบที่ ๑ เป่า ๑ ครั้ง เป่ารอบที่ ๒ เป่า ๒ ครั้ง เป่ารอบที่ ๓
เป่า ๓ ครั้ง

๒. คาถาเป่าให้เด็กแรกเกิดที่ร้องไห้ไม่หยุด

พนมมือขึ้นน้อมระลึกถึงครูบาอาจารย์ จากนั้นกล่าว

นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธ ัธัสสะ (๓ ครั้ง)

“สะทัตพุทธสัมมาสัมโตวา พระคะตริสโมนะ”

แล้วเป่าลงไปที่ศีรษะของเด็ก ๓ รอบ

เป่ารอบที่ ๑ เป่า ๑ ครั้ง เป่ารอบที่ ๒ เป่า ๒ ครั้ง เป่ารอบที่ ๓
เป่า ๓ ครั้ง

๓. คาถาเป่าสะแดง

พนมมือขึ้นน้อมระลึกถึงครูบาอาจารย์ จากนั้นกล่าว
นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธ ัสสะ (๓ ครั้ง)

“อมหัวแดง เป็นแสงหัวลุน สะสะซุนซุน ปัจติเสวามิ”

แล้วเป่าลงไปทีศีรษะของคนป่วย ๓ รอบ

เป่ารอบที่ ๑ เป่า ๑ ครั้ง เป่ารอบที่ ๒ เป่า ๒ ครั้ง เป่ารอบที่ ๓
เป่า ๓ ครั้ง

๔. คาถาเป่าเส้นยอก

พนมมือขึ้นน้อมระลึกถึงครูบาอาจารย์ จากนั้นกล่าว
นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธ ัสสะ (๓ ครั้ง)

บทที่ ๑ **“ปัจติสังขาโย ปัจติโสจีวะรัง**

เส้นหายคนยัง ปัจติเสวามิ”

บทที่ ๒ **“อมมอโรไชข้อ ข้อไขมอโร”**

แล้วเป่าลงไปทีบริเวณที่คนป่วยปวด ๓ รอบ

เป่ารอบที่ ๑ เป่า ๑ ครั้ง เป่ารอบที่ ๒ เป่า ๒ ครั้ง เป่ารอบที่ ๓
เป่า ๓ ครั้ง

๕. คาถาเป่าก้างคาคอ

พนมมือขึ้นน้อมระลึกถึงครูบาอาจารย์ จากนั้นกล่าว

นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธ ัธัสสะ (๓ ครั้ง)

**“อมพญานกออก บอกพญานกน้ำ เห็นกระดูกขวางถ้ำ
ปี้จติเสลอล็อง”**

แล้วเป่าลงไปที่บริเวณลำคอของคนป่วย ๓ รอบ

เป่ารอบที่ ๑ เป่า ๑ ครั้ง เป่ารอบที่ ๒ เป่า ๒ ครั้ง เป่ารอบที่ ๓
เป่า ๓ ครั้ง

๖. คาถาเป่าปาว

พนมมือขึ้นน้อมระลึกถึงครูบาอาจารย์ จากนั้นกล่าว

นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธ ัธัสสะ (๓ ครั้ง)

**“อมภูพ่นปราบ ลาบเป็นจอมปลวก ดำเป็นหยวก
ชาวเป็นถ่านไฟ เผียงสะวาหะ”**

แล้วเป่าลงไปที่บริเวณที่ต้องการรักษา ๓ รอบ

เป่ารอบที่ ๑ เป่า ๑ ครั้ง เป่ารอบที่ ๒ เป่า ๒ ครั้ง เป่ารอบที่ ๓
เป่า ๓ ครั้ง

๗. คาถาไล่ผี

เมื่อจะประกอบพิธีการไล่ผีที่เข้ามาสิงคนป่วย หมอเป่าจะต้องทำ
น้ำมันต์ก่อน คือ นำชันใส่น้ำและจุดเทียนน้ำมันต์ หยดลงไปในขัน
พร้อมทั้งตั้งจิตน้อมระลึกถึงครูบาอาจารย์ จากนั้นกล่าว

นะโม ตัสสะ ณะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธ ัชชสะ (๓ ครั้ง)

บทที่ ๑ “โอมพะหอมมือกูแข็งกว่าฟ้า ปากกูลึกกว่าไฟ
ตายมือกูบายเจ็ดหัวพญานาค ปากกูคาบพระจันทร์
ตีนกูยันพระอาทิตย์ โอมสิทธิสะหะเพิก”

บทที่ ๒ “โอมสัมป่อย กูบอว่าสัมป่อย กูว่าหย่องหย่อย
คาถาอาคม กูทั้งหลาย กว่าทรายในน้ำ
ผีใสวานก้านหนา กูแฉะ กูชอบ กูถอด กูถอน โอมสิทธิ”

บทที่ ๓ “นะอิฐโมอัด นะปัจโมปิด อุดโทอุดทั้ง โทอุด”

หลังจากทำน้ำมันต์เสร็จแล้ว ก็จะอมน้ำมันต์พร้อมทั้งบริกรรมบทสวด
เป่าลงไปที่หัวของคนป่วย ๓ รอบ

เป่ารอบที่ ๑ เป่า ๑ ครั้ง เป่ารอบที่ ๒ เป่า ๒ ครั้ง เป่ารอบที่ ๓
เป่า ๓ ครั้ง

๘. คาถาเป่าให้ออกลูกง่าย และเป่าเสกด้ายผูกข้อมือเด็กแรกเกิด
เมื่อคนเจ็บท้องใกล้คลอด ให้นำน้ำมันงาดำมาปลุกเสกแล้วทาบริเวณ
ท้องเวลาปวดท้องจะคลอດถือน้ำมันงาดำพร้อมพนมมือขึ้นน้อม
ระลึกถึงครูบาอาจารย์ จากนั้นกล่าว

นะโม ตัสสะ ะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธ ัธัสสะ (๓ ครั้ง)

“พุทธธังพิชสะหลิก ธรรมมังพิชสะหลิก สังคังพิชสะหลิก”

แล้วนำน้ำมันงาดำทาลงไปทีบริเวณท้องพร้อมกับบรกรรมคาถาเป่า
ลงไป ๓ รอบ

เป่ารอบที่ ๑ เป่า ๑ ครั้ง เป่ารอบที่ ๒ เป่า ๒ ครั้ง เป่ารอบที่ ๓
เป่า ๓ ครั้ง

ส่วนการจับด้ายผูกข้อมือให้เด็กแรกเกิดก็ใช้คาถาบทเดียวกัน
โดยนำ ด้ายแดง ๓ เส้น ด้ายดำ ๓ เส้น บั่นรวมกันให้เป็นเส้นเดียว
ในขณะที่จับด้ายผูกข้อมือก็จะระลึกถึงครูบาอาจารย์ พร้อมทั้งกล่าว

นะโม ตัสสะ ะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธ ัธัสสะ (๓ ครั้ง)

“พุทธธังพิชสะหลิก ธรรมมังพิชสะหลิก สังคังพิชสะหลิก”

แล้วจากนั้นนำด้ายไปผูกข้อมือให้เด็กแรกเกิดพร้อมทั้งเป่าลงไปทีข้อ
มือ ๓ รอบ

เป่ารอบที่ ๑ เป่า ๑ ครั้ง เป่ารอบที่ ๒ เป่า ๒ ครั้ง เป่ารอบที่ ๓
เป่า ๓ ครั้ง

๙. คาถาดับพิษไฟ

นำเกลือ ข้าวสาร พนมมือขึ้นน้อมระลึกถึงครูบาอาจารย์ จากนั้นกล่าว
นะโม ตัสสะ ะคะวะโตะ อะระหะโตะ สัมมาสัมพุท ธัสสะ (๓ ครั้ง)

“ดับพระโลหะ”

แล้วนำเกลือและข้าวสารมาเคี้ยว พร้อมทั้งบริกรรมคาถาเป่าลงไป
บริเวณตุ่มหรือแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก ๓ รอบ

เป่ารอบที่ ๑ เป่า ๑ ครั้ง เป่ารอบที่ ๒ เป่า ๒ ครั้ง เป่ารอบที่ ๓
เป่า ๓ ครั้ง

๑๐. คาถาต้องการให้มีชัยชนะ

พนมมือขึ้นน้อมระลึกถึงครูบาอาจารย์ จากนั้นกล่าว

นะโม ตัสสะ ะคะวะโตะ อะระหะโตะ สัมมาสัมพุท ธัสสะ (๓ ครั้ง)

“ชัยโย ชัยยะ ให้กูชนะ ชัยยะ ชัยโย” กล่าว ๓ ครั้ง

๑๑. คาถาขับไล่เสนียดจัญไร

พนมมือขึ้นน้อมระลึกถึงครูบาอาจารย์ จากนั้นกล่าว

นะโม ตัสสะ ะคะวะโตะ อะระหะโตะ สัมมาสัมพุท ธัสสะ (๓ ครั้ง)

“พระสะสะหะ” กล่าว ๓ ครั้ง

๑๒. คาถาเป่าศิระษะให้โชคลาภ

พนมมือขึ้นน้อมระลึกถึงครูบาอาจารย์ จากนั้นกล่าว

นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธ ัสสะ (๓ ครั้ง)
“โอมจิตติ มุสิตะวาหะ” กล่าว ๓ ครั้ง

๑๓. คาถาใช้ได้ ๑๐๘

พนมมือขึ้นน้อมระลึกถึงครูบาอาจารย์ จากนั้นกล่าว

นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธ ัสสะ (๓ ครั้ง)
“พุทธโธวาหะ” กล่าว ๓ ครั้ง

จากความสำคัญของหมอพื้นบ้านดังกล่าวทำให้เกิดความสนใจ และตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านที่ยังคงใช้องค์ความรู้เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อสุขภาพอนามัยในการป้องกันและรักษาโรครวมทั้งช่วยเสริมสร้างสุขภาพอนามัยของคนในชุมชน และเป็นอีกหนึ่งทางเลือกในการดูแลสุขภาพ

บรรณานุกรม

บุคคลอ้างอิง

ประเสริฐ เมืองเกิด. (๒๕๖๕). อายุ ๗๕ ปี บ้านเลขที่ ๘๐ หมู่ที่ ๘ ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๙ มกราคม.

ลมหวล ศรีวัตร. (๒๕๖๕). อายุ ๘๐ ปี บ้านเลขที่ ๑๒/๒ หมู่ที่ ๘ ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๙ มกราคม.

วิโรจน์ หุ่นทอง. (๒๕๖๕). อายุ ๓๔ ปี บ้านเลขที่ ๘๐/๑ หมู่ที่ ๘ ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๙ มกราคม.



ผู้เขียน

นายวิโรจน์ ทุ่งทอง

นักวิชาการวัฒนธรรม

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

บายศรี: ภูมิปัญญาจากใบตองกล้วย

กล้วยเป็นต้นไม้ที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยเป็นอย่างมาก ประโยชน์จากกล้วยได้ทั้งต้น ทั้งปลี และผลกล้วยมารับประทาน เช่น กาบกล้วยนำมาฉีกฝอยตากแห้งทำเป็นเชือกกล้วยได้ และนำกาบกล้วยใช้แกะสลักเป็นลวดลายไทย ประกอบฐานจิตกาธาน ฐานเชิงตะกอน เรียกว่า “ลายแทงหยวก” หยวกกล้วยสามารถทำเป็นอาหาร ปลี (ดอก) ใช้เป็นเครื่องเคียงรับประทานสด ยำ หรือต้มกะทิ กาบปลีใช้ตกแต่งประดับเป็นกลีบดอกไม้ หรือเครื่องประกอบการจัดดอกไม้ และผลใช้รับประทานทั้งสุกดิบ สามารถนำมาประกอบอาหารทั้งคาวและหวาน เป็นต้น





ใบกล้วย นำมาใช้งานโดยนำมาเป็นภาชนะสำหรับใส่ขนมหรืออาหารต่าง ๆ อาทิ ขนมกล้วย ข้าวเหนียวปิ้ง ข้าวต้มมัด ท่อหมก ฯลฯ เนื่องจากมีความทนทานต่อความร้อน นอกจากนี้ยังนิยมนำมาประดับพานร่วมกับดอกไม้ เพื่อใช้ในงานพิธีต่าง ๆ อีกด้วย ศิลปะงานใบตองเป็นงานประดิษฐ์ไทยอีกแบบหนึ่งที่มีความละเอียดอ่อนสลับซับซ้อนและทำได้ยาก ต้องอาศัยความชำนาญ ทั้งการเลือกใบตอง ถ้าเลือกไม่ดีใบตองอาจฉีกขาดได้ง่าย จึงต้องอาศัยศึกษาเรียนรู้จากผู้เชี่ยวชาญงานใบตองสามารถทำได้หลายแบบทั้งฉีก กรีด เจียน ตัด พับ ม้วน เย็บ ถัก สาน ให้เป็นรูปลักษณะต่าง ๆ ตามความต้องการ ศิลปะงานใบตองเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยใดนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัด มีใช้เฉพาะเป็นส่วนประกอบของงานดอกไม้และใช้เป็นภาชนะใส่ขนมและอาหารเท่านั้น ในส่วนของวัฒนธรรม งานฝีมือต่าง ๆ ที่บ่งบอกถึงความเป็นเอกลักษณ์ไทย ต้องยอมรับว่าบรรพบุรุษของเราช่างคิดและประดิษฐ์ผลงานอันสวยงามที่ทรงคุณค่าเอาไว้ให้เยาวชนรุ่นหลังได้เห็นและเรียนรู้กับผลงานเหล่านั้นเพื่อช่วยกันพัฒนางานฝีมือให้คงอยู่สืบไป

งานประดิษฐ์ดอกไม้ใบตอง เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของไทยที่มีมาช้านาน ใช้ในงานพิธีต่าง ๆ ในสมัยก่อนงานใบตองประดิษฐ์ขึ้นโดยใช้ส่วนประกอบต่าง ๆ ของต้นกล้วย เช่น ใบกล้วย และกาบกล้วยมาประดิษฐ์เป็นบายศรี กระถางดอกไม้ กระถางลอย พานพุ่ม แจกันดอกไม้ ล้วนมาจากสิ่งที่สามารถสูญเสียได้เองตามธรรมชาติ แม้ว่าในปัจจุบันนี้ กระแสทางเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทในสังคมไทย แต่งานประดิษฐ์จากใบตองเหล่านี้ก็ยังสามารถสืบทอดและสืบสานงานฝีมือในแขนงนี้ให้คงอยู่สืบไป

ห่อขนมด้วยใบตอง



งานใบตองสามารถแบ่งเป็นประเภทตามลักษณะการนำไปใช้งานได้ ดังนี้

๑. ประเภทใช้ห่อหรือบรรจุ

อาหาร งานใบตองประเภทนี้พบเห็นได้โดยทั่วไปในชีวิตประจำวันในยุคหนึ่งใบตองไม่ได้รับความนิยม เนื่องจาก

ความทันสมัยและความสะดวกของ

พลาสติก แต่ปัจจุบันได้มีการรณรงค์ให้ลดใช้

พลาสติก จึงมีการนำใบตองกลับมาใช้ในชีวิต

ประจำวันอีกครั้ง งานใบตองประเภทใช้

ห่อหรือบรรจุอาหารได้แก่ การห่อแบบ

ต่าง ๆ กระทงถาดใบตองและกระทงเข้า

๒. ประเภทกระทงดอกไม้

มีหลายรูปแบบ

ซึ่งในแต่ละแบบพัฒนาและสร้างสรรค์ได้

อย่างสวยงาม กระทงทุก ๆ แบบสามารถนำไปใช้

ได้หลายโอกาส เช่น ใช้เป็นเครื่องสักการบูชาพระรัตนตรัยใช้เป็น

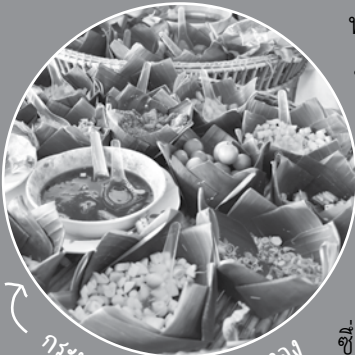
เครื่องสักการะพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์, ชุดชั้นหมาก เป็นต้น

๓. ประเภทกระทงลอย

คือ ภาชนะสำหรับใส่ดอกไม้ รูป เทียน

สิ่งของ ที่ลอยน้ำได้ ส่วนใหญ่ประดิษฐ์จากใบตองซึ่งใช้ในเทศกาล

วันลอยกระทง



กระทงใส่อาหารจากใบตอง



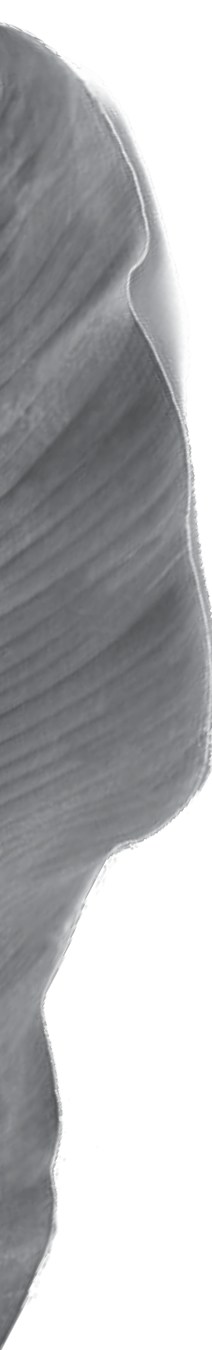
๔. ประเภทบายศรี คือ ภาชนะที่ตกแต่งสวยงามเป็นพิเศษ เพื่อเป็นสำรับใส่อาหารคาวหวานในพิธีสังเวชบูชาและพิธีทำขวัญต่าง ๆ ทั้งพระราชพิธีและพิธีของราษฎร “บายศรีหลวง” คือ บายศรีที่ใช้ประกอบราชพิธีต่าง ๆ ส่วน “บายศรีราษฎร” คือ บายศรีที่ใช้สำหรับสามัญชนทั่วไป แต่หากจำแนกตามการนำไปใช้สามารถจำแนกได้หลายแบบ เช่น บายศรีเทพ, บายศรีพรหม, บายศรีใหญ่, บายศรีบัลลังก์, บายศรีต้นและบายศรีปากชาม เป็นต้น ด้วยบายศรีเป็นสิ่งสำคัญเกี่ยวข้องกับความเป็นความตาย การประดิษฐ์บายศรีจึงต้องระมัดระวัง ประดิษฐ์องค์ประกอบต้องครบถ้วน และความระมัดระวังการนำไปใช้อย่างเหมาะสม เพื่อความเป็นมงคลสิริสวัสดิ์ในชีวิต

พานบายศรี เป็นสิ่งบ่งบอกคตินิยม
ทางพระพุทธศาสนา คือ สัจธรรมความจริง
แท้แน่นอน กับอนิจจังความไม่เที่ยงแท้
ไม่แน่นอน ไม่ถาวรมั่นคง ไม่จีรังยั่งยืน
อย่างเช่น นิราศสุพรรณของท่านสุนทรภู่
บทนี้

นิราศสุพรรณ

เหมือนบายศรี มีงาน ท่านถนอม
เจิมแป้งหอม กระจ่างจันทร์ ให้हरษา
พอเสร็จงาน ท่านทิ้ง ลงคองคา
ต้องลอยมา ลอยไป เป็นใบตอง
....สุนทรภู่

(ช่วงเป็นใบตองระยะเวลายาวนาน
ช่วงเป็นบายศรีระยะเวลาสั้น
เพราะฉะนั้นอย่าทะนงตัว
หรือทะนงศักดิ์ในช่วงที่เป็นบายศรี)



บายศรีเป็นของสูงที่มีค่าสำหรับชาวไทยตั้งแต่โบราณ เมื่อพูดถึง “บายศรี” เชื่อว่าคนไทยส่วนใหญ่จะรู้จักและคุ้นเคย เพราะพบเห็นบ่อยในพิธีกรรมต่าง ๆ แถบทุกภาคของไทย เช่น การทำขวัญคน การทำขวัญข้าว การบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การไหว้ครูนาฏศิลป์ดนตรี และพิธีสมโภชพระพุทธรูป เป็นต้น ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้ล้วนต้องใช้บายศรีเป็นเครื่องประกอบทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม แม้จะพบเห็นได้บ่อย แต่เรื่องราวเกี่ยวกับบายศรี คงจะมีคนจำนวนไม่น้อยที่ไม่ทราบ ดังนั้น จะขอประมวลความรู้เกี่ยวกับบายศรีมานำเสนอ ดังต่อไปนี้

“บายศรี” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายว่า หมายถึงเครื่องเชิญขวัญหรือรับขวัญ ทำด้วยใบตอง รูปคล้ายกระทง เป็นชั้น ๆ มีขนาดใหญ่เล็กสอปขึ้นไปตามลำดับ เป็น ๓ ชั้น ๕ ชั้น ๗ ชั้นหรือ ๙ ชั้น มีเสาปักตรงกลางเป็นแกน มีเครื่องสังเวยอยู่ในบายศรี และมีไขว้ขวัญเสียบอยู่บนยอดบายศรี คำว่า “บายศรี” เกิดจากคำ ๒ คำรวมกัน คือ “บาย” เป็นภาษาเขมร แปลว่า “ข้าว” และ คำว่า “ศรี” เป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า “มิ่งขวัญ สิริมงคล” รวมความแล้ว “บายศรี” ก็คือ ข้าวขวัญหรือข้าวที่มีสิริมงคล เราจึงพบว่าตัวบายศรีมักจะมีข้าวสุกเป็นส่วนประกอบ และมักขาดไม่ได้ แต่โดยทั่วไปเราจะหมายถึงภาชนะที่จัดตกแต่งให้สวยงามเป็นพิเศษด้วยใบตอง ทำเป็นกระทง หรือใช้พานเงิน พานทอง ตกแต่งด้วยดอกไม้เพื่อเป็นสำรับใส่อาหารคาวหวานในพิธีสังเวยบูชา และพิธีทำขวัญต่าง ๆ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖.)

ประวัติความเป็นมาของบายศรีนั้น ไม่มีหลักฐานแน่นอน แต่มีข้อสันนิษฐานว่าน่าจะมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว เนื่องจากมีการกล่าวถึงบายศรีในวรรณกรรมมหาชาติคำหลวง กัณฑ์มหาราช ซึ่งแต่งในสมัยอยุธยาว่า “แล้วก็ให้เบิกบายศรีบอกมิ่ง” อีกทั้งศิลปวัตถุตุ๊กตาลายรดน้ำสัสมัยอยุธยาก็ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับบายศรี อย่างไรก็ตามก็เชื่อว่าบายศรีนี้น่าจะได้คติมาจากพราหมณ์แน่นอน เพราะบายศรีต้องใช้ใบตองเป็นหลัก ซึ่งตามคติของพราหมณ์เชื่อว่าใบตองเป็นของบริสุทธิ์สะอาด ไม่มีมลทินของอาหารเก่าแปดเปื้อนเหมือนกล้วยขาม จึงนำมาทำภาชนะใส่อาหารเป็นรูปกระทง ต่อมาจึงได้มีการประดับประดาตกแต่งให้สวยงามขึ้น โดยทั่วไป บายศรีจะแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

บายศรีของหลวง ได้แก่ บายศรีที่ใช้ในพระราชพิธีต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ พระมเหสี พระราชโอรส พระราชธิดา และพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งในโบราณราชประเพณี และพระราชพิธีที่ทรงมีพระประสงค์ให้จัดขึ้นในโอกาสพิเศษต่าง ๆ รวมไปถึงรัฐพิธีที่เชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ด้วย ทั้งนี้ บายศรีของหลวงในปัจจุบันแบ่งออกเป็น ๓ แบบ คือ



↶ บายศรีตัน

บายศรีตัน เป็นบายศรีที่ทำด้วยใบตอง มีแป้นไม้เป็นโครง มีลักษณะอย่างบายศรีของราษฎร แต่จะมี ๓ ชั้น ๕ ชั้น ๗ ชั้น และ ๙ ชั้น (ส่วนใหญ่ ถ้าเป็น ๙ ชั้น มักจะทำสำหรับพระมหากษัตริย์ พระบรมราชินี ส่วน ๗ ชั้นสำหรับพระมหากุปราชชา เช่น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ และ ๕ ชั้นสำหรับเจ้านายพระราชวงศ์ ส่วนขุนนางและประชาชนทั่วไปนิยม ทำ ๓ ชั้น)

บายศรีแก้ว ทอง เงิน

ประกอบด้วยพานแก้ว พานทอง และพานเงินขนาดใหญ่เล็กวางซ้อนกันขึ้นตามลำดับเป็นชั้น ๆ ๕ ชั้น โดยจะตั้งบายศรีแก้วไว้ตรงกลาง บายศรีทองทางขวา และบายศรีเงินตั้งทางซ้ายของผู้รับการสมโภช

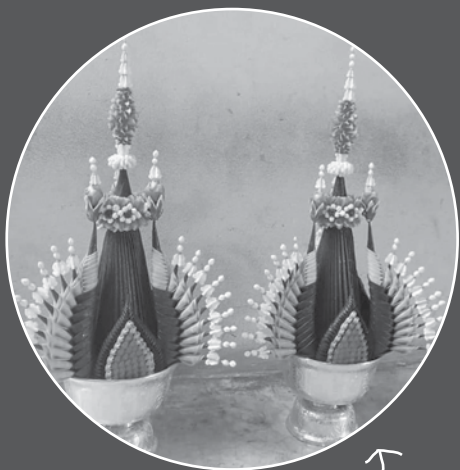


↶ บายศรีแก้ว ทอง เงิน

บายศรีตองรองทองขาว เป็นบายศรีที่ทำด้วยใบตองอย่างบายศรีใหญ่ของราษฎร มีลักษณะเป็น ๕ ชั้นหรือ ๗ ชั้น แต่โดยมากมักทำ ๗ ชั้น บายศรีตองชนิดนี้มักตั้งบนพานใหญ่ซึ่งเป็นโลหะทองขาว จึงเรียกว่า บายศรีตองรองทองขาว ส่วนใหญ่จะตั้งคู่กับบายศรีแก้ว ทอง เงิน ซึ่งมักใช้ในงานพระราชพิธีใหญ่ เช่น พระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่ พระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางช้างสำคัญ เป็นต้น

บายศรีของราษฎรทำขึ้นเพื่อใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งแต่ละท้องถิ่นก็มีรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกันไป แต่แบ่งได้เป็น ๒ ชนิด คือ บายศรีปากชาม และบายศรีใหญ่หรือบายศรีต้น

บายศรีปากชาม จะเป็นบายศรีขนาดเล็ก โดยนำใบตองมาม้วนเป็นรูปกรวย ใส่ข้าวสุกข้างใน ตั้งกรวยคว่ำไว้กลางชามขนาดใหญ่ ให้อยอดแหลมของกรวยอยู่ข้างบน และบนยอดให้ใช้ไม้เสียบไข่ต้มสุก ปอกเปลือกที่เรียกว่า “ไข่ขวัญ” ปักไว้โดยมีดอกไม้เสียบต่อขึ้นไปอีกที การจัดทำบายศรีเพื่อประกอบพิธีกรรมตอนเช้า มักจะมีเครื่องประกอบบายศรีเป็นอาหารง่าย ๆ เช่น ข้าว ไข่ กลิ้ว และแตงกวา แต่ถ้าหลังเที่ยงไปแล้ว ไม่นิยมใส่ข้าว ไข่ แต่จะใช้ดอกบัวเสียบบนยอดกรวยแทน และใช้ดอกไม้ตักแต่งแทน กลิ้ว และแตงกวา



บายศรีปากชาม
ภาพ: วิโรจน์ นุ่นทอง

บายศรีตัน
ภาพ: วิโรจน์ นุ่นทอง

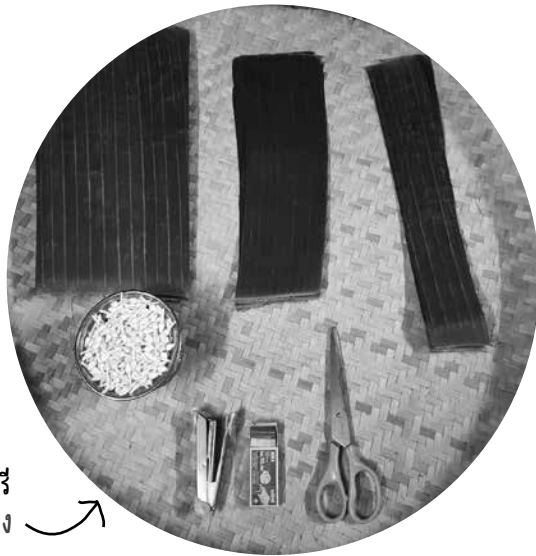


บายศรีใหญ่หรือบายศรีตัน จะเป็นบายศรีที่มีขนาดใหญ่กว่า บายศรีปากชาม นิยมทำเป็น ๓ ชั้น ๕ ชั้น และ ๗ ชั้น หรือบางทีก็ทำถึง ๙ ชั้น ด้วยเหตุว่านาคติเรื่องฉัตรมาเกี่ยวข้อง ซึ่งแท้จริงแล้วการทำบายศรีใหญ่หรือบายศรีตันนี้ไม่มีการกำหนดชั้นตายตัว สุดแต่ผู้ทำจะเห็นว่าสวยงาม ถ้าทำชั้นมากก็ถือว่าเป็นเกียรติมาก และในแต่ละชั้นของบายศรีมักใส่อาหาร ขนม ดอกไม้ ระบุเทียนลงไปด้วย ปัจจุบันทั้งบายศรีปากชามและบายศรีใหญ่อาจจะใช้วัสดุอื่น ๆ แทนใบตองซึ่งหาได้ยากขึ้น เช่น ใช้ผ้า กระดาษ หรือวัสดุเทียมอื่น ๆ ที่คล้ายใบตองมาตกแต่ง แต่รูปแบบโดยทั่วไปก็ยังคงลักษณะบายศรีอยู่

การทำบายศรี

อุปกรณ์ที่ใช้ในการทำบายศรี การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ไว้ให้พร้อม เป็นการเตรียมการที่ดี สามารถดำเนินงานได้ด้วยความเรียบร้อยรวดเร็วซึ่งมีอุปกรณ์ที่ควรจะต้องเตรียมไว้ดังต่อไปนี้

๑. ไบตอง (ควรใช้ไบตองกล้วยตานี)
๒. พาน (แวนฟ้า ขนาดเล็ก กลาง ใหญ่ ผูกติดกันไว้ด้วยลวด และรองพื้นพานด้วยโฟม)
๓. ภาชนะปากกว้างสำหรับใส่น้ำแช่ไบตอง ๒ ใบ
๔. ไม้ปลายแหลม (ขนาดไม้เสียบลูกชิ้น ประมาณ ๒๐ - ๓๐ อัน)
๕. ดอกไม้ (ดอกพุท ดอกดาวเรือง ดอกบานไม่รู้โรย ฯลฯ)
๖. กรรไกร สำหรับตัดไบตอง
๗. แม็คเย็บกระดาษ และลูกแม็ค



อุปกรณ์การทำบายศรี
ภาพ: วิโรจน์ นุ่นทอง

การเลือก และ การทำความสะอาดใบตอง

ใบตองที่นำมาใช้สำหรับทำบายศรี มักนิยมใช้ใบตองจากกล้วยตานี เนื่องจากเป็นใบตองที่มีลักษณะเป็นงา มันวาว เมื่อโดนน้ำจะยิ่งเกิดประกายสีเขียวเข้มสวยงามยิ่งขึ้น และที่สำคัญใบตองจากกล้วยตานีมีความคงทน ไม่แตกง่าย ไม่เหี่ยวง่าย สามารถนำมาพับม้วนเป็นรูป ลักษณะต่าง ๆ ได้ง่าย และสามารถเก็บไว้ได้นานหลายวัน หรือถ้ารักษาโดยหมั่นพรมน้ำบ่อย ๆ ใบตองกล้วยตานีจะสามารถคงทนอยู่ได้นานเป็นสัปดาห์

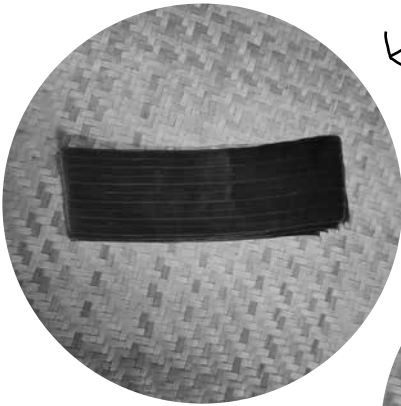
เมื่อได้ใบตองกล้วยตานีมาแล้ว จะต้องนำมาทำความสะอาดก่อนด้วยการเช็ด โดยใช้ผ้านุ่ม ๆ เช็ดฝุ่นละออง และสิ่งสกปรกต่าง ๆ ออกจากใบตองเสียก่อน โดยการเช็ดจะต้องใช้ผ้าเช็ดตามรอยของเส้นใบไปในทางเดียว อย่าเช็ดกลับไปกลับมา หรืออย่าเช็ดขวางเส้นใบเป็นอันขาด เพราะจะทำให้ใบตองเสียหาย มีรอยแตก และซ้ำ ทำให้ไม่สามารถนำใบตองมาใช้งานได้เต็มที่ เมื่อเช็ดสะอาดดีแล้ว ก็ให้พับพอหลวม ๆ เรียงซ้อนกันไว้ให้เป็นระเบียบ เพื่อรอนำมาใช้งานในขั้นตอนต่อไป

การฉีกใบตองเพื่อเตรียมทำกรวยบายศรี

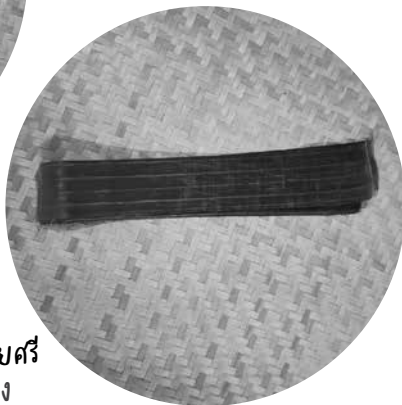
ใบตองที่ได้ทำความสะอาดเป็นที่เรียบร้อยแล้วหยิบมาทีละใบ
แล้วนำมาฉีกเพื่อเตรียมไว้สำหรับม้วนหรือพับทำกรวยบายศรี

การพับหรือฉีกใบตอง แบ่งเป็น ๓ ประเภทคือ

๑. ใบตองสำหรับทำกรวยแม่ ฉีกกว้างประมาณ ๒ นิ้วฟุต
๒. ใบตองสำหรับทำกรวยลูก ฉีกกว้างประมาณ ๒ นิ้วฟุต
๓. ใบตองสำหรับห่อ ฉีกกว้างประมาณ ๑.๕ นิ้วฟุต



ใบตองสำหรับทำกรวยแม่บายศรี
และลูกบายศรี
ภาพ: วิโรจน์ นุ่นทอง



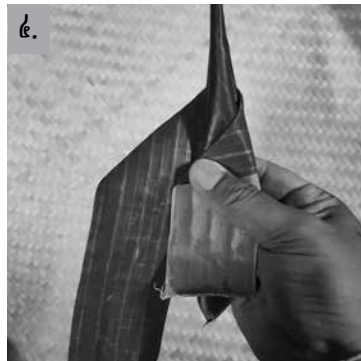
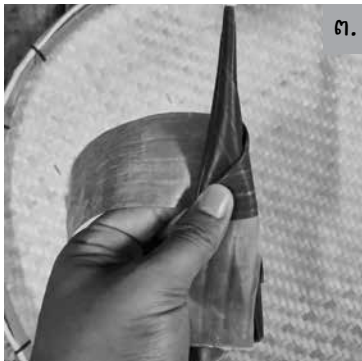
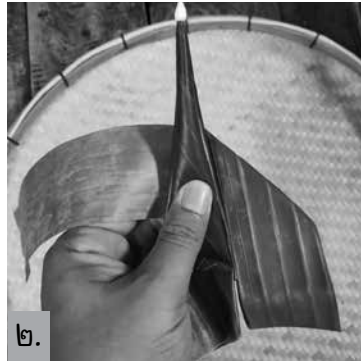
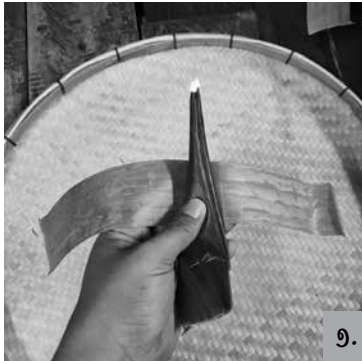
ใบตองสำหรับห่อบายศรี
ภาพ: วิโรจน์ นุ่นทอง

ใบตองแต่ละประเภท ควรฉีกเตรียมไว้ให้ได้จำนวนที่ต้องการ กล่าวคือ ถ้าทำพานบายศรี ๓ ชั้น ชั้นละ ๔ ทิศ (๔ รี่) นั่นก็หมายถึงว่าจะมีรี่ยทั้งหมด ๑๒ รี่ ในแต่ละรี่ย จะประกอบด้วยกรวยแม่ ๑ กรวย และ กรวยลูก ๙ กรวย รวมทั้งสิ้น จะมีกรวยแม่ ๑๒ กรวย และ กรวยลูก ๑๐๘ กรวย นั่นเอง แสดงว่าจะต้องมีใบตองสำหรับทำกรวยแม่ ๑๒ ชั้น ใบตองสำหรับทำกรวยลูก ๑๐๘ ชั้น ใบตองสำหรับห่อ ๑๒๐ ชั้น นั่นเอง แต่ใบตองสำหรับห่อ จะต้องเตรียมไว้เพื่อห่อรี่ยอีก คือใน ๑ รี่ยจะประกอบไปด้วย กรวยแม่ ๑ กรวย กรวยลูก ๙ กรวย ซึ่งจะต้องมาห่อรวมกัน ดังนั้น จึงต้องเพิ่มใบตองสำหรับห่ออีก ๑๒๐ ชั้น รวมเป็นใบตองสำหรับห่อ ๒๔๐

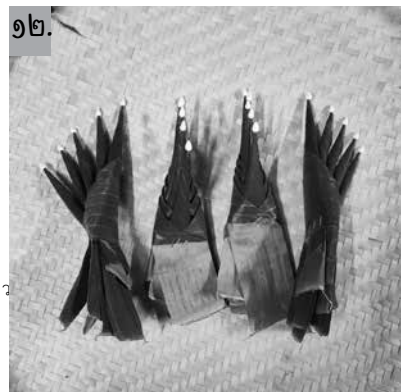
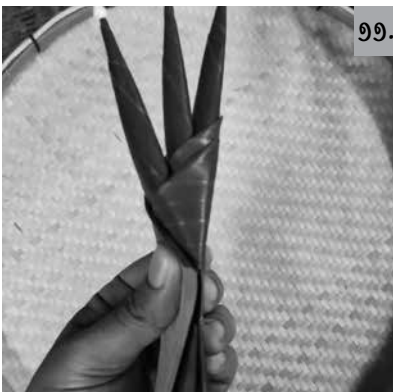
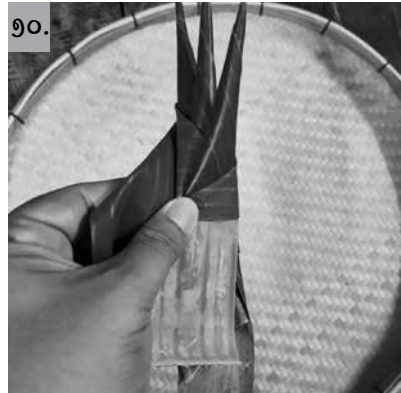
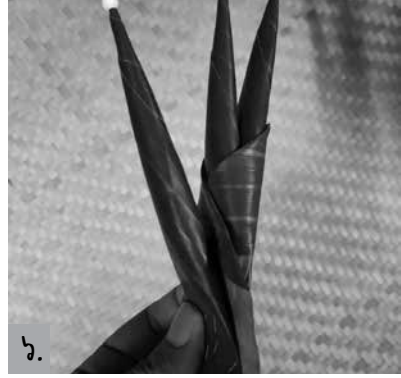
การพับกรวย และห่อกรวย

การพับหรือห่อกรวย หมายถึงการนำใบตองที่ฉีกเตรียมไว้แล้ว สำหรับพับกรวยมาพับ โดยการพับกรวยแม่และกรวยลูกจะมีลักษณะวิธีการพับเหมือนกัน คือ การนำใบตองมาพับม้วนให้เป็นกรวยปลายแหลม เพียงแต่กรวยลูกจะมีการนำดอกพุด มาวางเสียบไว้ที่ส่วนยอดปลายแหลมของกรวยด้วย เมื่อพับหรือม้วนใบตองเป็นกรวยเสร็จในแต่ละกรวยแล้ว ให้นำลวดเย็บกระดาษมาเย็บใบตองไว้เพื่อป้องกัน ใบตองคลายตัวออกจากกัน แล้วเก็บกรวยแต่ละประเภทไว้จนครบจำนวนที่ต้องการเมื่อได้กรวยแต่ละประเภทครบตามจำนวนที่ต้องการแล้ว ก็นำกรวยที่ได้มาห่อ โดยการนำใบตองที่ฉีกเตรียมไว้สำหรับห่อมาห่อกรวย หรือเรียกอีกอย่างว่า “ห่มผ้า” หรือแต่งตัวให้กรวยบายศรี

การห่อรี้วบายศรี คือการนำกรวยแม่และกรวยลูกที่ได้ห่อกรวย
ไว้เรียบร้อยแล้ว มาห่อมัดรวมเข้าไว้ด้วยกัน ที่นิยมทำกัน ใน ๑ รี้ว
จะประกอบด้วย กรวยแม่ ๑ กรวย กรวยลูก ๙ กรวย



↪ การห่อรี้วบายศรี (๑-๑๒)
ภาพ: วิโรจน์ นุ่นทอง →



การทอริ้วบายศรี สามารถแบ่งวิธีตามลักษณะงานที่ได้เป็น ๒ วิธี คือ

๑. ท่อแบบตรง คือการทอโดยเริ่มต้นจากกรวยแม่ แล้ววางกรวยลูกไว้ด้านบนกรวยแม่เป็นชั้น ๆ ทับกันขึ้นมา หรือหันกรวยลูกเข้าหาตัวผู้ทอ การทอแบบนี้จะได้ริ้วบายศรีค่อนข้างตรง และในช่วงตัวริ้ว จะมีรอยหยักของใบตองทอเรียกว่า มีเกล็ด

๒. ท่อแบบหวาน คือการทอโดยเริ่มต้นจากกรวยแม่ แต่วางกรวยลูกไว้ด้านล่างของกรวยแม่ และวางซ้อนลงด้านล่างลงไปจนครบหรือหันกรวยแม่เข้าหาตัวผู้ทอ โดยวางกรวยลูกลงด้านล่างจนครบนั่นเอง การทอแบบนี้จะได้ริ้วบายศรีเป็นลักษณะอ่อนช้อย งามอ่อนหวาน

เมื่อทอริ้วจนเสร็จในแต่ละริ้วแล้ว จึงนำริ้วที่ได้ลงแช่ในน้ำผสมสารส้มที่เตรียมไว้ประมาณ ๒๐ นาที เพื่อให้ใบตองเข้ารูปทรงอยู่ตัวตามที่ได้พับและทอ จากนั้นจึงนำไปแช่ในน้ำผสมน้ำมันมะกอกต่อไป เพื่อให้ริ้วมีความเป็นมันวาว เน้นสีเขียวเข้มของใบตองมากขึ้น และมีกลิ่นหอมในตัวเอง

การประกอบพานบายศรี

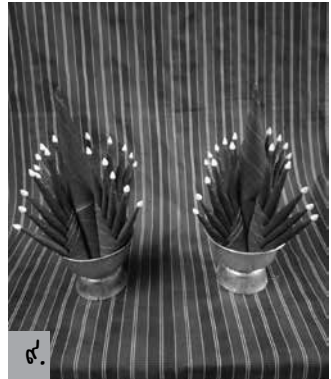
การประกอบพานบายศรี ถือเป็นขั้นตอนสุดท้ายในการทำบายศรี คือการนำริ้วที่ทำเสร็จแล้วและแช่ในน้ำผสมน้ำมันมะกอกแล้ว มาประกอบเข้ากับพานบายศรี ๓ ชั้นที่ได้เตรียมไว้

การนำริ้วมาประกอบกับพาน ควรเริ่มต้นจากพานใหญ่สุด หรือพานที่วางอยู่ชั้นล่างสุดก่อน โดยการวางให้ริ้วอยู่บนพานให้มีระยะห่างเท่า ๆ กัน ๔ ริ้ว (๔ ทิศ) ซึ่งจะยึดริ้วติดกับพานโดยใช้ไม้ปลายแหลมที่เตรียมไว้แล้วมากลัดหรือเสียบจากด้านบนของริ้วให้ทะลุไปยึดติดกับโพนที่รองไว้บนพื้นพาน

การประกอบริ้วกับพานชั้นกลาง และชั้นบนสุดก็ใช้วิธีเดียวกัน แต่จะต้องให้ริ้วชั้นที่ ๒ วางสลับกับริ้วชั้นแรก และริ้วบนพานชั้นบนสุด ก็ให้สลับกับริ้วบนพานชั้นกลาง

การประกอบริ้วกับพานชั้นบนสุด ให้ห่อใบตองเป็นกรวยขนาดใหญ่พอควรวางไว้เป็นแกนกลางของพาน เมื่อวางริ้วทั้ง ๔ ริ้วเสร็จแล้ว ให้รวบปลายสุดของริ้วทั้ง ๔ เข้าหากัน โดยมีกรวยที่ทำเป็นแกนกลางอยู่ด้านใน แล้วนำใบตองม้วนเป็นกรวยขนาดใหญ่อีกกรวย มาครอบทับยอดทั้ง ๔ ของริ้วไว้ ซึ่งจะทำให้พานบายศรีที่ได้มียอดแหลมที่สวยงามและมั่นคง

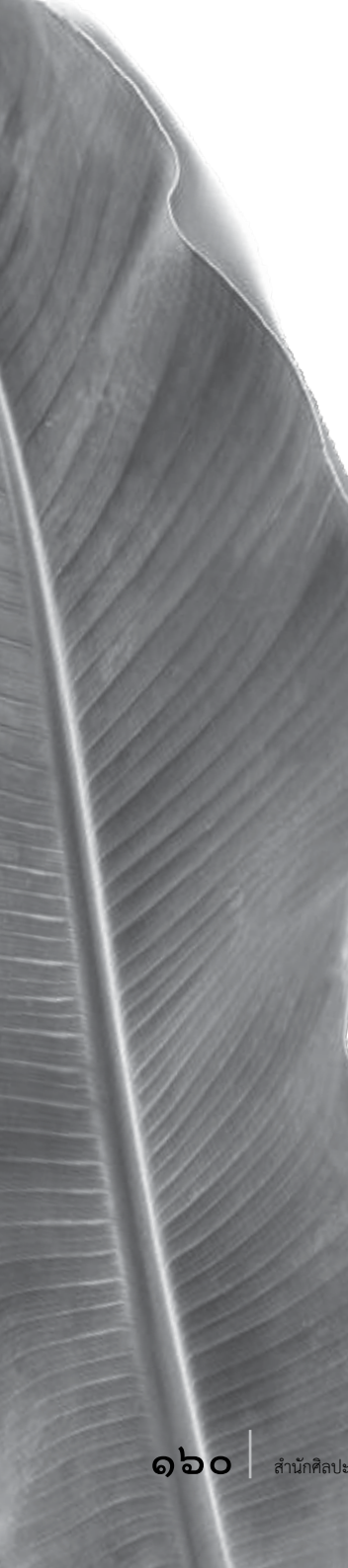
การประกอบบายศรี (๑-๙) ภาพ: วิโรจน์ นุ่นทอง



จากนั้นจึงนำไปไม้ (ส่วนใหญ่จะนำไปไม้ที่มีชื่อเป็นมงคล เช่น ใบเงิน ใบทอง) มาวางรองบนพาน เพื่อปกปิดไม้ให้มองเห็นโพมที่รองพื้นพาน และนำดอกไม้สีสด เช่น ดอกบานไม่รู้รุ่ย หรือดอกดาวเรือง มาประดับบนพานเพิ่มความสวยงามหรือทำมาลัย สวมบนยอด หรือทำเป็นอุบะร้อยรอบพานแต่ละชั้น ก็จะเพิ่มสีสัน และความสวยงามให้แก่พานบายศรีมากขึ้น

ขั้นตอนและวิธีทำบายศรี ก็มีอยู่เพียงเท่านั้น ฝึกฝนบ่อย ๆ ก็จะสามารถทำบายศรีได้ด้วยตนเอง และมีฝีมือสามารถทำบายศรีใช้ในงานพิธีต่าง ๆ และทำเป็นอาชีพ นำรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัว

การทำบายศรีจะต้องอาศัยความประณีต อดทน ผสมทั้งศาสตร์และศิลป์ในตัว ผู้ทำบายศรีต้องไม่กล่าวคำหยาบ (บายศรีที่ใช้ในพิธีกรรมทางพราหมณ์ ผู้ทำต้องถือศีล ๘ จึงจะทำให้บายศรีนั้น ๆ ศักดิ์สิทธิ์) มีความหมายทางธรรมะว่า การทำความดีนั้นทำได้ยาก ต้องอดทน รักดี ใฝ่ดี ต้องมีสติ มีสมาธิ เมื่อเราเตรียมใบตอง ฉีกใบตอง เช็ดใบตอง ม้วนนิ้วบายศรี ประกอบตัวบายศรี และแม้แต่การแต่งตัวบายศรี ด้วยดอกไม้มงคลนาม ต้องทำอย่างใจเย็น เบาท้องใบตองจะได้ไม่แตกจนเสียงาน นั่นคือการฝึกสมาธิ ต้องมีสติ และสามารถคิดตลอดเวลา จึงจะสำเร็จ จะเห็นได้ว่า บายศรี แท้จริงคือ อุบายสั่งสอนลูกหลาน ปลุกฝังธรรมะความอ่อนน้อม ความจงรักภักดี ความสามัคคี ฯลฯ ซึ่งเราควรชื่นชมในภูมิปัญญาบรรพชนไทยของเรา ซึ่งเป็นงานฝีมือที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์ภูมิปัญญาของบรรพชนไทยสมัยก่อนที่ได้รู้จักประดิษฐ์ประดอยวัสดุธรรมชาติมาใช้เป็นภาชนะห่อหุ้มอาหาร



ได้อย่างวิจิตรสวยงาม ใบตองกับชีวิตของคนไทย
อยู่คู่กันมาตั้งแต่ยุคสมัยโบราณถึงปัจจุบัน มีการ
นำมาประดิษฐ์เป็นกระทง บายศรี พานชั้นหมาก
พานชั้นหมั้น ฯลฯ การประดิษฐ์งานใบตองแต่ละ
อย่างล้วนงดงาม ประณีต ความสามารถของ
คนไทยไม่มีชนชาติใดในโลกเหมือนซึ่งสมควร
ที่อนุชนรุ่นหลังจะถือเป็นหน้าที่ที่ควรหวงแหน
และยังเป็นการช่วยดำรงเอกลักษณ์ความเป็นไทย
รักษาไว้เป็นศิลปะและวัฒนธรรมประจำชาติ
สืบไป

บรรณานุกรม

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.**

๒๕๔๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์, ๒๕๔๖.

นนทิวรรณ, มณีรัตน์ จันทนผลิน. **หนังสือชุดมรดกไทย เล่ม ๓**

งานใบตอง. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป

จำกัด, ๒๕๓๑.

นายมี (หมื่นพรหมสมพัตสร). **นิราศสุพรรณ.** พิมพ์ครั้งที่ ๕. พระนคร:

โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๖.

บุคคลอ้างอิง

วารุณี หมื่นราม. (๒๕๖๕). อายุ ๕๒ ปี บ้านเลขที่ ๙/๑ หมู่ที่ ๘

ตำบลสะเตียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์.

สัมภาษณ์, ๑๖ มกราคม.

สมจิตต์ ขุนแก้ว. (๒๕๖๕). อายุ ๖๙ ปี บ้านเลขที่ ๑๖/๑ ถนน

นารายณ์พัฒนา ตำบลในเมือง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัด

เพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๕ มกราคม.



ผู้เขียน

นางอมรรัตน์ กาละบุตร

เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

เมี่ยงใบชะพลู อาหารพื้นถิ่นจังหวัดเพชรบูรณ์

อาหารว่าง คืออาหารที่เรารับประทาน ก่อนที่จะเข้าอาหารมื้อหลัก เป็นอะไรที่น้อย ๆ เบา ๆ มีทั้งรสเค็ม และรสหวาน ขึ้นเล็กน้อยดีค่านิยมรับประทานกับเครื่องดื่มร้อนหรือเย็น อาหารว่างของไทยปัจจุบันส่วนมากจะเป็นขนมปัง หรือพายต่าง ๆ อาจเพราะได้รับอิทธิพลมาจากฝรั่งนั่นเอง แต่ขอบอกว่า คนไทยเราเองก็มีอาหารว่างที่เป็นตัวของตัวเองเช่นกัน ซึ่งส่วนมากมักจะ เป็นอาหารคาวอย่างเช่น หมูโสร่ง กระทงทอง สาकुไส้หมู และเมี่ยงคำ เป็นต้น







ใบชะพลู มีสารเบต้าแคโรทีนในปริมาณมาก ซึ่งช่วยบำรุง และรักษาสายตา ช่วยในการมองเห็น ป้องกันโรคตาบอดตอนกลางคืน แก่โรคตาฟาง ช่วยยับยั้งและชะลอการขยายตัวของเซลล์มะเร็ง ช่วยบำรุงกระดูกและฟัน ช่วยป้องกันการเกิดโรคกระดูกพรุน และ ช่วยในการขับถ่าย เนื่องจากมีเส้นใยในปริมาณมาก ใบ, ราก และต้น ช่วยในการขับเสมหะบริเวณทรวงอก ลำคอ นี่คือเหตุผลสำคัญที่ใช้ ใบชะพลู นอกจากนี้ เมียงค้ำยังเป็นของว่างที่ให้ใยอาหารค่อนข้างดี จึง มีประโยชน์ต่อระบบขับถ่ายของร่างกายอีกด้วย และเป็นอาหารว่าง ที่มีมานาน นิยมใช้เป็นอาหารสำหรับการสังสรรค์ ปิกนิกในครอบครัว หรือในหมู่เพื่อนฝูง วิธีการรับประทานเมียงค้ำให้อร่อย ๆ โดยการ จัดใบชะพลูใส่จานวางเครื่องปรุงทุกอย่างบนใบชะพลู ตักน้ำเมียง หยอดห่อเป็นคำ ๆ

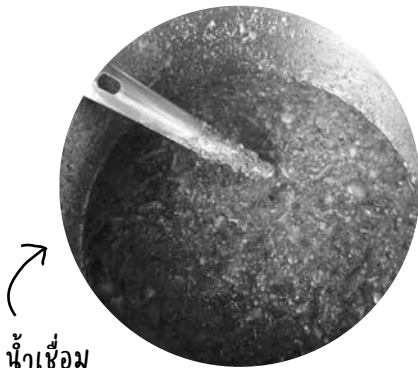
เป็นอาหารว่างชนิดหนึ่งที่มีคุณค่าทางสมุนไพรสูง เพราะมี คุณสมบัติในการบำรุงรักษาธาตุทั้ง ๔ เพื่อให้สมดุลกัน น้ำเชื่อม มะพร้าว ถั่วลิสง และกุ้งแห้งใช้บำรุงรักษาธาตุดิน มะนาวและใบชะพลู ใช้บำรุงรักษาธาตุน้ำ หอมและพริกใช้บำรุงรักษาธาตุลม ส่วนเปลือก ของมะนาวและขิงสด บำรุงรักษาธาตุไฟ

เมียงใบชะพลูเป็นเมนูอาหารกินเล่นของไทยแบบคลาสสิก ๆ หากใครที่ได้กินแล้วต้องร้องว่าว มันอร่อยจริง ๆ เพราะด้วยรสชาติ ที่ครบถ้วน มีทั้งเปรี้ยว หวาน มัน เค็ม แฝมยังช่วยบำรุงธาตุ ป้องกัน โรคต่าง ๆ ได้มากมาย เมียงใบชะพลู เป็นต้นตำรับเมนูสมุนไพรของ คนไทยโบราณที่มีมานาน คนเฒ่าคนแก่ท่านยังบอกต่อมาด้วยว่า หากใครได้กินแล้วรับรองต้องอายุยืนแน่นอน

เมี่ยงใบชะพลู เป็นอาหารไทยที่มีส่วนผสมมากมายที่เป็นสมุนไพรไทย นอกจากจะมีรสชาติอันหลากหลายภายใน ๑ คำแล้วยังให้ประโยชน์ต่อร่างกายมากมายอีกด้วย

นพ.มรุต จิรเศรษฐสิริ อธิบดีกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ระบุส่วนประกอบและประโยชน์ของเมี่ยงใบชะพลูเอาไว้ ดังนี้

๑. มะพร้าวคั่ว บำรุงไขข้อ กระดูก
๒. ถั่วลิสงคั่ว จัดเป็นสมุนไพรสมันช่วยบำรุงเส้นเอ็นมีโปรตีน
๓. ใบชะพลู ชিং หัวหอม พริก รสเผ็ดร้อน ช่วยให้เลือดลมไหลเวียนได้สะดวก ป้องกันอาการท้องอืดท้องเฟ้อ ช่วยย่อยอาหาร แก้คลื่นไส้ อาเจียน เสริมธาตุลม และธาตุไฟ ลดน้ำตาลในเลือด
๔. มะนาวทั้งเปลือก มีรสเปรี้ยวขม ช่วยขับเสมหะ บรรเทาอาการไอ ช่วยให้ชุ่มคอ เสริมธาตุน้ำในร่างกาย
๕. หอมแดง แก้หวัด
๖. น้ำจิ้ม มีรสหวาน รสเค็ม ช่วยบำรุงธาตุดิน บำรุงกำลัง



น้ำเชื่อม

ภาพ: อมรรัตน์ กาละบุตร
เมื่อ ๑๑ เมษายน ๒๕๖๕

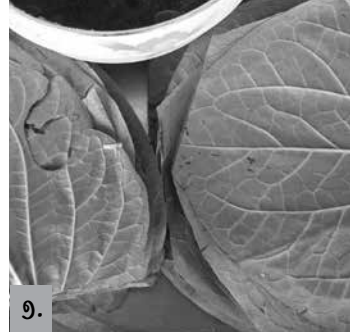
เครื่องปรุง

๑. น้ำตาลมะพร้าว
๒. น้ำเปล่า
๓. กะปิ
๔. น้ำปลา
๕. ข่าคั่วโขลก
๖. ถั่วลิสงคั่วโขลก
๗. มะพร้าวคั่วโขลก

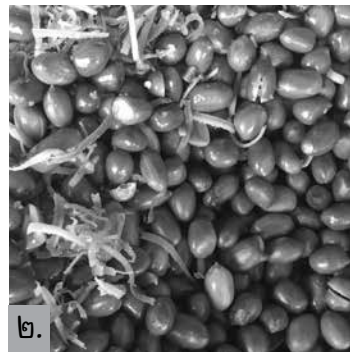
เครื่องเคียง



๑. ใบชะพลู
๒. ถั่วลิสงคั่ว
๓. มะพร้าวซอยคั่ว
๔. ชিংหั่นสี่เหลี่ยมลูกเต๋า
๕. หอมแดง หั่นสี่เหลี่ยมลูกเต๋า
๖. พริกชี้หนู
๗. มะนาว หั่นสี่เหลี่ยมลูกเต๋า



๑.



๒.



๓.



๔.



๕.



๖.



๗.

วิธีทำ

๑. เคี่ยวน้ำตาลมะพร้าวกับน้ำ ไฟปานกลาง หมั่นคนให้ทั่วระวังไหม้
๒. เคี่ยวน้ำตาลได้ที่แล้วอย่าให้เหนียวมาก เพราะเย็นแล้วจะเหนียวขึ้นอีก
๓. ใส่กะปิ น้ำปลา ชิมรสตามชอบ
๔. ใส่ขาคั่วโขลก ถั่วลิสงคั่วโขลก มะพร้าว คั่วโขลก คนเข้ากันพักให้เย็นจะขึ้นขึ้นอีก



วิธีการนึ่งเมี่ยงใบชะพลู

ภาพ: อมรรีตนะ กาละบุตร

เมื่อวันที่ ๑๑ เมษายน ๒๕๖๕



คุณค่าทางโภชนาการของเมี่ยงใบชะพลู

ในเมี่ยงใบชะพลูหนึ่งหน่วยบริโภค (๕ คำ) ประกอบไปด้วย โปรตีน ๕ กรัม คาร์โบไฮเดรต ๒๐ กรัม (๗ % ของปริมาณแนะนำต่อวัน) ไขมัน ๑๐ กรัม (๑๕ % ของปริมาณแนะนำต่อวัน) นอกจากนี้ยังมีวิตามินซี วิตามินเอ โซเดียม แคลเซียม ธาตุเหล็ก แมกนีเซียม ทองแดง สังกะสี โพแทสเซียม รวมทั้งใยอาหารที่มีประโยชน์ต่อระบบขับถ่าย

เมี่ยงใบชะพลู ๕ คำใน ๑ มื้อ คือ ปริมาณพอดีที่นักโภชนาการแนะนำ ซึ่งจะได้พลังงาน ๒๐๐ กิโลแคลอรี เท่ากับ ๑๐ % ของความต้องการพลังงานของคนเราในหนึ่งวัน นอกจากนี้สมุนไพร ได้แก่ ขิง หอมแดง ยังมีสรรพคุณในการขับลมในกระเพาะได้อีกด้วย เมี่ยงคำจึงเป็นอาหารว่างที่ดีต่อสุขภาพ ยิ่งอากาศเย็น ๆ รู้สึกมีน้ำมูก คัดจมูก อย่างนี้ยิ่งดี ใครที่กินเมี่ยงคำเกินมื้อละ ๕ คำ จึงควรระวังพลังงานที่ได้มากเกินไป ทั้งนี้ควรกินขิง หอมแดง มะนาว ให้ครบ ถึงจะได้ประโยชน์ที่สุด

เนื่องจากเมี่ยงใบชะพลูประกอบไปด้วยพืชผักสมุนไพรหลายชนิดจึงเป็นของว่างที่มีประโยชน์ โดยพบว่ามีสารต้านอนุมูลอิสระสูงจากขิง หัวหอมแดง มะนาว ใบชะพลู โดยเฉพาะใบชะพลูนั้นจะมีสารเบต้าแคโรทีนค่อนข้างสูง นอกจากนี้ เมี่ยงคำยังเป็นของว่างที่ให้ใยอาหารค่อนข้างดี จึงมีประโยชน์ต่อระบบขับถ่ายของร่างกายอีกด้วย เมี่ยงใบชะพลูไม่ใช่เพียงแต่ชาวไทยเท่านั้นที่รู้จักและชื่นชอบ ในความอร่อย ยังมีชาวต่างชาติที่มาท่องเที่ยวเมืองไทยก็เคยกินและ

← ภาพ: www.kubkhaao.com

ขึ้นชอบในรสชาติความมีเอกลักษณ์ของเมนูนี้เหมือนกัน จนทำให้
เมียงคำกลายเป็นของว่างที่ถูกกล่าวถึงไปไกลถึงต่างแดน ร้านอาหาร
ไทยในต่างประเทศก็ยังนิยมนำเมียงคำไปทำเป็นอเดิฟ ก่อนที่จะ
เสิร์ฟมื้ออาหารหลัก ทำให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายในต่างประเทศ
ไปแล้ว ถือว่าเมียงใบชะพลูเป็นตัวแทนของความเป็นไทยอย่างหนึ่ง
เพราะภายใน ๑ คำ ล้วนแฝงไปด้วยความประณีตบรรจงของเครื่องเคียง
ที่อยู่ภายใน ทำให้เมื่อเราได้รับประทานที่ไรก็จะทำให้นึกถึงวิถีชีวิต
ของความเป็นไทย และกลิ่นอายของคนไทยในยุคสมัยก่อนอยู่ไม่น้อย
เลยทีเดียว

จากการสัมภาษณ์ นางอนงค์ สงพูล อายุ ๕๕ ปี อยู่บ้านเลขที่
๓๔/๑ หมู่ที่ ๑ ตำบลบ้านโตก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งเป็น
เจ้าของเมียงใบชะพลูที่มีชื่อเสียงของจังหวัดเพชรบูรณ์ อีกหนึ่ง
อาหารว่างที่ขึ้นชื่อ โดยในอดีตที่ผ่านมา คุณแม่สังวาลย์ ซึ่งเป็น
มารดาของนางอนงค์ สงพูล เมื่อก่อนคุณแม่ได้ไปช่วยคนที่มาจาก
เมืองเหนือโดยย้ายมาอยู่ที่เพชรบูรณ์ ได้เปิดร้านทำเมียงใบชะพลูเป็น
อาชีพ และคุณแม่สังวาลย์ได้ไปช่วยขายและเกิดความชำนาญมีฝีมือ
ในการทำเมียงใบชะพลูจึงได้มีความคิดที่จะทำขายเอง และมีการ
สืบทอดมาสู่รุ่นลูก หลังจากคุณแม่สังวาลย์ได้เสียชีวิตลง นางอนงค์
จึงได้ดำเนินการต่อคุณแม่โดยมีคุณน้าช่วยอีกแรง

บรรณานุกรม

เดลินิวส์ออนไลน์ วันพฤหัสบดีที่ ๗ เมษายน ๒๕๖๕ ข้อมูลจากเว็บไซต์
https://www.technologychaoban.com/bullet-news-today/article_100636.

บุคคลอ้างอิง

อนงค์ สงพล. (๒๕๖๕). อายุ ๕๕ ปี บ้านเลขที่ ๓๔/๑ หมู่ที่ ๑ ตำบล
บ้านโตก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์,
๑๑ เมษายน.



ผู้เขียน

นางสาวณัฐวดี แก้วบาง

นักวิชาการวัฒนธรรม

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

โกนผมไฟ:

ความเชื่อโบราณคุณแม่มีมือใหม่

การดำรงชีวิตของสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อตั้งแต่การเกิดจนถึงตาย กลายเป็นวัฒนธรรมของมนุษย์อย่างหนึ่ง ซึ่งการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสมัยโบราณที่มีความเจริญทางด้านวิชาการน้อย ความเชื่อจึงมาจากการเกิดขึ้นและการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นการบันดาลให้เกิดขึ้นจากอำนาจของเทวดา พระเจ้า หรือภูตผีปีศาจ ดังนั้นเมื่อเกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ขึ้น เช่น ฝนตก พายุพัด พายุฟ้าผ่า แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด อุทกภัย และวาทภัย ต่าง ๆ ขึ้นล้วนเป็นสิ่งที่มโหฬารต่อชีวิตหรือความเป็นอยู่ของมนุษย์ ซึ่งยากที่จะป้องกันหรือแก้ไขได้ด้วยตัวเอง บางอย่างเป็นเหตุการณ์ที่อำนาจประโยชน์ แต่บางเหตุการณ์ก็เป็นอันตรายต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ มนุษย์จึงพยายามที่จะคิดหาวิธีการที่จะก่อให้เกิดผลในทางที่ดี และเกิดความสุขให้กับตนเอง เพื่อกระทำต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้น ทำให้เกิดเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นพิธีกรรมขึ้น (อ้างอิงข้อมูลจาก <https://shorturl.asia/7tXHT>)



การไว้ผมไฟ
ภาพ: <https://shorturl.asia/pwyut>



พิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับการเกิด
มีอยู่มากมายหลากหลายประ
การขึ้นอยู่กับแต่ละท้องถิ่น ตั้ง
แต่ตั้งครุร์จนถึงหลังคลอดที่
ยังคงพบเห็นโดยทั่วไป เช่น

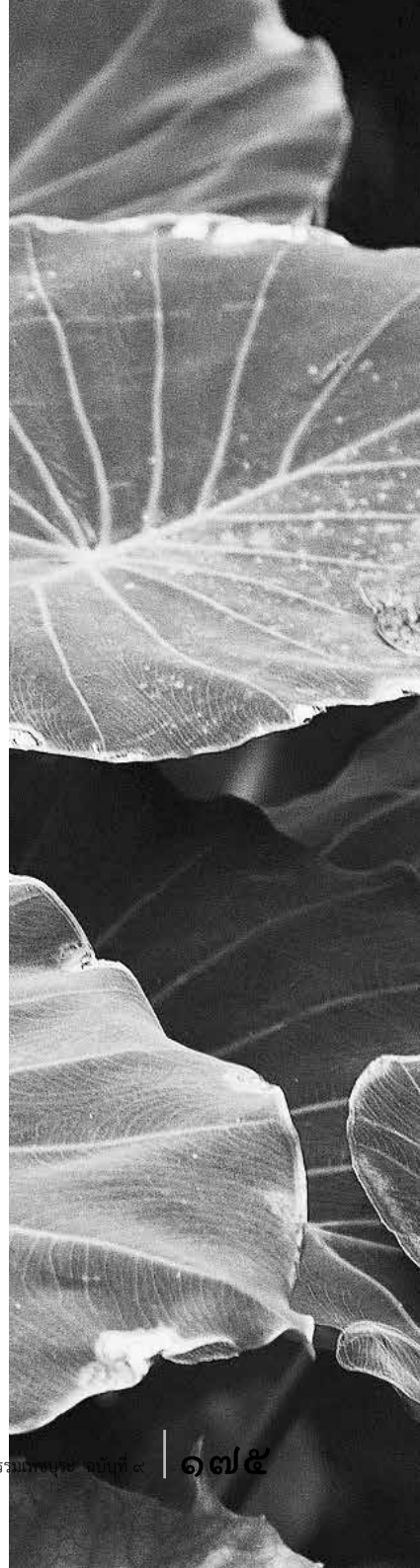
๑) การติดเข็มกลัดหน้าท้อง
ของคนท้องทำให้คนอื่นทราบ
ว่าคนนี้ตั้งครุร์ จะได้ช่วยอำนวยความสะดวกต่าง ๆ



๒) ห้ามคนท้องอาบน้ำตอนกลางคืน จะทำให้น้ำคร่ำเยอะ คลอดลูกได้ยาก ความจริงคือ
กุกุโลบายของคนโบราณเพราะว่าสมัยก่อน
ตัวบ้านกับห้องน้ำจะอยู่แยกออกจากกัน
เวลาที่คนท้องต้องไปอาบน้ำตอนกลางคืน
อาจทำให้มองไม่เห็นทางหรือบันไดบ้าน
และเปลอที่จะลื่นล้มหัวทิ่มจนต้องแท้งลูกได้

๓) คนท้องห้ามไปงานศพ เชื่อว่าจะเกิดสิ่งไม่ดีสิ่ง
ชั่วร้ายขึ้นกับทารกในครุร์ก็ได้ อาจมีวิญญาณมาอาศัยเกิด หรือวิญญาณ
เร่ร่อนที่อยู่ในวัดตามกลับบ้านมา ความจริงคือเวลาคนเราไปงานศพ
จะต้องเศร้าเสียใจ ถ้าแม่มีความเศร้าจากการไปงานศพ เด็กก็จะมี
เศร้าตามไปด้วย เพราะว่าเวลาตั้งครุร์นั้นเมื่อแม่มีความสุขร่างกาย
จะหลั่งสารเอ็นโดรฟินออกมาลูกในท้องก็มีความสุขด้วย เป็นต้น

เฉกเช่น พิธีกรรมโกนผมไฟ หรือขวัญเดือน เป็นพิธีกรรมความเชื่อ การโกนผมให้เด็กแรกเกิดแบบโบราณ ที่ยังถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาให้เห็นจนถึงปัจจุบันมีรูปแบบและวิธีการประกอบพิธีกรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นของแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกัน และอาจมีเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย จากสมัยก่อนเคยให้พระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม โดยใช้มีดโกนสำหรับโกนผมไฟนานวันเข้าเมื่อความเจริญทางวัตถุและเทคโนโลยีที่มีความก้าวหน้า จึงมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการประกอบพิธีกรรมให้มีความเรียบง่ายและสะดวกมากขึ้น โดยให้ช่างตัดผมหรือผู้ที่สามารถใช้ปัตตาเลี่ยนได้เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมโกนผมไฟแทน



การโกนผมไฟ โดยส่วนใหญ่มักจะนิยม
โกนให้กับเด็กที่มีอายุครบ ๑ เดือนบริบูรณ์ ไป
จนถึง ๖ เดือน ซึ่งมีการดูฤกษ์ยามดี นิมนต์
พระสงฆ์และเชิญญาติพี่น้องให้มาร่วมพิธีกรรม
โดยบางครอบครัวอาจจัดพิธีกรรมใหญ่โต บาง
ครอบครัวอาจจัดพิธีกรรมเล็ก ๆ ขึ้นอยู่กับความ
พร้อมของครอบครัว หรือบางครอบครัวอาจไม่มี
การประกอบพิธีนี้เลยก็ไม่ผิด เพราะการประกอบ
พิธีกรรมดังกล่าวขึ้นอยู่กับความเชื่อของแต่ละ
ครอบครัว



↖ เด็กอายุ ๑ เดือนหลังโกนผมไฟ
ภาพ: มัลลิกา อุฑาทิ





การโกนผมไฟ

ภาพ: <https://shorturl.asia/xby42>

ความเชื่อเรื่องการโกนผมไฟที่ถูกเล่าต่อ ๆ กันมามี ๒ นัยยะ กล่าวคือ

๑) เชื่อกันว่า เส้นผมและเส้นของทารกที่ติดมากับครรภ์ของแม่นั้นไม่ค่อยสะอาด จึงต้องโกนทิ้งเพื่อให้ผมที่ขึ้นมาใหม่นั้นมีความดกดำและหนาเท่ากัน และยังถือเป็นการรับขวัญทารกอีกด้วย

๒) เชื่อกันว่า เด็กที่ได้รับการโกนผมไฟนั้นจะทำให้เลี้ยงง่าย ไม่ดิ้อ มีผู้ใหญ่หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยคุ้มครอง และมีความเจริญก้าวหน้า



อุปกรณ์สำหรับโกนผมไฟ

๑. กรรไกร
๒. มีดโกน/ ปัดตาเลี่ยน
๓. ใบบัว/ ใบบอน
๔. ด้ายสายสิญจน์
๕. ใบเงินใบทอง
๖. ใบคูณ
๗. หอยจูป (หอยขม)

อุปกรณ์โกนผมไฟ

ภาพ: <https://shorturl.asia/kqm0V>

ขั้นตอนและวิธีการประกอบพิธีกรรมโกนผมไฟแบบโบราณ

๑. หากขี้นในการทำพิธี โดยส่วนใหญ่จะเลือกวันเวลาที่ดี และถูกโฉลกกับลูก เมื่อลูกอายุ ๑ เดือนขึ้นไป
๒. นิมนต์พระสงฆ์จำนวน ๕ รูป หรือ ๘ รูป เพื่อประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์
๓. หลังจากพระสงฆ์ประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์เสร็จ จะเริ่มพิธีโกนผมไฟ ซึ่งพระสงฆ์จะใช้กรรไกรตัดผมให้ลูกน้อยเป็นปฐมฤกษ์ นำเศษผมที่ตัดออกนั้นวางใส่ไว้ในใบบัวที่จัดเตรียมไว้ ผูกข้อมือด้วย

ด้วยสายสัญญาณนี้ให้กับลูกน้อย หลังจากนั้นให้
ผู้มีพระคุณได้แก่ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย และ
ญาติผู้ใหญ่ที่มาร่วมพิธีกรรม ร่วมโกนผมไฟ
ให้แก่ลูกน้อย เพื่อความเป็นสิริมงคล เสร็จ
แล้วมอบให้ผู้ชำนาญการโกนผม ให้ลูกน้อย
ต่อจนเสร็จเรียบร้อย

๔. หลังจากทีโกนผมไฟเสร็จ จะนำเศษผม
ทั้งหมดใส่รวมไว้ในใบบัวนำไปไว้ที่ใต้ต้นไม้
ภายในวัดเพื่อเสริมความเป็นสิริมงคลให้กับ
ตัวเด็ก ถือเป็นอันเสร็จพิธีโกนผมไฟ

พระสงฆ์ตัดผม
ให้ลูกน้อยเพื่อเป็นปฐมฤกษ์
ภาพ: พรรณิษา คลังตุ้ย



ญาติพี่น้องร่วมกัน
ตัดผมให้ลูกน้อย
ภาพ: <https://shorturl.asia/vox+4>



การโกนผมไฟ นอกจากเป็นพิธีกรรมความเชื่อที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว การโกนผมยังช่วยให้ศีรษะของลูกน้อยสะอาดมากขึ้น เนื่องจากศีรษะของเด็กแรกเกิดนั้นอาจมีไข่ติดมาตั้งแต่ในท้องแม่ ซึ่งการดูแลผมและศีรษะหลังจากทำพิธีโกนผม คุณแม่ต้องหมั่นสระผมให้ลูกน้อยด้วยยาสระผมเด็กที่อ่อนโยน แต่ด้วยยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปด้วยข้อจำกัดของเวลาที่ค่อนข้างเร่งรีบ และเหตุผลอีกหลาย ๆ อย่าง อาจทำให้ความเชื่อต่าง ๆ ที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมาค่อย ๆ เลือนหายไปตามกาลเวลา คุณพ่อคุณแม่ส่วนใหญ่จึงมักถือเอาวันเวลาที่สะดวกหลังจากที่ลูกมีอายุครบ ๑ เดือน เป็นฤกษ์ดี และทำพิธีโกนผมไฟกันเอง

บรรณานุกรม

เอกสารอ้างอิง

อารีย์ ธรรมโศกร์ และอ้อมใจ วงษ์มณฑา. (๒๕๖๒). **พิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดและการตายของชาวบ้านไทยพุทธในอำเภอสายบุรีและอำเภอบะนาระ จังหวัดปัตตานี**, สืบค้นเมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๖๕. จาก <https://shorturl.asia/7tXHT>.

บุคคลอ้างอิง

ชม แก้วบาง. (๒๕๖๕). อายุ ๖๓ ปี บ้านเลขที่ ๕๐ หมู่ที่ ๑ ตำบลป่าเลา อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๑ มกราคม.

ชิน พูลมี. (๒๕๖๕). อายุ ๖๐ ปี บ้านเลขที่ ๕๔ หมู่ที่ ๑ ตำบลป่าเลา อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์, สัมภาษณ์, ๑๑ มกราคม.

วารสารศิลปวัฒนธรรม
เพชรบุรี



โดย สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี

